

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra psychologie

Diplomová práce

Narcistická porucha osobnosti

Vedoucí práce: PhDr. Jan Polivka

Autor práce: Šárka Alinová
Studijní obor: Pedagog volného času
Ročník: 5

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Yarba Aliyeva

**Děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Janu Polivkovi
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.**

Obsah

ÚVOD	7
1 DEFINICE NARCISMU	10
2 HISTORICKÝ VÝVOJ POHLEDU NA NARCISTICKOU PORUCHU OSOBNOSTI 11	
2.1 P.NACKE	11
2.2 FREUDOVO POJETÍ NARCISMU	12
2.3 LOWENOVO POJETÍ	15
2.4 POHLED RUBINA, KERNBERGA A KOHUTA	15
3 DIAGNOSTIKA NARCISTICKÉ PORUCHY OSOBNOSTI	18
3.1 DIAGNOSTIKA DLE DKN A MKN	19
3.2 MILLONOVA DIAGNOSTIKA	21
3.3 GREENBERGOVA DIAGNOSTICKÁ KRITÉRIA	22
3.4 DIAGNOSTIKA DLE ROHRA.....	23
3.5 DIAGNOSTIKA VÁGNEROVÉ	23
3.6 DIFERENCIÁLNÍ DIAGNÓZA	24
4 TYPY NARCISTICKÉ PORUCHY	25
4.1 LOWENOVA TYPOLOGIE	25
4.2 ROZDĚLENÍ DLE FROMMA.....	27
4.2.1 <i>Benigní forma narcismu</i>	27
4.2.2 <i>Maligní forma narcismu</i>	28
4.3 TYPY DLE GABBARDA	28
5 EPIDEMIOLOGIE	29
6 ETIOLOGIE	30
6.1 NARCISMUS V DĚTSTVÍ.....	31
6.1.1 <i>Ponížení v dětství</i>	36
6.1.2 <i>Modely výchovy dětí</i>	41
7 PROJEVY NARCISMU	44
7.1 SELF A EGO	44
7.2 CHOVÁNÍ NARCISTŮ K OSTATNÍM	48
7.2.1 <i>Lhaní</i>	51
7.2.2 <i>Úroveň citů</i>	51
7.2.2.1 Případ Lindy.....	53
7.2.2.2 Potlačení versus popření citů.....	55

7.3	INTERPERSONÁLNÍ VZTAHY	58
7.3.1	<i>Znaky narcistických milostných vztahů</i>	59
7.3.2	<i>Uměle udržované vztahy narcistických partnerů</i>	63
7.4	VZHLED NARCISTY	64
7.5	NARCISMUS MANAGERŮ	66
8	TERAPIE NARCISMU	67
8.1	PSYCHOANALÝZA.....	68
8.1.1	<i>Základní pilíře psychoanalytické teorie</i>	71
8.1.2	<i>Psychoanalýza jako terapeutická metoda</i>	71
8.1.3	<i>Psychodynamická terapie</i>	72
8.1.4	<i>Podpůrná psychoterapie</i>	73
8.1.5	<i>Skupinová psychoterapie</i>	75
8.1.6	<i>Srovnání psychoanalýzy a psychoanalytické psychoterapie</i>	75
8.2	KOGNITIVNĚ-BEHAVIORÁLNÍ TERAPIE	76
8.2.1	<i>Zapojení do terapie</i>	77
8.2.2	<i>Analýza vzorců</i>	77
8.2.3	<i>Změna vzorců</i>	79
8.2.4	<i>Individuální KBT formulace případu</i>	80
8.3	BODYTERAPIE	81
8.4	TERAPEUT PRO NARCISTU	82
8.5	UKONČENÍ LÉČBY	83
8.6	FARMAKOTERAPIE.....	83
8.7	LOWENOVA TERAPIE LINDY.....	83
9	NARCISOVÉ V DĚJINÁCH	88
9.1	A.HITLER	90
9.2	SALOME.....	91
10	NARCISMUS V UMĚNÍ	92
10.1	NARCISMUS V LITERATUŘE.....	92
10.1.1	<i>Mýtus o Narcisovi</i>	92
10.1.1.1	<i>Narkissos a Écho</i>	94
10.1.1.2	<i>Narcis a jeho rodina</i>	94
10.1.1.3	<i>Narcisova družina</i>	103
10.1.2	<i>Obraz Dorigana Graye (Oscar Wilde)</i>	105
10.1.3	<i>Bajka o paní Huse a panu Pávovi</i>	107
10.1.4	<i>Železná kamna</i>	108
10.1.5	<i>Neobyčejná doba</i>	108
10.2	VÝTVARNÉ UMĚNÍ.....	109
10.3	HUDBA	109

11 NARCISMUS V KULTUŘE	109
11.1 TECHNIKA	111
11.2 KULT TĚLA	111
11.2.1 <i>Tělo a image</i>	112
11.2.2 <i>Krása</i>	113
11.3 NARCISMUS V SOCIOLOGICKÉM DISKURZU.....	114
11.4 NARCISMUS A CÍRKEV	118
ZÁVĚR.....	120
Seznam literatury.....	123
Přílohy.....	131
Abstrakt.....	133

ÚVOD

„Miluj svého bližního tak, jako miluješ sám sebe.“

Téma Narcistická porucha osobnosti jsem si vybrala proto, že každý z nás alespoň částečně tuší, co to vlastně narcismus je, ale málokdo již ví, jakým způsobem ovlivňuje život dotyčného nemocného, jak se dá správně „poznat“ či léčit.

V současné psychiatrii se narcismus označuje jako druh psychopatie u člověka, který vnímá jen sebe a své zájmy.¹

Narcistickou poruchu osobnosti můžeme pozorovat v denním životě. Velmi hezky to vyjadřuje známý vtip. Spisovatel potká přítele a vykládá mu dlouho o sobě. Potom řekne: „Mluvil jsem dlouho o sobě. Promluvme si teď také o tobě. Jak se ti líbila má poslední kniha?“. Tento spisovatel je typický představitel těch, kdo se zabývají sami sebou a věnují jen malou pozornost druhým. I když jednají tak, že tím někomu pomáhají, a jsou laskaví, dělají to často jen proto, že se rádi vidí v této roli, jejich energie se přitom vyčerpává spíše sebeobdivem než realizováním věcí z hlediska osoby, jíž pomáhají.

Dřívější neurózy, které se projevovaly silnými pocity viny, úzkostí, fobiemi nebo obsesemi, nejsou dnes tak běžné. Místo toho si stále více lidí stěžuje na deprese, popisují nedostatek citů, vnitřní prázdnotu, hluboký pocit frustrace a nenaplnění. Mnozí z nich jsou celkem úspěšní ve své práci, což napovídá o rozdílu mezi tím, jak se projevují vůči svému okolí a tím, co se odehrává uvnitř. Co se však zdá zvláštní, je relativní nepřítomnost úzkosti a viny, navzdory vážnosti poruchy. Tato nepřítomnost úzkosti a viny, doprovázená absencí citu, vzbuzuje dojem nereálnosti těchto lidí. Jejich výkon - společenský, sexuální a pracovní - se zdá být příliš velký, příliš mechanický a příliš dokonalý na to, aby byl výkonem lidským. Fungují spíše jako stroje než jako lidé.²

¹ Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000. str. 342.
ISBN 80-7178-303-X.

² Srov. FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969.

Mým tématem je převážně narcismus jedince, ale také nemohu opomenout kulturu. Abychom porozuměli této poruše, potřebujeme širší a ne tolik odborný pohled na narcistickou poruchu osobnosti.

Narcismus charakterizuje jak psychologický stav jedince, tak stav celé kultury. Na úrovni jednotlivce označuje poruchu osobnosti, která se vyznačuje přehnaným zájmem o vnější vzhled, na úkor vlastního já. Narcisté se více starají o to, jak vypadají, než co cítí. Popírají city, které se přičítají představě image, o kterou usilují. Protože jednají bez citu, mají tendenci svádět a manipulovat; touží získat moc a kontrolu. Jsou to egoisté, zaměřeni pouze na své vlastní zájmy, ale postrádající opravdové vnitřní hodnoty, jako je sebevyjádření, sebeovládání, důstojnost a čestnost. Narcisté postrádají vědomí sama sebe, které pochází z tělesných pocitů. Bez pevného uvědomění si sama sebe prožívají svůj život jako prázdný a nemající smysl. Je to bezútešný stav. Narcismus jedince je srovnatelný s narcismem kultury. Kulturu vytváříme podle našich představ a naopak my sami jsme formováni touto kulturou. Proto jsem také nemohla ignorovat pohled sociologie na tuto problematiku.³

Jaké jsou hlavní projevy narcismu? Neustálé oscilování od přeceňování po totální znehodnocení vlastní osoby, jakási vnitřní zamrzlost a zablokovanost. Na jednu stranu nezájem o druhé, na stranu druhou sklon ke vzniku závislostí (patologické projevy v lásce či sklon propadnout omamným látkám). Neustálé přepínání mezi idealizací a pohrdáním, a to jak v případě okolí, tak i v případě nás samých.⁴

Jistá míra narcismu, tedy zjednodušeně řečeno sebelásky, je samozřejmě naopak zdravá a nezbytná. Sebeláska se však může plést se sobeckostí. Sebeláska a sobeckost zdaleka nejsou totéž, naopak, jsou to protiklady. Sobecký člověk se nemiluje příliš, nýbrž příliš málo. Ve skutečnosti se nenávidí. Tento nedostatek něžnosti k sobě samému a péče o sebe samého, který je jen jedním z výrazů jeho nedostatku tvůrčí síly, působí, že se cítí nicotný a zklamaný. Je proto nutně nešťastný a úzkostlivě se snaží urvat ze života uspokojení, v jehož dosažení si sám brání. Zdá se, že příliš pečuje o sebe, ale ve skutečnosti se jen snaží zakrývat, že o své skutečné já nepečuje. Freud

³ LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. X . ISBN 0-74325-543-7.

⁴ Srov. ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 25-32. ISBN 80-7178-450-8.

tvrdí, že sobecký člověk je narcistický, jako by odňal svou lásku druhým a obrátil ji k sobě. Je pravda, že sobecký člověk není schopen milovat druhé, ale také není ani schopen milovat sám sebe na rozdíl od narcisty.⁵

Při hledání příčin poruchy se ukazuje na narušený vztah mezi postiženým a rodiči. Důvodů pro vznik narcistní poruchy ale může být více. Pokud jde o původ narcismu, Freud tvrdí, že megalomanie narcistického pacienta sama o sobě není nově vytvořená – je zesílením situace, která byla na začátku života, když bylo malé dítě ve stadiu, kdy přeceňovalo moc svých přání a mělo pocit, že je středem světa. Freud postuluje stadium „primárního“ narcismu, kdy je autoerotismus na svém maximu. Narcismus, který vznikl přenesením libida od objektů na ego, je tedy sekundární, napojený na primární narcismus. Zatímco Freud postuloval stav primárního narcismu, kdy je dětské libido prakticky nespokojeno s objekty, následující myslitelé zdůrazňovali, že je nemožné chápat dítě jako nepřipojené k objektu; dítě má vždy do jisté míry nějaký vztah k objektu. Pouze v děloze by si člověk mohl udělat představu o možnosti primárního narcismu, a dokonce i tam by si mohl uvědomit přítomnost matky – třeba jen díky hlasitému tlukotu mateřského srdce.⁶

Chtěla bych se také zabývat způsoby léčby narcismu pomocí různých terapeutických metod, ale především se zaměřím na psychoanalýzu, neboť v této problematice jsem našla nejvíce literatury.

Celou diplomovou práci bych proto zaměřila nejen na osvětlení narcistické poruchy osobnosti, a to z hlediska jeho definice, historie pojmu, příčin vzniku, stanovení diagnózy, typů, výskytu, ale také bych chtěla zmínit výskyt narcistických osobností v dějinách a výskyt narcismu v umění. Dobře známá je báj o Narkisovi, který se zamiloval do vlastního obrazu na hladině studánky a pak se utrápil žalem.

V neposlední řadě se podívám na narcismus v kultuře i náboženství.

⁵ Srov. FROMM, E. *Umění milovat*. Praha: Orbis, 1967. str. 50.

⁶ Srov. KENNEDY, R., ABEL-HIRSCH, N., PAJACZKOWSKA, C. aj. *Témata psychoanalýzy II*. Praha : Portál, 2002. str. 35-38. ISBN 80-7178-703-5.

1 Definice narcismu

Termín poprvé definoval Havelok Ellis (1889) jako:

„autoerotismus, tj. sexuální uspokojení bez spojení/vztahu s druhou osobou“⁷

„Nejkrajnější sebeláska, obdivná sebeláska i v nesexuálním smyslu, přemrštěné zaměření na vlastní osobu, na obdiv k sobě samému, s egocentrickým laděním.“⁸

Definice podle sexuologického slovníku:

„Přebujelá sebeláska, zahledění do sebe s egocentrickým laděním, takže narcista nedokáže navázat hluboký citový vztah k druhým lidem. Pokud navazuje např. erotické vztahy, hledá vždy obdiv a potvrzení své dokonalosti a hodnosti lásky. Název je podle Narkisse, starořeckého poloboha, který se zamiloval do svého obrazu a zemřel neukojenou touhou po sobě samém.“⁹

Definice z encyklopedie ABC člověka:

„Sexuální jednání, při němž je erotickým objektem vlastní osoba, přesněji tělo. Jde o formu autoerotismu.“¹⁰

Definice podle H. Faimberg:

„Láska, kterou já obracím k sobě samému a k objektům a která je založena na iluzi, že já je středem a pánem světa. Tato láska prochází já, které se miluje jako objekt. Tato láska, stejně jako tato iluze, se vztahuje k samotné konstituci já.“¹¹

⁷ HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 20.

⁸ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000. str. 342. ISBN 80-7178-303-X.

⁹ CAPPONI, V., HAJNOVÁ, R., NOVÁK, T. *Sexuologický slovník*. Praha : Grada, 1994. str. 83. ISBN 80-7169-115-1.

¹⁰ *ABC člověka*. Praha : Orbis, 1977. str. 242.

¹¹ FAIMBERG, H. *Narcistický rodič a střet generací*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 2001. str. 91. ISBN 80-86123-17-0.

Definice podle P. Smolíka:

„Hlavními projevy jsou trvalé velikášství a nadměrná pozornost věnovaná sebehodnocení.“¹²

Definice dle O.Ranka

„Vývojový stupeň sebezáchovného pudu, který ovládá pohlavní výběr.“¹³

Definice podle A.Lowena:

„Podle mého názoru je základní poruchou narcistické osobnosti popření citů. Definoval bych narcistu jako člověka, jehož chování není motivováno city.“¹⁴

2 Historický vývoj pohledu na narcistickou poruchu osobnosti

Již Aristoteles nám dává náznak narcistické poruchy osobnosti v jeho *Etice Nikomachově*, kde tvrdí, že ješitní lidé jsou blázni zahledění do sebe. Vystrojí se do hezkých šatů, mluví o sobě, jako kdyby je znal celý svět. Jsou to tak vychloubační lidé, že předstírají své schopnosti a vlastnosti, aby získali chválu.

2.1 P.Nacke

Termín narcismus pochází z klinického popisu a zvolil jej P.Nacke roku 1889 k označení onoho chování, při němž nějaký jednotlivec zachází s vlastním tělem podobným způsobem, jako se jinak nakládá s tělem sexuálního objektu, tedy si je se

¹² SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha : Maxdorf, 1996. str. 379. ISBN 80-85800-33-0.

¹³ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000. str. 342. ISBN 80-7178-303-X.

¹⁴ LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 7 . ISBN 0-74325-543-7.

sexuálním zalíbením prohlíží, hladí je a mazlí se s ním, dokud těmito způsoby nedospěje k plnému ukojení.¹⁵

2.2 *Freudovo pojetí narcismu*

Původně byl tento termín zaveden k vysvětlení chování lidí, jejichž erotické vzrušení pocházelo z pozorování, hlazení a laskání jejich vlastního těla. Takovéto chování bylo považováno za perverzní. Freud našel tyto aspekty chování i u ostatních poruch a normálních lidí.¹⁶

Freud zmínil pojem narcismus poprvé 10. listopadu 1909 na přednášce Vídeňské psychoanalytické společnosti: narcismus je „nutné vývojové stádium přechodu od autoerotizmu k objektní lásce. Zamilovanost do vlastní osoby (= vlastních genitálií) je nevyhnutelným vývojovým stádiem. Odtud se přechází k podobným objektům. Popsal primární narcismus (zaujetí dítěte sebou samým na začátku života) a sekundární narcismus (ego-ideál, který se týká pozdějších přání a tužeb člověka v životě).¹⁷

Toto slovo prakticky vytvořil S.Freud. Nelíbilo se mu slovo narcisismus, které by bylo vlastně správnější. Tento pojem zavedl především proto, aby bylo možné vyrovnat se s Jungovými námitkami. Jeho zavedení bylo však nutné i z jiných důvodů. Freud se v roce 1911 klonil k tomu, přiznat Já určitou biologickou funkci. Já se nyní stává jakýmsi objektem, obrazem, pozůstatkem minulých identifikací. Toto Já narcismu nemůže být shodné s Já, které je vlastní pudovým zákazům a kontrole motoriky. Také aby mohl vysvětlit velikášství a hypochondrii, musel být zaveden pojem narcistické psychoneurózy.¹⁸

¹⁵ Srov. FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 2002. str. 129. ISBN 80-86123-18-9.

¹⁶ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 27 . ISBN 0-74325-543-7.

¹⁷ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 21.

¹⁸ Srov. MANNONI, O. *Freud*. Olomouc : Votobia, 1997. str. 138. ISBN 80-7198-036-6.

Již v roce 1914 Freud učinil z narcismu předmět svých studií. Zpočátku tento termín používal pro osoby, které své erotické uspokojení odvozovaly od pozorování svého těla, ale rychle od toho upustil, protože viděl, že mnoho aspektů tohoto postoje může být nalezeno u většiny lidí. Dokonce si myslel, že narcismus může být součástí běžného sexuálního vývoje. Freud popsal primární narcismus (zaujetí dítěte sebou samým na začátku života) a sekundární narcismus (ego-ideál, který se týká pozdějších přání a tužeb). Podle Freuda máme původně dva sexuální objekty; sebe a člověka, který o nás pečuje. Tento názor byl založen na pozorování, že malé dítě může mít určité erotické potěšení ze svého těla a stejně tak z těla matky. Vědom si toho, Freud předpokládal možnost existence primárního narcismu v každém, kdo si i později představuje sama sebe jako objekt své sexuální touhy.¹⁹

Dítě ještě nemá vztahy k okolnímu světu (jeho libido ještě neobsadilo okolní objekty). Dá se to také říci tak, že okolní svět pro dítě dosud neexistuje, a to do té míry, že není schopno rozeznávat mezi „já“ a „nejá“. Dítě se o vnější svět nezajímá. Jediná skutečnost, která pro dítě existuje, je ono samo: jeho tělo, jeho fyzické pocity chladu a tepla, žízně, potřeba spánku a tělesného kontaktu.²⁰

Na patologické propuknutí může být pohlíženo jako na neúspěch dítěte přejít ze stádia sebelásky (primárního narcismu) k pravému objektu lásky.

Freud mluví o sebelásce v psychiatrických termínech a je pro něho totožná s narcisismem, s obrácením libida k vlastní osobě. Narcisismus je nejranější stadium lidského vývoje, a kdo se v pozdějším životě k tomuto narcistickému stadiu vrátil, je neschopen lásky, v extrémních případech je choromyslný.²¹

Freud popisuje, jak došlo díky poznatkům z analýzy psychotických onemocnění a díky zavedení termínu narcismus k podstatnému pokroku v chápání povahy duše a s tím i k definici nové a složité duality – mezi libidem ega a objektním libidem. Libido, které ustoupilo z vnějšího světa a zaměřilo se na ego, umožňuje vznik narcistického postoje, nebo v běžné řeči sebelásky. Sebezáchovné pudy jsou tedy – podobně jako sexuální pudy – libidinózní povahy. Jsou to sexuální síly, které namísto

¹⁹ Srov. MANNONI, O. *Freud*. Olomouc : Votobia, 1997. str. 138. ISBN 80-7198-036-6.

²⁰ Srov. FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969. str. 51.

²¹ Srov. FROMM, E. *Umění milovat*. Praha: Orbis, 1967. str. 48.

externích objektů považují za objekt vlastní ego. Toto libido sebezáchovných pudů se nyní popisuje jako narcistické libido²².

Freud sám považoval koncept narcismu za jeden ze svých nejvýznamnějších objevů a využil jej k pochopení řady tak odlišných jevů, jako je láska, strach z kastrace, žárlivost, sadismus.²³

Naposledy bude vhodné si stručně shrnout Freudovo pojetí narcismu.

U Freuda tato problematika spadá do jisté míry do jeho teorie pudů souběžně s teorií ontogeneze čili vývoje individua (speciálně v jeho nejranějších fázích).

V normálním vývoji lidského jedince dochází po úvodním údobí, kdy ještě tento není schopen odlišit své vlastní já od jiných objektů, k situaci, kdy se tento jedinec (dítě) snaží ukojit své sexuální pudy (libido), a to skrze vnější objekty. Objekt lze nazírat jakožto prostředek k ukojení pudu. Použití energie, která k tomu slouží, se označuje jako volba objektu nebo též obsazení objektu. V normálním vývoji tudíž dochází k výběru takových vnějších objektů za účelem uspokojení libidózní touhy. Někdy však dojde k tomu, že daný jedinec ztratí svůj sexuální objekt. V takovém případě se vynořuje riziko narcistického vztahu. Ve statí Já a Ono definuje Freud vznik narcismu jako převedení objektního libida na libido narcistické. Konkrétně to pak znamená, že objektem libida, jež bylo předtím orientováno na nějaký vnější objekt, se stává vlastní Já (ego). To přijímá rysy objektu, vnucuje se vlastnímu Ono (id) za objekt lásky a tak se mu snaží jeho ztrátu kompenzovat. Za tohoto stavu se tedy člověk, jeho Já, stává sám sobě předmětem lásky. V kontextu Freudovy psychologie představuje takto demonstrováný narcismus jednu z forem psychické poruchy nebo též perverze. Celé uvažování o tomto problému se odehrává na čistě psychologické, individuální úrovni, bez nároků na přesah do sféry sociální.²⁴

²² Srov. KENNEDY, R., ABEL-HIRSCH, N., PAJACZKOWSKA, C. aj. *Témata psychoanalýzy II*. Praha : Portál, 2002. str. 36. ISBN 80-7178-703-5.

²³ Srov. FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969. str. 49.

²⁴ Srov. FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 2002. str. 127-152. ISBN 80-86123-18-9.

2.3 Lowenovo pojetí

K narcistickému vývoji může docházet i u dětí, se kterými rodiče zacházejí jako s výjimečnými a které tvoří narcistickou extenzi svých rodičů – nahrazují jim jejich vlastní pocity méněcennosti. Jsou pak velmi závislí na jejich pochvale, snaží se splnit jejich očekávání, být dokonalí. Mohou pak vytvářet falešné self – neautentickou osobnost, která naplňuje představy rodičů, ale znemožňuje skutečné prožívání člověka. Lowen koncept primárního narcismu neuznává. Narcismus vnímá jako poruchu, která se odvíjí od narušeného vztahu rodič – dítě.²⁵

Lowen místo toho označuje narcismus jako sekundární, odvíjející se od nějaké poruchy ve vztahu rodič - dítě. Tento pohled se liší od většiny ego psychologů, kteří identifikují patologický narcismus jako výsledek neúspěchu překonat stav primárního narcismu. Jejich víra v primární narcismus je většinou podložena pozorováním, že novorozenci a malé děti vidí pouze samy sebe, myslí pouze na sebe a žijí pouze pro sebe.²⁶

2.4 Pohled Rubina, Kernberga a Kohuta

Theodore I. Rubin, známý psychoanalytik a spisovatel napsal, „Narcista se stává svým vlastním světem a věří, že celý svět je on sám.“ Toto je ovšem pouze hrubý náčrt. Bližší pohled na narcistickou osobnost nám poskytuje Otto Kernberg, významný psychoanalytik. Podle něj narcisté „představují různé kombinace intenzivní ctižádosti, velikášských fantazií, pocitů méněcennosti a závislosti na vnějším obdivu a pochvale“. Dále, podle jeho názoru, je také charakteristická chronická nejistota

²⁵ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 22.

²⁶ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 12 . ISBN 0-74325-543-7.

a nespokojenost se sebou samým, vědomé nebo nevědomé vykořisťování a hrubé chování k ostatním.²⁷

Ale tato popisná analýza narcistického chování nám pouze pomáhá identifikovat narcistu, ne mu porozumět. Potřebujeme se dostat pod povrch chování, abychom viděli základní poruchu narcistické osobnosti. Otázkou je: Co vede člověka k tomu, že vykořisťuje a je hrubý k ostatním a zároveň trpí neustálou nejistotou a nespokojeností?

Psychoanalýza ukazuje, že tento problém vzniká v raném dětství. Kernberg poukazuje na to, že u malých dětí dochází ke „splynutí ideálního já, ideálního objektu a aktuálního sebeobrazu jako obrana proti netolerantní realitě mezilidských vztahů“. Laicky řečeno, Kernberg říká, že narcisté se stávají závislími na své představě o sobě. Ve skutečnosti nedokáží rozlišit to, co si představují, že jsou, od toho, co ve skutečnosti opravdu jsou. Tyto dva pohledy se staly jedním. Ale toto tvrzení stále není dostatečně jasné. Co se stane, když se narcista identifikuje se svým zidealizovaným obrazem o sobě? Skutečný sebeobraz je ztracen. (Jestliže se to stalo proto, že se smíchá se zidealizovaným obrazem, nebo je odhozen ve prospěch nového obrazu, je poměrně málo důležité). Pro narcistu je skutečný obraz nepřijatelný. Ale jak ho narcisté mohou přehlížet nebo jak mohou popírat realitu? Odpověď je v tom, že nevidí své vlastní já. Je zde rozdíl mezi vlastním já a jeho obrazem, stejně jako je rozdíl mezi člověkem a jeho odrazem v zrcadle.²⁸

V posledních 30 letech se nejvíce kontroverzních postojů výkladu narcismu ohraničilo kolem názorů Kohuta a Kernberga. Kohut se domníval, že narcisticky narušení jedinci vývojově ustrnuli na stadiu, ve kterém potřebují specifické reakce od osob v jejich okolí, aby si udrželi stabilní pocit své osoby (self). Pokud nejsou tyto reakce k dispozici, jejich self je náchylné ke fragmentaci. Kohut uvádí, že v průběhu celého života každý z nás potřebuje reakce od blízkých osob v okolí. Jinými slovy do jisté míry nevnímáme okolní osoby pouze jako nezávislé jedince, avšak i jako zdroje pro uspokojení self. Tuto potřebu potvrzení a gratifikace od ostatních nikdy zcela nepozbýváme. Kernbergovy teoretické formulace se zásadně liší od Kohutových.

²⁷ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 6 . ISBN 0-74325-543-7.

²⁸ Tamtéž. str. 7.

Kernberg spíše pracoval s pacienty v nemocnicích a jeho klinické popisy představují primitivnější, arogantnější a agresivnější pacienty, než které léčil Kohut.²⁹

Kernberg viděl, na rozdíl od Kohuta, narcistické pacienty jako velmi podobné hraničním (emočně nestabilním) pacientům. Odlišnost od hraničních pacientů viděl v tom, že narcistický pacient má integrované self, které je však patologicky grandiózní. Hraniční pacienti na rozdíl od narcistických mají často slabou kontrolu impulzů a nízkou toleranci vůči úzkosti. Kohut se domníval, že narcistické self je vývojově „normální“, avšak odpovídá ranějšímu vývojovému stadiu, než ve kterém se pacient chronologicky nachází. Kernberg naproti tomu vyzdvihuje, že exhibicionistické předvádění se dítěte je okouzující a radostné, což je v protikladu k nenasytlosti a neuspokojitelným požadavkům narcistického pacienta.

Kernberg viděl narcistickou osobnost jako jedno z vyústění hraničně strukturované osobnosti, avšak zde je vyšší hladina fungování ega, které je ale patologicky grandiózní. Hraniční klienti mají také často jen slabou kontrolu impulzů a hůře tolerují úzkost než narcističtí klienti. Zdůrazňoval, že narcistické self je vysoce patologická struktura, která neodpovídá žádnému vývojovému stadiu dítěte. Kohut pojímá narcistické self jako vývojově „normální“, ale neodpovídající chronologickému vývojovému stadiu klienta – jde vlastně o „dítě v dospělém těle“. Zdůrazňoval, že narcističtí klienti potřebují přijetí od okolí, aby si dokázali udržet pocit vlastní hodnoty, stabilní self. Pokud tyto reakce od okolí nedostávají, jejich self je náchylné k fragmentaci. Tento stav chápal jako důsledek selhání rodičů, kteří nedokázali být dostatečně empatičtí a nereagovali na přirozený exhibicionismus dítěte oceněním, což následně vedlo k narušení sebedůvěry dítěte. Každý člověk potřebuje reakce od svých blízkých osob, protože druhé nevnímáme jen jako nezávislé jedince, ale i jako zdroj uspokojení self. Tuto potřebu nikdy zcela nepozbýváme, ale cílem terapie by měla být schopnost navázat vztah se zralejšími osobami a zmírnění závislosti na jejich potvrzení. Pokud nejsou v dostatečné míře uspokojeny potřeby dítěte týkající se náklonnosti, pozornosti a potvrzení, dítě se dostává stále blíže k postoji typu –

²⁹ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 22.

„Nenávidím tě za to, že mi nedáváš to, co mi přísluší, ale neukážu ti, že něco potřebuji.“³⁰

3 Diagnostika narcistické poruchy osobnosti

Narcistické rysy není vždy jednoduché psychologicky správně diagnostikovat a obraz osobnosti může být snadno překryt aktuálním stavem, vzniklým často na počátku psychiatrické hospitalizace.³¹

Změny projevů osobnosti v průběhu psychiatrické hospitalizace ztěžují adekvátní diagnostiku osobnosti a tím i nasměrování další, pohospitalizační péče o pacienta. Vliv aktuálního psychického stavu výrazně ovlivňuje výsledky některých diagnostických metod, především dotazníkových. Pro klinickou praxi se doporučuje diagnostikovat osobnost po odeznění aktuálního depresivního, úzkostného, psychotického či jiného stavu, tedy nejlépe ke konci hospitalizace. V opačném případě se vystavujeme riziku falešně pozitivní diagnózy, a to především pokud k diagnostice používáme výhradně či převážně dotazníky. Pokud dotazníkové metody ukazují poruchu osobnosti a strukturovaný rozhovor (nebo i jen klinický rozhovor) ne, je vhodnější dát přednost výsledkům rozhovoru. Za klinicky nejvalidnější se považuje vyšetřit osobnost dvakrát stejnými metodami a v případě snížení symptomatiky ve druhém vyšetření považovat první vyšetření za falešně pozitivní. Pro zvýšení validity vyšetření poruch osobnosti se považuje za nezbytné kombinovat různé metody, minimálně ty, které zkoumají latentní konstrukt nespojený s mezinárodní klasifikací nemocí (např. dotazník temperamentu a charakteru, TCI), jsou spojeny s mezinárodní klasifikací nemocí (např. Millonův MCMI-III) a jsou založeny na přímém dotazování a pozorování chování (strukturovaný rozhovor pro poruchy osobnosti, IPDE).³²

³⁰ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 22.

³¹ Tamtéž. str. 20

³² Srov. TYL, J. Narcismus jako psychologie postmoderní kultury. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2005, roč. 1, č. 1. str. 21

3.1 Diagnostika dle DKN a MKN

Aby bylo možné narcistickou poruchu osobnosti s uspokojivou přesností zachytit diagnosticky, je velkou pomocí DSM-III-R (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), manuál k diagnostikování psychických poruch.³³

Od roku 1980 zaznamenává Americká psychiatrická společnost novou diagnózu: Narcistickou poruchu osobnosti. Podívejme se, jak ji charakterizuje v Diagnostickém a statistickém manuálu duševních poruch (DSM), který je respektovaným diagnostickým klíčem pro světovou psychiatrickou veřejnost. Jeho třetí verze, DSM III, došla takového ohlasu, že byla přeložena i do češtiny, odkud ji přejímám. Z DSM III byla také diagnóza narcistická porucha osobnosti převzata do desáté revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10), platné od roku 1991.

Diagnostická kritéria DSM-IV pro poruchy osobnosti jsou seskupena a formulována téměř identicky s MKN-10.

Diagnostická kritéria MKN-10 pro narcistickou poruchu osobnosti³⁴

A. Musí být splněna hlavní kritéria pro specifické poruchy osobnosti.

B. Jedinec musí vykazovat nejméně pět z následujících charakteristik:

1. veikášská představa o vlastní důležitosti (např. jedinec přeceňuje dosažené úspěchy a svoje vohy, očekává, že bude považován za lepšího, než jsou ostatní, aniž by tomu odpovídaly výsledky jeho činnosti)
2. zaujetí fantaziemi o absolutním úspěchu, moci, vlastní skvělosti, kráse nebo ideální lásce
3. víra, že je „zvláštní“ a jedinečný a že může být pochopen a být ve spojení opět pouze se zvláštními nebo vysoce postavenými lidmi nebo institucemi
4. potřeba nekonečného obdivu
5. představa o zvláštní privilegovanosti, neoprávněné očekávání zvláště silného způsobu léčby nebo automatického splnění jeho přání a očekávání
6. využívání interpersonálních vztahů ve svůj prospěch tak, že využívá výsledků jiných osob k dosažení vlastních cílů
7. chybění empatie, váhavost a neochota rozpoznat nebo se vžít do pocitů nebo potřeb jiných lidí
8. často závidí jiným nebo věří, že jiní závidí jemu
9. arogantní, zpupné chování nebo přístupy.

³³ ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 149. ISBN 80-7178-450-8.

³⁴ HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 20.

Diagnostická kritéria narcistické poruchy osobnosti podle DSM-III-R:

Všeobecný vzorec velkoleposti (ve fantazii nebo v chování), nedostatek schopností vcítění, přecitlivělost vůči hodnocení ze strany druhých. Začátek leží v rané dospělosti a porucha se projevuje v různých oblastech života. Musí být splněno přinejmenším pět z následujících kritérií.

Postižení:

- na kritiku reagují vztekem či studem, nebo ji vnímají jako ponížení,
- využívají mezilidské vztahy k tomu, aby s pomocí druhých dosáhli vlastních cílů,
- před ostatními přehánějí vlastní schopnosti a nadání, očekávají, že se jim podaří vzbudit pozornost,
- neumí se dostatečně vcítit do druhých, jsou například překvapeni, když jejich vážně nemocný přítel odřekne plánované setkání,
- domnívají se, že jejich problémy jsou jedinečné a že jim jen velmi málo lidí dokáže porozumět,
- neustále se zabývají představami o neomezeném úspěchu, moci, lesku, kráse nebo ideální lásce,
- mají vysoké nároky, domnívají se například, že se nemusejí postavit do fronty jako ostatní, že budou mít přednost,
- neustále vyžadují pozornost a obdiv okolí, komplimenty je vždy potěší jejich nitro zaměstnávají pocity závnsti.³⁵

Narcistická porucha osoba spadá do kategorie Poruchy osobnosti a chování u dospělých jako součást oddílu F60 Specifické poruchy osobnosti v oddílu Jiné specifické poruchy osobnosti. Americká klasifikace DSM-IV řadí mezi specifické poruchy osobnosti ve skupině B narcistickou poruchu osobnosti. Tato porucha je obsažena v dodatku k Výzkumným diagnostickým kritériím MKN-10 (MKN-10-VKD), kde je uvedena mezi poruchami, jejichž klinická a vědecká oprávněnost není dosud považována za zcela jistou.

³⁵ ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 152. ISBN 80-7178-450-8.

Americká klasifikace DSM-IV rozděluje specifické poruchy osobnosti do tří základních podskupin:

- A. Podivínské, excentrické osobnosti:paranoidní, schizoidní, schizotypní.
- B. Dramatické, emocionální a nestálé osobnosti:antisociální, hraniční, histriónské a narcistické
- C. Úzkostné, bázlivé osobnosti:vyhýbavé, závislé a obsedantně-kompulzivní.³⁶

3.2 Millonova diagnostika

Millon definuje narcistické osobnosti v popisu metody MCMI-III takto: „Narcistní jedinci jsou charakterizováni svým egotickým sebe-zapojením, rozkoš jim primárně způsobuje pouhé pasivní bytí nebo soustředování se na sebe. Raná zkušenost je naučila nadhodnocovat svou vlastní cenu. Toto sebevědomí a nadřazenost mohou být založeny na falešných předpokladech; tzn. že mohou být neudržitelné v reálných nebo dospělých činech. Nicméně narcisisté bezstarostně předpokládají, že ostatní rozpoznají jejich výlučnost. Zachovávají tedy vzezření arogantního sebe-ujištění a bez velkého přemýšlení, nebo dokonce vědomého záměru blahosklonně využívají druhých ke svému vlastnímu prospěchu. Ačkoli pocty od druhých jsou vítány a podporovány, jejich ovzduší snobské a domýšlivé nadřazenosti nevyžaduje příliš mnoho potvrzení skrze opravdový úspěch nebo sociální souhlas. Jejich povznesená sebejistota, že věci budou fungovat dobře, jim dává málo stimulů pro zapojení se do sociálního života, kde jsou nutné kompromisy.

Narcistickou poruchu osobnosti řadí Millon do skupiny tzv. „mezilidsky nevyrovnané“, kam zařazuje také závislou, histriónskou a antisociální poruchu osobnosti. Mezilidsky nevyrovnané osobnosti se silně kloní k jednomu nebo druhému extrému polarit (např. závislý typ se téměř výhradně orientuje na získávání podpory a obživy od druhých). Spojuje je vyhraněnost na ose já vs. jiní – histriónský a závislý vzorec s orientací na druhé, antisociální a narcistický orientované na já. Narcistická

³⁶ Srov. SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha : Maxdorf, 1996. str. 353-378. ISBN 80-85800-33-0.

osobnost je výrazná v zaměřená na já oproti nevýraznému zaměřením na jiné. Další výrazná charakteristika je pasivita (očekávají, že svět jim bude pomáhat bez jejich přispění).³⁷

3.3 Greenbergova diagnostická kritéria

Greenberg vymezuje tři diagnostická kritéria narcistické poruchy osobnosti:

1. Chybění schopnosti regulovat vlastní sebeúctu vnitřně svými prostředky
2. Sebepojetí závisí na tom, co si o nich myslí druzí. Musí věnovat velké množství energie tomu, aby se druhým zalíbili a aby od nich dostali potvrzení, které si neumějí sami dát.
3. Přítomnost dvou extrémních a nerealistických pohledů na sebe měnících se v závislosti na okolnostech
 - a. Vidí se buď jako naprosto perfektní, nebo naopak jako naprosto bezcenní. Bez ochranného pocitu dokonalosti upadají do sebenenávistné deprese a zažívají silné pocity ponížení.
 - b. Udržení sebeúcty jako primární životní cíl.

Vztahy s druhými zakládají většinou na tom, jestli vidí druhého jako někoho, kdo má kapacitu zvyšovat nebo alespoň potvrzovat jejich sebeúctu. Pokud ho nemohou pro tento účel použít, ztrácí o něj zájem. Greenberg nabízí rychlý způsob, jak diagnostikovat narcistickou poruchu osobnosti:

podívat se na tři „S“: senzitivitu, zaměřením se na status a stud.³⁸

³⁷ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 20.

³⁸ Tamtéž. str. 20 – 21.

3.4 Diagnostika dle Rohra

Nejprve je vhodné vyzvednout význam normálního narcismu. Každý člověk narcismus potřebuje. Narcismem se myslí náklonnost k sobě v protikladu k náklonnosti ke druhým lidem. V jistém rozsahu je také normální, jestliže jsou na ochranu vlastní integrity nasazeny obranné mechanismy jako vytěsnění, popření a odštěpení.

Naproti tomu lidé s narcistickou poruchou osobnosti trpí labilním pocitem vlastní hodnoty, což nezřídka na první pohled nelze poznat. Sociální úspěchy problematiku překrývají a kompenzují. Jako patologický narcismus v první řadě chápeme zřetelnou poruchu pocitu vlastní hodnoty. Patologický narcismus patří do kategorie tzv. raných poruch. Tím se z pohledu psychoanalýzy rozumí preoidipovské poruchy. Podle Freuda oidipovská fáze začíná, jakmile se dítě začne eroticky zajímat o rodiče opačného pohlaví. Rané poruchy tedy nastávají ve fázi, kdy v popředí stojí vztah dvojice tvořené matkou a dítětem. Porucha tedy začíná v raném věku, takže většinou není možné si na její vznik vzpomenout. Narcisticky narušení lidé obecně mají nápadně málo vzpomínek na dětství, které bylo podle jejich zpráv nenápadné a normální.³⁹

3.5 Diagnostika Vágnerové

Diagnosticky nejdůležitějším projevem této poruchy je trvalé velikášství, egocentrismus, porucha sebehodnocení a s tím související nápadnosti ve vztahu ke světu.

Porucha sebehodnocení (přeceňování vlastní důležitosti, pocit privilegovanosti, víra ve vlastní jedinečnost, a výjimečnost). Může být spojena se skrytou přecitlivělostí a zranitelností.

Potřeba obdivu, zaujetí fantaziemi o vlastním úspěchu, moci apod. Může být spojena se skrytou nejistotou a nespokojeností.

³⁹ Srov. ROHR, H.P. *Narcismus-vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 149 - 150. ISBN 80-7178-450-8.

Vztahy k lidem jsou typické chyběním empatie, podceňováním jiných lidí a jejich využíváním k vlastním cílům, arogantním a bezohledným chováním. Ve vztahu k lidem mohou převažovat pocit závisti nebo žárlivosti. Promiskuita a nedostatek sociálních zábrán mohou být doprovázeny skrytou neschopností navázat uspokojivý citový vztah.⁴⁰

3.6 Diferenciální diagnóza

Je třeba odlišit disociační (konverzní) poruchy, kde je zřetelnější tělesný deficit.

Hraniční porucha osobnosti – bývá zřetelnější zoufalství, suicidální a sebepoškozující tendence nebo i činy. Obě poruchy se mohou vyskytovat současně.

Histriónská porucha osobnosti – tito lidé chtějí pozornost za každou cenu, i když by měli zažít ostudu; narcistický klient velmi těžko snáší kritiku, zesměšnění.

Somatizační porucha – převažují tělesné obtíže; obě poruchy se mohou vyskytovat současně.

Závislá porucha osobnosti – chybí emocionální způsob projevu, tlak na výkon, obdiv a výjimečnost.⁴¹

Kernberg viděl narcistickou osobnost jako jedno z vyústění hraničně strukturované osobnosti, avšak zde je vyšší hladina fungování ega, které je ale patologicky grandiózní. Hraniční klienti mají také často jen slabou kontrolu impulzů a hůře tolerují úzkost než narcističtí klienti. Zdůrazňoval, že narcistické self je vysoce patologická struktura, která neodpovídá žádnému vývojovému stadiu dítěte.⁴²

⁴⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2002. str. 264. ISBN 80-7178-678-0.

⁴¹ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 21.

⁴² Tamtéž. str. 22.

4 Typy narcistické poruchy

Narcistická porucha osobnosti má mnoho faset a vyjadřuje se mnoha způsoby, takže se objevují nejrůznější symptomy. Různá kritéria pro diagnostické podchycení jsem uvedla v předešlé kapitole. Stupeň poruchy může být velmi rozdílný. Sahá od lehkých forem narušené sebelásky, kterých si v běžném životě ani příliš nevšímáme, až po případy nejtěžších chorobných změn charakteru. Mnohé postihuje středně závažná porucha.⁴³

4.1 Lowenova typologie

Lowen rozlišuje pět různých typů narcistické poruchy, podle závažnosti poruchy a jejich specifických podob. Rozdíly jsou jak kvantitativní, tak kvalitativní. Nicméně společným prvkem je vždy narcismus.

V pořadí podle nárůstu narcismu, existuje pět typů:

1. Falicko-narcistický charakter
2. Narcistický charakter
3. Hraniční osobnost
4. Psychopatická osobnost
5. Paranoidní osobnost

Máme zde spektrum narcistických poruch, od nejméně po nejvíce závažné.

<i>Falicko-narcistický charakter</i>	<i>Narcistický charakter</i>	<i>Hraniční osobnost</i>	<i>Psychopatická osobnost</i>	<i>Paranoidní osobnost</i>
Nejnižší	←	Stupeň narcismu	→	Nejvyšší
Nejnižší	←	Velikášství	→	Nejvyšší
Nejnižší	←	Nedostatek citů	→	Nejvyšší
Nejnižší	←	Nedostatek uvědomění si vlastního já	→	Nejvyšší
Nejnižší	←	Nedostatek kontaktu s realitou	→	Nejvyšší

S použitím tohoto spektra, můžeme jasněji vidět vztah mezi různými aspekty narcistické poruchy. Například míra, kterou se člověk identifikuje se svými pocity, je nepřímou úměrnou stupni narcismu. Čím více je člověk narcistický, tím méně se

⁴³ ROHR, H.P. *Narcismus – vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 10. ISBN 80-7178-450-8.

identifikuje se svými pocity. Tím pádem se více identifikuje se svým obrazem (který je v opozici k vlastnímu já) což je úměrné rostoucímu stupni jeho velikášství. Jinými slovy, existuje souvztažnost mezi popřením a nedostatkem citů a absencí uvědomění si vlastního já.⁴⁴

1. Falicko-narcistický charakter

– nejméně patologická forma narcismu. Spočívá v přehnaném ulpívání na sexuální image – např. muži, kteří své ego používají pro svádění žen. Ženský protějšek k falicko-narcistickému muži tvoří hysterický charakter – jde víceméně o silnou identifikaci ženskou sexualitou. Taková žena bude pravděpodobně sebevědomá, arogantní, energická, svůdná, svou hodnotu bude odvozovat od své sexuální přitažlivosti.

2. Narcistický charakter

– ještě více velikášský obraz ega – pokládají se za nejlepší, nejatraktivnější, mají potřebu být perfektní před sebou i před druhými. Mohou být opravdu úspěšní a výkonní, ale jejich sebeobraz je v kontrastu s jejich skutečným já.

3. Hraniční osobnost

– jejich fasáda se snadno rozsype pod nánosem emocionálního stresu. Ten, kdo pod ní zůstává, je jako malé bezmocné dítě. U jiných hraničních osobností je velikášství schované, protože nemůže být podpořeno dosaženými úspěchy. Takový člověk pak působí spíše jako zranitelný a závislý.

4. Psychopatická osobnost

– považují se za nadřazené ostatním lidem a vykazují značnou míru arogance. Podobně jako ostatní narcistické osobnosti popírají své city.

⁴⁴ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 13 - 14 . ISBN 0-74325-543-7.

5. Paranoidní osobnost

– vykazuje zřetelné megalomanické přesvědčení. Věří tomu, nejen že se na ni lidé dívají, ale také se o ní baví, případně proti ní něco chystají, protože ona je tak důležitá či výjimečná.

Sám sebe Lowen vždy považoval za falicko-narcistický charakter. „Vím, že moje matka se ve mě vzhlížela. Chtěla, abych naplnil její ambice. Byl jsem pro ni důležitější než můj otec. A ačkoliv mě nijak otevřeně nesváděla, důsledky jejích citů byly sexuální. Její velká citová investice do mě poskytovala mé osobnosti zvláštní míru energie a vzrušení. Také její potřeba mě vlastnit a tím mě ovládat, snižovala mé uvědomění si vlastního já. Díky této situaci se moje ego stalo větší než vlastní já (self) a učinilo ze mne narcistickou osobnost. Na druhou stranu, díky své identifikaci s otcem, který byl upřímný a milující, jsem získal pocit života mého těla, což je jádrem pro uvědomění si vlastního já.“⁴⁵

4.2 Rozdělení dle Fromma

Fromm upozorňuje, že je potřeba rozlišovat mezi dvěma formami narcismu: benigní (prospěšnou) a maligní (zhoubnou).

4.2.1 Benigní forma narcismu

Ve své benigní formě je objekt narcismu výsledkem úsilí dotyčné osoby. Tak např. může taková osoba pociťovat narcistickou pýchu na své dílo. Jelikož objekt jejího narcismu je něco, pro co má pracovat, je její výlučný zájem o to, co je její dílo a jaký je její výkon, ustavičně vyvažován jejím zájmem o samotný proces práce na díle a o materiál, který zpracovává. Dynamika tohoto benigního narcismu je tak

⁴⁵ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 15 - 24 . ISBN 0-74325-543-7.

sebeomezováním. Energie, která žene dílo kupředu, je do značné míry narcistické povahy, ale už jenom fakt, že samo dílo působí tak, že osoba musí mít nutně vztah ke skutečnosti, vlastně narcismus neustále krotí a drží jej v určitých mezích. Tento mechanismus snad vysvětluje, proč je tolik narcistických lidí, kteří jsou zároveň nadmíru tvořiví.

4.2.2 Maligní forma narcismu

V případě zhoubného narcismu není objektem narcismu něco, co dotyčná osoba dělá nebo produkuje, nýbrž něco, co má. Jsem-li „veliký“, protože mám nějakou vlastnost, a ne proto, že jsem něčeho dosáhl, nepotřebuji být vztahován ke komukoli anebo k čemukoli, nemusím vyvíjet žádné úsilí. Abych si zachoval obraz o své velikosti, vzdaluji se stále více a více od skutečnosti a musím jen zvýšit svou narcistickou útočnost, abych byl lépe chráněn před nebezpečím, že by mé narcisticky přeceněné ego mohlo být odhaleno jako pouhý výtvar mé obrazotvornosti. Zhoubný narcismus si tak neklade meze a je následkem toho patřičně xenofobický. Ten, kdo se naučil něčeho dosahovat, si nemůže pomoci a musí uznat, že jiní dosáhli podobných věcí podobnými způsoby – třebaže ho jeho narcismus může přesvědčit, že čeho dosáhl on, je větší než to, čeho dosáhli druzí. Ten, kdo nedosáhl ničeho, bude shledávat nesnadným ocenit to, čeho dosáhli druzí, a tak bude nucen se rostoucí měrou izolovat ve své narcistické skvělosti.⁴⁶

4.3 Typy dle Gabbarda

V současné analytické literatuře je pojem narcistické poruchy osobnosti poněkud matoucí, protože zahrnuje řadu obrazů od sebe i značně vzdálených.

Z popisného pohledu Gabbard uvedl dva polární typy:
netečný a ostražitý typ.

⁴⁶ Srov. FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969. str. 60 – 61.

Netečný typ (tlustokožec)

1. Není si vědom reakcí druhých.
2. Je arogantní a agresivní.
3. Je zaujat sám sebou.
4. Potřebuje být středem pozornosti.
5. Má „vysílač“, nikoli však „přijímač“.
6. Je zcela odolný vůči zranění od ostatních.

Ostražitý typ (tenkokožec)

1. Je vysoce senzitivní vůči reakcím druhých.
2. Je inhibován, stydlivý a často nenápadný.
3. Věnuje více pozornosti okolí než sobě.
4. Vyhýbá se pozornosti druhých.
5. Pozorně naslouchá a hledá náznaky kritiky a opovržení od druhých.
6. Snadno zranitelný, náchylný k pocitům studu a ponížení.⁴⁷

5 Epidemiologie

Narcismus je dnes velmi častý a pro naši dobu téměř typický. Podle Smolíka je to pravděpodobně častá porucha, jejichž přesnější údaje dosud chybí.⁴⁸

Přibližně 18% mužů a 6% žen v populaci může být charakterizováno rysy namyšlenosti, arogance nebo pohrdání druhými, ale pouze část z nich vyhovuje kritériím pro narcistickou poruchu osobnosti (podle Klein – 3,9 %, podle Drake – 3,5%, podle Torgerse – 0,8% populace). V klinické psychiatrické klientele si lidé s narcistickou poruchou osobnosti objevují častěji (2–20 %), ale přesto je to pravděpodobně nejméně frekventovaně diagnostikovaná porucha osobnosti. V případě

⁴⁷ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 22.

⁴⁸ SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha : Maxdorf, 1996. str. 379. ISBN 80-85800-33-0.

neúspěchu nebo přetížení se mohou objevit komplikace ve formě úzkostné, konverzní nebo somatizační poruchy, disociační poruchy, sexuálních problémů nebo depresivní poruchy. Častá je také komorbidita s dalšími poruchami osobnosti, zejména pak s disociační, histriónskou, paranoidní a hraniční.⁴⁹

6 Etiologie

Zdá se, že pro heretabilitu nebyla nalezena žádná potvrzení, i když se zdá, že jsou důkazy pro dědičnost rysů osobnosti projevujících se jako arogance, pohrdání a namyšlenost. Etiopatogenické faktory u narcistické poruchy osobnosti však budou pravděpodobně hlavně sociologické, psychodynamické a interpersonální. Zdá se, že současná západní společnost se stala egocentrickou, snadno pohrdající, s důrazem na úspěch, image, a postupně ztrácí sebezpřesahující modely mezilidského soužití, důraz na vztahy, ideály.⁵⁰

Příčinou narcismu může být nízké sebevědomí a pocity méněcennosti. V takovém případě uvádí člověk do pohybu celou sérii mechanismů, aby vynikl v jiné oblasti než v té, v níž mu to moc nejde. Jiní se snaží přesvědčit sami sebe, že méněcenností netrpí, ale že jde naopak o jistý druh nadřazenosti vůči ostatním. Takoví narcisisté mají tendenci přehánět vlastní nadání a úspěchy a nikdy nepřiznávají prohry. V soukromí často tráví většinu času o samotě. Unikají ze skutečného světa a uzavírají se do světa fantazie, v němž dosahují úspěchu i slávy. Všeobecně lze konstatovat, že narcisisté jsou tak zaměstnaní vlastní osobou, že zájmy a potřeby ostatních, včetně těch, o nichž tvrdí, že je milují, je nezajímají.⁵¹

⁴⁹ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 21.

⁵⁰ Tamtéž. str. 22.

⁵¹ Srov. Narcismus. In. *100+1*. 2001, č. 21. str. 15 – 16.

6.1 Narcismus v dětství

Odborníci se shodují, že nejčastější příčinou narcismu je vliv výchovy v dětství. Hýčkání, kterého se dětem běžně dostává, v nich utužuje pocit, že jsou středem světa, že je všichni obdivují, že jsou nejdůležitější a mohou prakticky cokoli.⁵²

Roli pro vznik narcismu hrají dědičnost, výchova a další vlivy. Člověk, který v dětství dostatečně nepocítil lásku rodičů, se v dospělosti často chová narcisticky.

Podle terapeuta Heinze-Petera Röhra, však mohou dítě hluboce ranit i další blízké osoby. Jeho tvrzení dokládá případ paní K.

"S ní si nemusíte hrát, ona není vaše sestra!" řekla kdysi babička jejím nevlastním sourozencům. Dívka však její slova zaslechla a pomyslela si: "Já vám ještě ukážu!" Celý život se pak snažila všemožně předstihnout své nevlastní sourozence.

Nejprve slavila úspěchy ve škole, později se jí dařilo i v zaměstnání. Vzala si muže, jehož čekala slibná kariéra. Paní K. převyšovala své sourozence množstvím majetku i sociálním postavením. Navenek úspěšná a spokojená žena se však ve skutečnosti trápila. Vnitřní prázdnotu se snažila otupovat alkoholem.

Narcistické sklony se ale nemusí projevit až v dospělosti. Někdy už i tři či čtyři roky staré dítě dokáže ovládat celou rodinu. Neustále vyžaduje pozornost a zájem rodičů. Po příchodu návštěvy například s radostí přednese básničku, pak čeká obdivná slova.

Pokud narcistickou poruchou osobnosti trpí rodiče, chtějí, aby dítě bylo nejkrásnější, nejzdatnější nebo třeba nejchytřejší. Výsledky jejich snah jsou však často neradostné. Netolerují dítěti, když se cítí slabé. (Strach ze slabosti je také nejtypičtějším strachem narcistů.)

Pomočování a neurotické poruchy syna či dcery přivedly například v 60. letech do ordinací psychologů řadu rodičů "tenisových dětí". Otcové či matky toužili, aby jejich potomek vynikl v tehdy oblíbeném sportu. Neuvědomovali si však, že jednostranná intenzivní zátěž může dítě poškodit.

⁵² Srov. Narcismus. In. 100+1. 2001, č. 21. str. 15 – 16.

Rodičovský narcismus ale může i prospívat. Slibná kariéra často čeká talentované dítě s narcistickými rysy, pokud ho v jeho snažení podporuje podobně "postižený" otec či matka.

Soustředěnost na vlastní osobu se často "probouzí" a maximalizuje, až když se dotyčný stane slavným. Mnoho "postižených" tak najdeme mezi herci, zpěváky i politiky.⁵³

Podle Kohuta je časný vývoj jedince poznamenán ukvapeným, opakovaným a intenzivním zraňováním jeho sebevědomí a radikální deziluzí v hodnocení rodičů. Dlouhodobé následky v dospělosti jsou vyjádřeny poruchami sebehodnocení. Přitom střídavě nadhodnocuje nebo podhodnocuje jiné osoby a současně se mění jeho představy o sobě ve smyslu velikášství nebo nicotnosti.⁵⁴

Ve své práci K zavedení narcismu nám Freud ukazuje, jak dítě může zůstat zajatcem narcistických ideálů svých rodičů a jak se vztah k objektu může stát dědicem tohoto narcismu:

"Dojímavá rodičovská láska, v podstatě tak dětinská, není ničím jiným než znovuzrozeným narcismem rodičů, který i ve své proměně v objektní lásku zřetelně projevuje svou někdejší podstatu."

Na druhé straně je koncept bezmoci vázané na předčasnou zralost (Hilflosigkeit) nezbytný k pochopení toho, jak se rodičovský narcismus může přenést na dítě. Rozpoznat, že dítě je autonomní bytost, proto od některých rodičů vyžaduje aktivní proces zpracování tohoto narcismu, aby mohli zaujmout skutečnou oidipskou pozici. Budeme se zabývat podmínkami, které nám umožní vysvětlit, co rodiče vede k tomu, aby dítě nutili přijmout jejich vlastní narcistický systém.

První moment narcistické lásky nazývám přivlastňovací funkcí, druhý moment narcistické nenávisti nazývám funkcí vměšovací.

Funkce přivlastňovací i vměšovací jsou charakteristickými rysy narcistické regulace objektu.

⁵³ Srov. ROHR, H.P. *Narcismus-vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 82 - 94. ISBN 80-7178-450-8.

⁵⁴ SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha : Maxdorf, 1996. str. 379. ISBN 80-85800-33-0.

Připomeňme, že přivlastňovací funkce spočívá v tom, že "vnitřní rodiče" se identifikují s tím, co patří dítěti a zmocňují se jeho pozitivní identity. Vměšovací funkce znamená, že rodiče - tím, že do dítěte aktivně vylučují vše, co sami zavrhnou - dítě definují jeho "negativní identitou".

V takovém případě pak dítě není nenáviděno pouze proto, že je odlišné, ale (paradoxně) hlavně proto, že jeho příběh je solidární s příběhem jeho rodičů a se vším tím, co oni sami ve své narcistické regulaci odmítají.

Chybí zde psychický prostor pro to, aby dítě rozvinulo svou identitu, osvobozenou od odcizující moci narcismu svých rodičů.⁵⁵

Ve své narcistické lásce mají rodiče tendenci dítě zbavovat všeho, co v nich vyvolává libost. Pokud se od nich dítě odlišuje, budou ho nenávidět.⁵⁶

Koncepce narcismu Faimberg je vypracovaná z hlediska intersubjektivní a kryje se s metaforami Freuda i Winnicotta. Winnicott navazuje na Freuda, když poznamenává, že dítě se dívá stejným způsobem, jakým se dívá matka na něj. Podle Faimberg narcismus vždy od samého počátku závisí na druhém člověku, a to i tehdy, když subjekt nerozpoznává intervenci objektu.⁵⁷

Nebyl-li člověk dostatečným způsobem přijat a milován, chybí mu víra ve vlastní hodnotu, i když navenek často vzniká jiný dojem. Čím více člověk věří, že musí svou hodnotu dokazovat a demonstrovat, tím jistěji z toho můžeme vyvozovat, že za velkolepou fasádou někdo velice pochybuje o tom, že je skutečně hoděn lásky. Že je tomu tak, ukáží na příkladě z deníkového záznamu během terapie.⁵⁸

„Dělá mi problém formulovat to, co jsem prožil, zachytit to slovy. Pochopil jsem, že má matka mě chtěla zformovat podle svých představ a milovala mě jen tehdy, když jsem jim dostačoval. Když tomu tak nebylo, došlo na rány a odejmutí lásky. Na základě těchto zkušeností se ze mě stal člověk bez pocitu vlastní hodnoty, bez skutečné schopnosti prosadit se, stále hledající lásku, náklonnost a uznání. Domníval

⁵⁵ Srov. FAIMBERG, H. *Narcistický rodič a střet generací*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 2001. str. 15 - 17. ISBN 80-86123-17-0.

⁵⁶ FAIMBERG, H. *Narcistický rodič a střet generací*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 2001. str. 29. ISBN 80-86123-17-0.

⁵⁷ Tamtéž. str. 39

⁵⁸ ROHR, H.P. *Narcismus – vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 59. ISBN 80-7178-450-8.

jsem se, že jsem pochopil, že je marné dál u ní hledat lásku a uznání. Po jedné hádce s matkou, kdy jsem jí řekl, co jsem v životě postrádal, co jsem vlastně chtěl, ale nikdy nedostal, jsem věřil, že jsem za tím vším udělal tečku a že se mě minulost už nedotýká, už mě to nebolí. To je ale omyl, bolí mě znovu poznávat a zakoušet, že má matka nechtěla milovat mě, ale jakousi jí zformovanou nebo řízenou figurku.“⁵⁹

Lowen neuznává koncept primárního narcismu. Místo toho označuje narcismus jako sekundární, odvíjející se od nějaké poruchy ve vztahu rodič - dítě. Tento pohled se liší od většiny ego psychologů, kteří identifikují patologický narcismus jako výsledek neúspěchu překonat stav primárního narcismu. Jejich víra v primární narcismus je většinou podložena pozorováním, že novorozenci a malé děti vidí pouze samy sebe, myslí pouze na sebe a žijí pouze pro sebe.

Po krátkou dobu po narození se zdá, že novorozenci považují matku za část sebe, stejně jako když byli v děloze. Vědomí novorozence ještě nedospělo do stavu uvědomění si nezávislé existence. Toto vědomí se nicméně rychle vyvíjí. Novorozenci brzy prokazují, že rozeznávají matku jako nezávislou bytost (tím, že se na ni smějí) ačkoliv se stále chovají, jakoby zde matka byla pouze proto, aby uspokojovala jejich potřeby. Na toto očekávání ze strany dítěte, že matka zde bude vždy k jeho potřebě, bylo poukazováno jako na dětskou omnipotenci. Tento termín se, nicméně, zdá být nešťastný. Jak podotkl britský psychoanalytik Michael Balint, „Novorozencem je považováno za samozřejmé, že partner, objekt na přátelské úrovni, bude automaticky mít ta samá přání, zájmy a očekávání. To vyjadřuje, proč toto bývá tak často nazýváno stavem omnipotence. Tento popis však nesouhlasí, není to pocit moci ani potřeba usilovat o moc, ale to, že všechny věci jsou v harmonii.“

Otázka moci, nicméně, často do vztahu mezi rodiči a dětmi vstupuje. Mnoho matek nese nelibě, že dítě považuje za samozřejmé, že matka tu vždy bude, aby reagovala na jeho potřeby bez ohledu na své pocity. Děti jsou často obviňovány z úsilí ovládat své rodiče, zatímco vše, co chtějí je, aby bylo porozuměno jejich potřebám a bylo na ně reagováno. Novorozenci jsou zcela závislí a mohou se něčeho dovolávat jedině pláčem. Děti jsou také bezmocné. Ve skutečnosti jsou to rodiče, kdo je omnipotentní co se týká vztahu k dětem, neboť oni mají moc nad jejich životem

⁵⁹ ROHR, H.P. *Narcismus – vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 58. ISBN 80-7178-450-8.

a smrti. Proč tedy my dospělí často poukazujeme na dítě jako na „jeho královskou výsost“? Myšlenka dětské omnipotence předpokládá velikášství, které by ospravedlnilo koncepci primárního narcismu. Věřím, že je to vše záležitost mysli dospělých. Narcismus rodičů je promítán na děti: „Já jsem výjimečný a tudíž i mé dítě je výjimečné“.⁶⁰

Všichni můžeme být poraněni, odmítnuti nebo poníženi. Ale přesto nepopíráme naše city, nezkoušíme působit dojem nezranitelnosti nebo nadřazenosti ani neusilujeme o moc. Rozdíl spočívá v zážitcích z našeho dětství. Jako děti, utrpěli narcisté to, co analytici popisují jako těžké narcistické poranění, které představuje ránu pro jejich sebeúctu a poznamenává jejich osobnost. Toto poranění je následkem ponížení, obzvláště zážitku vlastní bezmocnosti, zatímco druhý člověk se baví svou mocí nad námi a má nad námi kontrolu. Nedomnívám se, že jediná takováto zkušenost formuje charakter, ale když je dítě soustavně vystavováno ponižování jedním nebo druhým způsobem, strach z ponížení se usídí jak v těle, tak v mysli. Takové dítě může přísahat: „Až vyrostu, získám moc a ani ty, ani kdokoliv jiný mi nebude moci toto dělat znovu.“ Bohužel, jak uvidíme, takovéto poranění se v naší společnosti stává mnoha dětem, protože rodiče často využívají moci k ovládnutí dětí ke svým osobním cílům.

Pro narcisty plní kontrola tu samou funkci jako moc - chrání je před možným ponížením. Nejprve kontrolují sami sebe popřením těch citů, které by je mohly učinit zranitelnými. Ale musí také kontrolovat situace, ve kterých se nachází, musí se ujistit, že zde není žádná možnost, aby nějaký jiný člověk měl nad nimi moc. Moc a kontrola jsou dvě strany jedné mince. Společně slouží k ochraně osobnosti před pocitem zranitelnosti a pocitem bezmocnosti a chrání před možným ponížením.⁶¹

⁶⁰ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 13 - 16 . ISBN 0-74325-543-7.

⁶¹ Tamtéž. str. 76 – 77.

6.1.1 Ponížení v dětství

Narcističtí lidé mají zkušenost hlubokého ponížení v dětství jejich rodiči, kteří používali moc jako způsob ovládnání. V mnoha případech je touto mocí fyzická síla, rodiče využívají svojí fyzické převahy, aby dítě donutili k poslušnosti. Výprask je obvyklou formou takového fyzického týrání a může být obzvláště ponižující, jestliže je dítě přinuceno, aby nastavilo ranám svůj zadek. Ne zřídka dítě dostane kartáčem na vlasy nebo páskem, což považují za zbytečně kruté zacházení. Někdy je ponížení zvýšeno tím, že dítě si samo musí přinést nástroj k potrestání, nebo je mu vyhrožováno, že potrestání bude větší, jestliže se pokusí utéct.

Existují rodiče, kteří zesilují bití když dítě pláče, jakoby chtěli popřít dítěti právo vyjádřit bolest. Ve většině případů potrestání překročilo závažnost přestupku, takže to nemůžeme vidět jinak, než jako demonstrování moci : „Já tě naučím, abys mi ještě někdy v budoucnu odporoval.“ Občas byly odhaleny sadistické prvky v trestání, když pacientův příběh naznačoval, že si rodiče opravdu užíval, když dítěti způsoboval bolest.

Samozřejmě, že fyzický trest není jediným způsobem, jak dítě ponížit. Děti jsou často kritizovány takovým způsobem, že se pak cítí bezcenné, neschopné nebo hloupé. Takováto kritika neslouží k ničemu, podle mého názoru je míněna jako projev rodičovské nadřazenosti. Někteří rodiče se vysmívají dítěti, když udělá chybu nebo když nezodpoví otázku, o které si rodiče myslí, že by ji dítě mělo znát. Když dítě pláče, rodiče odbývají pocity dítěte jako předstírané, falešné a dělají sarkastické poznámky o „krokodýlích slzách“. Výčet způsobů, kterými děti mohou být srazeny, bity, zlomeny a kterými může být popřeno uznání jejich lidství je dlouhý. A mnoho rodičů si myslí, že na tomto chování není nic špatného. Je to pokládáno za správnou věc při výchově dítěte. Samozřejmě, že když dojde na fyzické týrání a dítě skončí v nemocnici, jsme všichni šokováni.

Nezbytně zde vyvstává otázka: Proč se rodiče chovají tímto způsobem? Děti se učí efektivněji, když jsou obklopeny porozuměním a vlídností, než silou a trestáním. A jestliže je potrestání nutné, mělo by být vykonáno takovým způsobem, aby dítě neponížilo. Jedním z řešení je, že rodiče jednají se svými dětmi tak, jak jejich rodiče zacházeli s nimi. Také je jasné, že děti jsou nejsnadnějšími a nejsnáze dosažitelnými objekty, na kterých si rodiče mohou vylít své frustrace a zášť. Rodiče,

kteří se cítí jako neschopní, můžou kompenzovat tento svůj pocit tím, že jsou diktátorští a pánoví na své děti.

Uchýlení se k moci při výchově dětí je v poslední době bráno odlišným způsobem. Důvodem je narůstající zhroucení autority, jak doma, tak i ve společnosti, tento proces začal po skončení první světové války. Autoritou se míní respektovaná autorita. Jestliže rodičovská autorita je respektovaná, protože je to ve společnosti běžně uznávaná praxe, hlavní bod problému vznikne méně pravděpodobně. Rodiče nemluví pouze sami za sebe, ale jménem komunity. Moc je čerpána z komunity a také se jejím jménem prosazuje. Protože jsou rodiče odpovědní za chování svého dítěte, nemohou tak snadno zneužít své moci.

Zhroucení autority je v Západní kultuře značně rozšířeno a není omezeno pouze na rodinu. Výsledkem je narůstající uchylování se k síle. Tam, kde je síla nejvyšší autoritou, ať už v národě nebo doma, systém je autoritářský. Ale není vždy užití síly až poslední možností? To je pravda, když se hlavním tématem stane síla. Pouze demokratické systémy ukázaly, že konflikty mohou být vyřešeny bez užití síly. Po celé generace rodiny dodržovaly kodexy chování, které nebyly založeny na rodičovské moci, jako spíše na sociální soudržnosti.

Důraz na rodičovskou moc vede nevyhnutelně ke vzbouření nebo k podřízenosti na straně dítěte. Podřízenost zakrývá revoltu a nepřátelství. Dítě, které se podřídí, se učí, že vztahy jsou ovládány mocí, což připravuje půdu pro to, že dítě bude usilovat v dospělosti o moc. Děti se rychle učí hrát tu samou hru co hrají jejich rodiče - hru moci. Nejlepší způsob jak získat moc nad rodiči je udělat něco, co rodiče rozčílí, například nejíst, nesnažit se ve škole, kouřit.

Vystavení tváří v tvář tomuto „tichému“ destruktivnímu chování se rodiče často stanou zoufalými a nabídnou dítěti co chce, jestliže ustoupí. Ale protože ustoupení znamená ztrátu moci, hrozba revolty je vždy přítomná. Jakmile jednou mezi rodičem a dítětem vzniknou potyčky o moc, nikdo nemůže ustoupit ani vyhrát.

Konflikt mezi rodičem a dítětem většinou vyplývá z rodičovské touhy formovat dítě ve shodě s nějakou představou v rodičově mysli a odporem dítěte k tomuto úsilí. Užití nadřazené síly rodičem je jen jedna z taktik využívaných v tomto zápase. Ve velmi raném věku jsou děti bezmocné a zcela závislé, mohou být snadno ovládány jakýmkoliv silným výrazem rodičovského nesouhlasu nebo fyzickou silou a trestem.

U starších dětí, může být slibování stoupající měrou použito jako způsob udržení kontroly. Dítěti je nabídnut slib výjimečnosti a důvěrnosti, jestliže se bude chovat podle představ rodičů.

Tak tomu bylo i v dětství Lowena. „Když jsem byl malý, moje matka mě štípala, aby mě udržela klidným a abych ustoupil jejím přáním. Potom jako mladý chlapec jsem byl trestán za neposlušnost tím, že jsem musel zůstat doma, když jsem chtěl jít ven a hrát si s ostatními dětmi. Nicméně, později mi moje matka dala vědět, jak jsem pro ni důležitý. Místo aby uplatňovala svou moc silou, dělila se mnou o svou bolest a zklamání. Vyjádřila svou naději, že se o ní postarám až zestárne. Měl jsem splnit její sny, když to neudělal otec. Věděl jsem, že jsem byl pro ni výjimečný. A určitým způsobem jsem tyto sny také naplnil.

Boj o moc mezi rodičem a dítětem je obvykle částí většího boje o moc, který probíhá mezi manželi. Válka mezi pohlavími probíhá ve většině rodin. Takovýto boj probíhal i mezi mými rodiči.

Otec vyžadoval od mé matky sex a rozkoš. Matka po něm zase chtěla, aby nosil domů víc peněz. Její síla spočívala v odpírání sexu. Nutila ho, aby ji o to žádal a podvolovala se mu velmi zdráhavě. Ale můj otec jí oplácel stejným. Jeho moc spočívala v kontrole nad penězi. Nutil jí, aby si o ně žádala a vydával jí je stejně zdráhavě. Ona ho ponižovala jedním způsobem a on ji druhým. Byla to žabomyší válka, která probíhala do té doby než jsem vyrostl a opustil domov, potom, jak se zdá, oba rezignovali.

Každý z rodičů se mě dovolával, abych pochopil jeho situaci. A já jsem oba chápal. Moje matka byla oprávněna k požadavku, aby dostávala každý týden peníze určené na udržování domácnosti. Můj otec byl oprávněn k nároku žádat, když dře jako „pes“ aby vydělal to málo co vydělal, nějaké potěšení. Pracoval tvrdě, i když nevydělával mnoho. Byl jsem rozervaný jejich zápasem, stejně jako byla Linda rozervána boji v její rodině. Účinek na mě to mělo dvojí. Uvědomil jsem si, že peníze znamenají moc a sílu a záměrně jsem si vydělávat dost peněz, tolik, abych nemohl být ponižován ženou. Nicméně, ze soucitu k pozici mé matky, jsem jednoduše nemohl používat peníze jako způsob ovládnutí.

Ale proč bych měl mít strach z ponížení ženou? Proč bych měl dokazovat svou cenu, abych byl oprávněn k její sexuální přízni? Odpovědí je, že jsem se cítil vinný za své sexuální touhy. Byl jsem vychováván, abych se styděl za své sexuální

pocity a byl jsem naočkován matčinou asexuální předpojatostí. Věřila, že muž sexuálně zneužívá ženu. Ale proč já jsem platil za její předpojatost, když sexuální pocity byly pro mě zdrojem potěšení? Nabízejí se samy hned dva důvody. Jedním je nenaplněná orální touha, která mě nutila být jí co nejbliže. Druhým byla její nabídka výjimečnosti, které jsem nemohl odolat. Výsledkem mělo být znejistit mě v mé sexualitě a tím podryt mé mužství. A tak jsem byl výjimečný a nadřazený na straně jedné, ale nejistý a stydlivý na straně druhé. Když jsem se prezentoval v nadřazené póze, obával jsem se, že by mohl být odhalen opak. Každý narcista má hluboký strach z ponížení, protože jeho velikášská image zakrývá vespod ležící pocit neschopnosti.

Moc je způsob, jak ochránit sama sebe před ponížením. Je to prostředek, jak překonat pocit méněcennosti. Je to protiváha k sexuální potenci. Tento poslední výrok, by neměl být chápán tak, že každý, kdo má moc, je sexuálně impotentní. Ale znamená, že jedinci, kteří jsou sexuálně impotentní si přejí nebo otevřeně usilují o moc.

Dítě, které je vedeno k pocitu, že je výjimečné, se stává středem rodičovských bojů o moc a jeho pozice je obzvláště kritická v době Oidipovského období. Jestliže je to chlapec, stává se soupeřem svého otce, protože matka ho staví jako otci nadřazeného. Dívka se stává soupeřkou své matky díky otcově lásce k ní, která se projevuje neobyčejným zájmem o ni. Výsledkem je, že dítě je lapeno v zoufalé situaci. Je zde vždy nebezpečí nepřátelství rodiče stejného pohlaví na straně jedné a na straně druhé zase strach z incestu nebo ponížení odmítnutím, jestliže na svádění je reagováno sexuálně. Téměř ve většině případů je svádějící rodič také odmítajícím rodičem. V tomto věku je strach z incestu fyzickým strachem ze zdánlivě mohutného pohlavního orgánu dospělého. Bohužel, pro dítě neexistuje jiné východisko z tohoto typu oidipovské situace než je odříznutí sexuálních pocitů. Dítě neodřezává pohlavnost, ale sexualitu - což znamená rozlévání se příjemných pocitů v pánvi, které je základem sexuální lásky. Ale toto odříznutí pocitů obnáší psychologickou kastraci a zanechává člověka neschopného orgasmu.

Pevně věřím, že na nejhlubší úrovni je tato impotence základem touhy po moci.

Být objektem něčí moci je ponižující zkušenost, která může být z ega vymazána pouze obrácením situace - a tedy získáním moci nad člověkem, který způsobil narcistické poranění. Člověk se samozřejmě může podřídít dominanci, ale

takovéto podřízení zakrývá hlubokou nenávist. Pochopitelně, nemůže být žádná láska ve vztahu, kde moc hraje nejdůležitější úlohu.

Tyto úvahy jsou důležité k porozumění bojů o moc, které se odehrávají v rodinách. V těchto bojích bývá málokdy hlavním bodem správnost či špatnost jednání, ale to, kdo si prosadí svou. V prvních letech dětského života je rodič silnější a obvykle vítězí. Ale toto vítězství ve většině případech neznamená konec bojů. Jak dítě roste a sílí, začne vyzývat rodiče znovu a znovu ve snaze zničit jeho moc a naopak získat svou moc nad rodičem. Tyto boje jsou krajně destruktivní pro rodinné vztahy a pro osoby v nich zahrnuté. Ale přesto, jsou nevyhnutelné tak dlouho, dokud je moc hlavním bodem v rodině.

Typický scénář by mohl být:

DÍTĚ: Můžu se dívat na televizi?

MATKA: Ne.

DÍTĚ: Proč?

MATKA: Musíš si udělat domácí úkol.

DÍTĚ: Ale já dnes žádný domácí úkol nemám. Tak můžu se dívat?

MATKA: Ne.

DÍTĚ: Proč?

MATKA: Protože jsem to řekla. To snad stačí.

Toto je poslední slovo. Matka chce, aby jí dítě poslouchalo a ne aby o jejích rozhodnutích neustále pochybovalo, jak to děti často dělají. Je pro ni důležité, aby ukázala neústupnost a autoritu ve smyslu „už jsem řekla“. Věří, že ustoupení by prozradilo její slabost a dalo dítěti moc nad ní. Ztratila by kontrolu nad dítětem a to by se pak stalo divokým ničícím tvorem, kterého je nemožné zvládat. Kontrola musí být udržena vždy a jediný způsob jak to udělat je prosazovat vlastní moc. Matka musí vždy vědět vše nejlépe. Nesmí jí být odporováno. Diktátorské režimy používají podobné přístupy k odůvodnění oprávněnosti jejich užívání moci k ovládnutí lidí.“⁶²

⁶² Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 76 - 96 . ISBN 0-74325-543-7.

6.1.2 Modely výchovy dětí

Dospělí si často nedokáží uvědomit hrůzu a strach, které prostupují životy mnoha dětí. I když oni sami prožili některé z těchto hrůz.

Při diskusích o různých modelech výchovy dětí, logicky a chladně zvažují výhody a nevýhody pro rodiče, ale opomíjejí jejich dopad na dítě. Lowen popisuje příklad, že nedávno byl na párty, které se účastnil mladý pár očekávající své první dítě. Hovor se stočil na to, jestli má matka zůstat doma s dítětem nebo se vrátit do práce, jak nejdříve to bude možné. Tato otázka se netýkala finančních potřeb páru, ale matčiny kariéry. Nastávající matka nebyla rozhodnuta o své volbě. Zastávala významnou pozici ve světě obchodu. Mnoho jejích přítelkyň se vrátilo do práce brzy po narození jejich dětí. Jedna žena, například, byla zaneprázdněnou vedoucí pracovnící přes den a hektickou, šílenou matkou v noci, která křičela na své dítě. Diskuse se pak zaměřila na to, jak je pro ženu obtížné mít trpělivost s dítětem po stresujícím dni v kanceláři. Ale nikdo nevyjádřil porozumění pro dítě, které je neustále vystaveno rozrušené matce. A nikdo nebyl znepokojen stylem života, ve kterém zájem matky může být v konfliktu se zájmem dítěte. Podle něho je toto velká hrůza.

Musíme si pamatovat, že to, co je hrůzné pro dítě, nemusí být hrůzné pro dospělého, jehož sofistikovaná mysl má širší uchopení reality.

Příklad, který mě napadá je operační sál v nemocnici. Se vši pravděpodobností, malé dítě, které by bylo svědkem operace, bude zhrozeno touto scénou, vidělo by maskované lidi stojící okolo stolu a s klidem rozřezávající tělo bezmocného člověka. Jak si dítě může udělat představu o tom, že tento člověk necítí žádnou bolest nebo jak může pochopit, že mu tato procedura může zachránit život? Na proti tomu, dospělý pozorovatel může spíše pociťovat respekt k odbornému výkonu, který velké operace představují. Být svědkem takovéto scény bez pocitu hrůzy nebo respektu by vyžadovalo úplné popření citů. Lowen jako lékařský asistent účastní se různých operací shledal těžkým mít odstup a být lhostejný k této situaci, i když chápal, že tento postup je nutný. A když asistoval při porodech a díval se na porodníka, jak vytahuje dítě z matčina těla pomocí kleští, prožíval hrůzu. Ačkoliv tento postup byl v nemocnici, kde asistoval rutinní záležitostí, nemohl pochopit jeho nezbytnost, neboť také asistoval u porodů, při kterých bylo vynaloženo velké úsilí vyhnout se traumatu jak u matky, tak u dítěte. Pozorování přirozeného porodu, kdy matka je při vědomí,

vzbuzuje úctu. Rád by viděl děti, jak se rodí doma, což je přirozenější prostřední než nemocnice. Myslí si, že domácí porod by oba rodiče vybavil lepším uvědoměním si skutečnosti rodičovství, než porod v nemocnici.

Dalším přirozeným krokem je kojení dítěte. Je to něco, co se zdá být tak dobré pro kojící matku i dítě. Ústa a bradavka jsou zjevně stvořeny pro sebe navzájem, tolik se k sobě hodí. Koncept vhodnosti a náležitosti je základem našeho smyslu pro realitu. Když se díváme na letícího ptáka nebo plovoucí rybu dává nám to smysl. Věřím, že my i ostatní organismy se rodíme se smyslem pro správnost věcí, který vychází z evolučního vývoje druhů. Ptáčátko, které se vyklubalo z vajíčka, nese ve svém těle očekávání, že jeho ptačí matka zde bude a bude ho krmit, zahřívát a chránit.

Toto je realita ptačího života. Podobně, lidské novorozeně má biologické očekávání, že jeho matka mu bude k dispozici stejným způsobem, jak to lidské matky dělaly od počátku věků.

A tak novorozenci očekávají, že bradavka jim bude k dispozici pro jejich krmení, jsou naprogramováni sít z bradavky od momentu svého narození. Toto očekávání může být částečně naplněno lahví s gumovým dudlíkem. Nicméně, impuls sít a potřeba sít, je tak silná, že z lahve krmené děti si budou často láhev nahrazovat cucáním svých palců. Toto nedělaly kojené děti, jestliže kojení trvalo dostatečně dlouho. Sání poskytuje dítěti pocit bezpečí, ale také podporuje lepší dýchání.

Dalším biologickým očekáváním novorozence je být blízko matčina těla. Důležitost tohoto fyzického kontaktu byla jasně ukázána Harrym Harlowem v jeho experimentu s opicemi. Harlow ukázal, že novorozeným opicím ochuzeným o tento kontakt se nepodaří vyvinout normálně a že jsou psychologicky narušené. Pro lidská novorozenata má nedostatek fyzické blízkosti s matkou nebo náhradní matkou podle několika studií podobný výsledek. Tyto děti jsou deprivovány a ztrácí schopnost emocionální odezvy k ostatním lidem.

Zdá se, že deprivace ovlivňuje emocionální vývoj dítěte, podobně jako hrůza. Mají tedy tyto dvě situace něco společného? Obě jsou v rozporu s vrozeným smyslem pro přirozený řád věcí. Obě obsahují prvek neskutečného, což je činí nepochopitelnými. Žádné novorozeně nebo malé dítě nedokáže pochopit nedostatečnou odezvu na své potřeby ze strany matky nebo otce.

Dětský smysl pro realitu je narušen. Takovéto dítě se musí cítit jako ryba na suchu, když pláče a bojuje za znovuzavedení očekávaného prostředí. Jestliže deprivace

není životu ohrožující, dítě se přizpůsobí. Deprivace je přijata jako nová realita, ale až po té, co dítě vedlo a prohrálo bitvu za svá práva.

Jeden ze způsobů, kterým jsou děti přiměny přizpůsobit se novému řádu, je nazýván „nechat je vyplakat.“ Matka ukládá večer dítě do postýlky. Je čas jít spát. Ale pocit osamění a ztráta kontaktu s tělem matky dítě děsí, takže začne křičet a plakat. Žádná zvířecí matka by nedokázala nereagovat na pláč svého mláděte. Nicméně, některé lidské matky věří, že takto reagovat je chyba. Vyhovět na dětský pláč by znamenalo rozmazlit dítě. Navíc jim bylo řečeno, že pláč je pro dítě dobrý. Posiluje plíce. Tak nedojde k žádné odezvě a dítě pokračuje v pláči.

Když se to stane poprvé, dítě může plakat celé hodiny než usne vyčerpáním. Jestliže se to samé opakuje i následující noc, dítě už nebude plakat tak dlouho, než usne. Matka si může myslet, že se dítě poučilo, ale docela jednoduše, dítě už nemá energii na to, aby mohlo zopakovat výkon z minulé noci. Spánek přichází snadněji, protože vyčerpání se objevuje mnohem dříve. Po několika zkušenostech tohoto druhu se dítě naučí zanechat bojování o kontakt s matkou. Výsledkem je, že dítě odřízne touhu po tomto kontaktu a pak už dále necítí bolest ze zklamání. Nová realita, ve které touha po důvěrnosti a blízkosti není vyjádřena, je přijata. Základ pro narcistickou osobnost byl položen.

Rodiče mohou také reagovat na dětský pláč zuřivě. Jsou rodiče, kteří uhodili dítě, aby přestalo plakat. Vyhrůžování opuštěním nebo potrestáním jsou také často používány. V mnoha případech týrání dětí je násilí proti dítěti spuštěno právě pláčem. Není to šílené? Je to jako přilévat olej do ohně, místo ho hasit.

Nicméně se zdá, že někteří rodiče jsou dětským pláčem vytočeni k nepřičetnosti. Nemůžou ho snést, protože evokuje jejich vlastní potlačený pláč a tak uhodí své děti, stejně jako oni byli bití, když byli malí. Takováto situace pro dítě spojuje strach a hrůzu. Hrůza se může objevit v nočních můrách, které se zdají být rodičům „hloupé“. V dětských očích se rodiče stali monstry. Jako dospělí můžeme tuto monstróznost nevidět, podobně jako dospělí v pohádce „O císařových nových šatech“ jsme byli svedeni nebo přinuceni k popírání skutečnosti.⁶³

⁶³ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 136 - 150 . ISBN 0-74325-543-7.

7 Projevy narcismu

Dnes za narcistu označujeme člověka, který si nadměrně považuje sám sebe a ve vlastní osobě nachází nejvíce zalíbení. Je fascinován vlastním zjevem a očekává, že i druzí jej budou považovat za mimořádně okouzujícího jedince. Narcistu nezajímají problémy lidí, které má kolem sebe. Soustřeďuje se na sebe a na své zájmy a to mu otevírá dveře k úspěchu profesnímu i společenskému. Jeho egocentrismus funguje jako motor, který jej vede k vytčenému cíli. Narcisté bývají obvykle tvrdí a jistí si sami sebou. Jsou však také zranitelní, protože jsou velmi citliví na dojem, který vyvolávají u ostatních. Napomáhá tomu i všeobecný kult pracovního úspěchu a bohatství. Narcisté mají přehnaný pocit vlastní důležitosti, neukojitelnou potřebu být středem pozornosti a trpí bezuzdnou touhou po uznání a vážnosti. Jsou maximalisté. Snaží se naplnit všechny tyto touhy. Pokud se jim to nedaří, cítí se zbyteční a nejistí.⁶⁴

7.1 *Self a ego*

Ale co se vlastně přesně myslí sebeláskou (self-love) v kontrastu s narcistickým zaobíráním se sama sebou? Abychom tomu porozuměli, potřebujeme si objasnit pojetí vlastního já (self). Dítě se rodí se self, které je biologický nikoliv psychologický fenomén. Naopak ego je mentální organizace, která se vyvíjí, jak dítě roste. Uvědomění si vlastního já společně s egem (mentální já) se definuje prostřednictvím sebeuvědomování, sebevyjádření a sebeovládání. Ale tyto pojmy se vztahují k citům, k uvědomování si, vyjadřování a kontrolování citů. Self potom může být definováno jako „cítící, citový aspekt“ těla. Může být zakoušeno, prožíváno pouze jako pocit. Lze říci: „Cítím se rozhněvaný, smutný, hladový, ospalý, atd.“ Můžeme také říci: „Jsem rozhněvaný, smutný, hladový, ospalý.“ Zdůraznění pocitu prvním způsobem je vyjádřením self. Jestliže je zdůrazněno „já“ pak se jedná o vyjádření ega.

Musíme se vyvarovat zaměňování nebo ztotožňování ega a self. Ego není totéž co self, ačkoliv je to část osobnosti, která vnímá self. Tedy ego reprezentuje

⁶⁴ Srov. Narcismus. In. *100+1*. 2001, č. 21. str. 15 – 16.

sebeuvědomění nebo uvědomění self: Já (ego) cítím (vnímám) sebe jako rozhněvaného. Descartes měl pravdu, když řekl: „Myslím, tedy jsem“ (s důrazem na já). Mýlil by se, kdyby věřil, že myšlení určuje, stanovuje self. O počítačích můžeme říci, že myslí, ale co nemohou, je cítit.

Oddělením ega od těla nebo od self narcisté odsekávají vědomí od jeho tělesného základu. Místo aby fungovaly jako jednotný celek, tak je osobnost rozštěpena na dvě části: aktivní, pozorující „já“ (ego), se kterým se jedinec identifikuje a pasivní, pozorovaný objekt (tělo).

Ego se zabývá vnímáním vnitřního stavu organismu i okolního světa a pomáhá adaptovat jedno s druhým a tím podporuje prosperování self. Například, jednou z funkcí ega je kontrolovat činnost volního svalstva prostřednictvím vůle a tak regulovat vědomé reakce na okolní svět. Ale opět připomínám, že ego není self - je to pouze vědomý aspekt self. Správnost jeho vnímání závisí na jeho spojitosti jako součást self.

Největší část self sestává z těla a jeho funkcí, přičemž většina z nich funguje, působí pod úrovní vědomí. Nevědomí je jako ponořená část ledovce. Nevolní funkce jako krevní oběh, zažívání a dýchání mají hluboký účinek na vědomí, protože podmiňují existenci organismu. V závislosti na tělesných funkcích se člověk cítí špatně nebo dobře, má dobrou nebo špatnou náladu, je vitální a aktivní, plný života nebo sklíčený, sexuálně vzrušený nebo impotentní. Co cítíme závisí na tom, co se děje v těle. Vůle nebo ego nejsou schopny vytvářet pocity, ačkoliv mohou zkoušet pocity kontrolovat. Opravdu nelze ovládat sexuální vzrušení, chuť, pocit lásky nebo dokonce hněv vůlí - jakkoliv si můžeme „myslet“, že to lze. Představy mohou tyto pocity směřovat do vědomí, za předpokladu, že už jsou v těle přítomny jako možné, potenciální události. To, co se v těle děje, vede ke vnímání pocitů, tyto události musí dosáhnout na povrch těla a myslí, kde se nachází vědomí. Pouze tato část ledovce, která leží nad hladinou je viditelná.

K našemu tělu máme dvojí vztah. Můžeme zakoušet naše tělo přímo prostřednictvím pocitů nebo si o něm můžeme vytvořit představu. V prvním případě jsme okamžitě spojeni se self, zatímco v druhém případě je toto spojení nepřímé. Zdravý člověk má toto dvojí vědomí, ale to nepředstavuje problém, protože self-image a přímé sebevyjádření skrze tělo se shodují.

Co takovýto stav předpokládá je sebebepřijímání - přijetí a identifikování se

s tělem a tělesnými pocity. A právě takovéto sebezpřijímání je to, co chybí narcistickým jedincům, kteří oddělili svá těla, takže libido je investováno do ega a ne do těla nebo do self. Bez sebezpřijímání zde není ani sebeláska.

Jestliže člověk nemiluje sebe, nemůže milovat ani ostatní. Na lásku může být pohlíženo jako na sdílení self s jinou osobou. Sexuální styk je skutečným vyjádřením lásky, když je zde právě toto sdílení, ale narcistickým aktem když chybí. Důvěrnost vystihuje takovéto sdílení self. Ale člověk si musí být vědom vlastního já, aby ho mohl sdílet. Ačkoliv se rodíme se self, můžeme ztratit vědomí vlastního já, jestliže se proti němu obrátíme a investujeme naši energii (Freudovo libido) do ega nebo sebeobrazu. Všichni potřebujeme ostatní lidi. Jestliže jsme si vědomí vlastního já (self), potřebujeme někoho, abychom ho s ním sdíleli. Dokonce i když nám chybí vědomí self jako narcistům, stejně potřebujeme ostatní - aby podporovali a obdivovali náš self-image. Bez ocenění a obdivu ostatních narcistické ego splaskne, protože není spojeno a udržováno sebeláskou (self-love). Na druhou stranu, obdiv, který se narcistovi dostává, pouze nafukuje jeho ego, neznamená nic pro self. Nakonec narcista odmítne své obdivovatele právě tak, jako odmítl své pravé já.

Vztah mezi egem a self je komplexní. Bez ega nemůže být pocit vědomí self. Ale bez cítění self, vědomí identity by nebylo připojeno k „já“. Ve skutečnosti lidská bytost má dvojí identitu - jedna část se odvozuje od identifikování se s vlastním egem, druhá od identifikování se s tělem a jeho pocity. Z pohledu ega je tělo objektem pozorování, studování a kontrolování v zájmu image. Na této úrovni je identita reprezentována „já“ ve funkci vědomého vnímání (percepce), myšlení a jednání. Z této perspektivy můžeme znovu správně říci: „Myslím, tedy jsem.“ a můžeme dodat: „Prosazuji svou vůli, tedy jsem.“ - neboť vůle je důležitým aspektem ega.

Ale co druhý pohled? Řídíme se našimi pocity přinejmenším stejně jako vůlí, tedy za předpokladu, že city nepopíráme. Jsme pohnuti k slzám, hněvu nebo ostatním emocím, a naše vědomí bytí se identifikuje s city. Znovu tedy, rčení „Já jsem smutný“ nebo „Já jsem rozhněvaný“ vyjadřuje myšlenku, že jsme to, co cítíme. V tomto případě, je to tělo, které hraje aktivní úlohu, informuje mysl o svých potřebách a touhách a určuje směřování a cíl lidského jednání.

Samozřejmě, obě pozice jsou platné: Všichni jak myslíme, tak cítíme. Naše dvojí identita je postavena na schopnosti zformovat si sebeobraz uvědoměním si tělesného já. U zdravého člověka jsou tyto dvě identity souhlasné. Obraz - image

padne tělesné realitě jako rukavice na ruku svého majitele. Porucha osobnosti se objevuje, když je zde nedostatek shody mezi self-image a self. Závažnost této poruchy je v přímé závislosti na míře této neshody. Rozpor je nejpatrnější u schizofrenie, kde image není téměř podepřena vztahem k realitě. V psychiatrických léčebnách je množství lidí, kteří se vidí jako Ježíš Kristus, Napoleon, nebo jiná význačná osobnost. Jelikož tato představa je v ostrém konfliktu s tělesnou realitou, výsledkem je zmatení. Schizofrenik se pokouší tohoto zmatení zbavit oddělením od reality svého těla, což vede k úplnému odtažení se od reality.

U narcistických poruch je tato neshoda menší než u schizofrenie, ale je dostatečně velká, aby došlo k rozštěpení identity s následným zmatením. Narcisté se vyhýbají tomuto zmatení popřením identity založené na jejich tělech, nicméně, bez oddělení se od svých těl. Zaměřením své pozornosti a zájmu pouze na svou image, mohou ignorovat tělesné já. Tím, že nedovolí žádnému silnému citu dosáhnout hladiny vědomí, mohou zacházet se svým tělem jako s předmětem podřízeným kontrole jejich vůle. Ale pokud si ještě zůstávají vědomi svého těla, mohou se orientovat v čase i prostoru.

Připomeňme si Freudovo tvrzení, že u narcismu je libido odtaženo od objektů vnějšího světa a namířeno na ego. Můžeme dodat, že libido je odtaženo také od těla a investováno do ega. V podstatě jsou tato dvě tvrzení identická, protože vnější svět zažíváme pouze prostřednictvím těla. Jestliže popřeme tělesné pocity, odřízneme náš citový vztah ke světu.

Investování libida nebo energie do ega nebo image je často záměrný počín. Lidé se různými činnostmi snaží vylepšovat svou image. Získávání moci nebo vydělávání peněz má málokdy něco společného s city na tělesné úrovni. Uspokojení jejich ega, které tímto získávají, pochází z podpory image. Například, když někdo vydá knihu, může to učinit významné věci s jeho egem. Člověk může založit svoji identitu na tom, že je autor. Ale nic to neudělá s jeho tělem a jen málo s vědomím já, které je založeno na těle. Jestliže se něčí ego nafoukne úspěchem nebo velkým činem, shoda s realitou jeho těla bude ztracena. Zmatení se potom může vyhnout jedině popřením vlastního těla a jeho pocitů. Není to skoro žádný rozdíl, jestliže dosažený úspěch je uskutečněn v zájmu společnosti, když jeho účelem je nafouknutí ega. Lidé mohou mít veřejnou image založenou na společenském postavení nebo moci, ale to z nich nedělá narcisty.

Nicméně, narcisty se stávají, jestliže založí svou osobní identitu na své veřejné image spíše než na tělesných pocitech.⁶⁵

7.2 Chování narcistů k ostatním

Narcistická osobnost nedokáže vnímat skutečnost, v níž je druhá osoba, jako odlišnou od své vlastní. Podstata je vyjádřena v následujícím příkladu.

Jakýsi člověk volá do ordinace lékaři a chce si s ním domluvit schůzku. Doktor mu řekne, že tento týden již volný termín nemá a navrhuje mu jiný den v týdnu následujícím. Pacient na své žádosti o brzkou schůzku trvá a na vysvětlenou neříká, proč je věc tak naléhavá, ale uvede skutečnost, že bydlí jen pět minut od doktorovy ordinace. Když mu lékař odpoví, že to nikterak neřeší jeho časový problém tím, že pacient potřebuje tak málo času, aby s dostal do jeho ordinace, nejeví pro to pacient žádné porozumění. Pokračuje ve svém tvrzení, že lékaři udal dostatečný důvod k dřívější schůzce. Je-li lékař psychiatr, má právě za sebou signifikantní diagnostické pozorování, že má totiž co dělat s krajně narcistickou osobností. Pacient totiž není schopen vidět doktorovu situaci jako něco, co je mimo jeho situaci vlastní. Vše, co je v pacientově zorném poli, je jeho přání vidět doktora a skutečnost, že mu to zabere jen málo času. Pacientova logika záleží v tom, že pro něho je snadné přijít, a tak je také snadné pro doktora, aby ho viděl.⁶⁶

Narcistův život je zaměřen na vytvoření co nejlepšího obrazu sebe v jeho vlastních očích. Nejdůležitější povinností, nikoliv primárně radostí, těchto pacientů je být báječným.

Touto snahou je prostoupeno narcistovo chování, jednání, vstupování do vztahů. Nemá jinou možnost nežli hovořit o sobě, o své práci, svých výkonech a výsledcích, často se trápí tím, že nejsou dost dokonalé. Předpokládá, že lidé kolem něho mají stejný zájem na perfektnosti jeho obrazu, jako měli jeho vlastní rodiče. A často kolem

⁶⁵ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 27 - 35 . ISBN 0-74325-543-7.

⁶⁶ Srov. FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969. str. 53

sebe narcista takto nastavené lidí nachází, takové on přitahuje a vybírá si. Poskytuje jim za jejich přítomnost, vztažnost, péči a obdiv nevídané zisky: on je jejich ideálem a na ně, jeho obdivovatele, dopadá stín jeho ega, skrze něhož se také tak trochu stávají dokonalými. Je jejich bohem.

Pokud mu to druzí nepotvrzují, má k tomu jen dvě vysvětlení: Nejsem skvělý, nemám proto na světě co pohledávat. Nebo: Lidé mou skvělost nepoznali. Z druhé možnosti jim vyplývají dva závěry:

- a) Bližní není schopen mne docenit. Je logické, že jím za to pohrdám.
- b) Bližní mou skvělost mohl vnímat, a je tedy přirozené, že ho za to nenávidím až za hrob, a budu-li mu dělat to nejhorší, co umím, není to nic v porovnání s tím, jak on mi ublížil.

Narcista jaksi neumí vztahy. Přijetí druhé osoby je u něho podmíněno bezvýhradným přijetím jeho samotného, poskytováním mu péče, podpory, všestranné pozornosti. Přiberou-li (narcistické osobnosti) někoho, často nevědomky, za selfobjekt, jsou na jeho empatickou odezvu mimořádně precitlivělí. Před podobnými zraněními se v běžném životě chrání nejčastěji distancovaností. Na druhých lidech jim zjevně, nebo pod maskou zdvořilosti, pseudosrdečnosti a často i šarmantnosti, vůbec nezáleží.

Je také rád motivován k podávání výkonů, k jejich předvádění. Slast z exhibice je slastí z přijetí. Je žádoucí, aby narcistův obdivovatel neposkytoval totéž nikomu jinému a pravý narcista ani nepředpokládá, že on by měl něčím podobným oplácet. Je prostě nejlepší, jediný a tak to má být. Narcistovy vztahy jsou "v pořádku" a fungují do té doby, pokud oba partnery spojuje a uspokojuje jediný společný zájem: zájem o narcistovu osobu. Ukáže-li se, že tomu tak není, narcista to chápe jako zradu. Nesnaží se nijak vztah proměnit, musel by pozměňovat sebe a to je pro něho sebevražedné. Zůstane naprosto stejný, jen vymění partnera. Není pro něj totiž důležitá osobnost jeho partnera (jakéhokoliv: pracovního, komunikačního, životního), nýbrž funkce, které mu partner plní a poskytuje. Partnerovy potřeby jej naprosto nezajímají a pokud je vnímá, tak jako přemrštěné a nepříjemné nároky. Narcista nikdy nemusí o nikoho výrazně usilovat. Vždy má kolem sebe družinu připravených obdivovatelů, kteří se mu chtějí připodobnit jako k ideálu. Družina obdivovatelů bývá četná, protože problém ztráty, hledání, nenacházení ideálu je velmi univerzální. Úspěšnému narcistovi se dostává vždy dostatek lidí k používání. Zachází a manipuluje s nimi téměř bez omezení a ještě v nich budí momentální spokojenost, protože narcistova

družina jsou lidé s právě takovými self, která lační naplnit se oceněním skrze narcistu, pro něhož vykonávají úkoly ve svých funkcích.

Narcista je pánem času. Je všemocný. Považuje za samozřejmé, že mu všichni dávají svůj čas k dispozici, blokuje jejich časy pro sebe, vytváří takové příležitosti, aby na něho bylo čekáno. On má více času nežli ostatní, "dokáže" do plynutí času vsouvat mezičasy. A navíc: Narcista "nestárne." Může se odvážit riskovat a vyčerpávat se k smrti pro své výkony, neboť on je "nesmrtelný." Neplatí pro něho pravidla jako pro druhé, neboť on je jiný: prostě nejlepší.

Narcistovi přesto něco stále chybí, připadá si prázdný, nehotový, nedokonalý, ne dost milovaný. Chvíli se může těšit ze svých úspěchů, ale už si připravuje pro sebe další překážku, kterou musí přeskočit, aby byl lepší. Sebepožírací bič za jeho zády jej plně zaměstnává.

Osobnosti, které netrpí patologickým narcismem a ani nehrají s narcistou žádnou roli v jeho hře na dokonalost, mohou vidět narcistu jako kohosi nepříjemného, zahleděného do sebe samého, sobeckého. Ti, kdo netrpí úzkostmi z nepřijetí a nechápou strastiplnost podmínek, za kterých je narcista přijímán (sám sebou a ještě jen částečně, což záleží na míře jeho vhledu do vlastní situace), mohou považovat narcistovu prezentaci výsledků, s úzkostí předkládaných k přijetí, za bezostyšné vychloubání se. Totiž to, co si ne-narcistní lidé umí udělat a podržet sami: vážit si sami sebe, oceňovat se, narcista dostává skrze druhé, používá je k tomu a musí je mít stále k dispozici, protože s každým novým úkolem, který si stanoví, se dostavuje nejistota, zda je přijímán.

Narcista žije v neustálé komunikaci se svým nepravým self, které jej nutí být stále grandióznější, pokud možno ještě všemocnější, dokonalejší.

Jak tato povinná potřeba dokonalé skvělosti prolíná náš každodenní život, ukazuje zejména jazyk: tady například zvláštní nutkání (zvyk posledních desetiletí) stupňovat superlativy. I nejlepší je málo, a tak je po nejlepším - optimálním požadováno, aby bylo "optimálnější" či dokonce "nejoptimálnější". I ideální je málo, nejlepší je "nejideálnější".

Narcista chvíli žije v iluzi, že takovým je, a chvíli v jistotě, že takovým ještě není. Ne-narcistní osobnosti dávají narcistovi za vinu, že je chladný, pyšný, do sebe zahleděný, sobecký. Narcismus však není vina. Nezralý, nekultivovaný narcismus v dospělosti je různě těžká porucha osobnosti.⁶⁷

7.2.1 Lhaní

Tendence lhát bez výčitek je pro narcisty typická. Extrém představuje psychopatická osobnost, u které se zdá, že si na úrovni citů není vědoma rozdílu mezi správným a špatným. Je to člověk bez zásad nebo podle psychoanalytické terminologie někdo, kdo postrádá superego. Vina pro něj neexistuje. Ačkoliv většina narcistů je tomuto extrému vzdálena, přesto jak popíráním citů tak používáním image, která je v rozporu s jejich pravým bytím, sdílejí určité podobnosti s psychopatickými osobnostmi. V tomto směru ztratili schopnost rozlišit pravdu od nepravdy.⁶⁸

7.2.2 Úroveň citů

Může lidská bytost jednat zcela bez citů? Znamená popření citů, že jsou popřeny všechny city? Pouze stroj může fungovat bez jakýchkoliv citů nebo jakéhokoliv vědomí. Ačkoliv někteří lidé fungují jako stroje, s chladnou výkonností a zdánlivě bez citů, musíme si uvědomit, že city jsou zde potenciálně přítomny. A projevují se pouze příležitostně a ve zkreslené formě.

U narcistických jedinců má vyjádření citů většinou dvě formy: iracionální zuřivost a plačtivou sentimentalitu. Zuřivost je zkreslené propuknutí hněvu, sentimentalita je náhražkou lásky. Hitler může být popisován jako osoba bez citů, ale byl také znám svou nesmírnou zuřivostí. A jeho lásku pro německý lid bych nazvala čistou sentimentalitou. Jednat bez citů, znamená být monstrem, ale opravdová monstra,

⁶⁷ TYL, J. Narcismus jako psychologie postmoderní kultury. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2005, roč. 1, č. 1. str. 24 – 28.

⁶⁸ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 54 - 55 . ISBN 0-74325-543-7.

jako Frankenstein, existují pouze v našich představách. Lidská monstra jsou charakterizována svou iracionální zuřivostí, sentimentalitou a necitelností k ostatním. Rodiče, kteří bijí nebo týrají své děti, jsou lidskými monstry. Rodiče, kteří bijí své děti, byli pravděpodobně sami jako děti bití. Tím, že popřeli své vlastní pocity o této zkušenosti, nemohou prožívat žádné city s jejich dětmi.

Přesto je za hranicí mého chápání, jak mohou rodiče ospravedlnit bití svých dětí. Vidím to jako výraz krutosti. Je děsivé, když pacienti vypravovali, jak po nich bylo žádáno, aby přinesli rákosku, kterou pak dostali výprask. Stejně tak nechápu krutost ke zvířatům. Jsou to citlivé bytosti schopné prožívat radost i bolest, smutek i štěstí, strach i hněv. Lidé, kteří postrádají tyto city, jsou svým způsobem na nižší úrovni než zvířata.

Samozřejmě, že se úrovní citů lišíme od zvířat. Náš emocionální život je intenzivnější. Jsme schopni hlubší lásky a silnější nenávisti, větší radosti a hlubšího smutku, silnějšího strachu a mnohem intenzivnějšího hněvu. Lidské bytosti také mohou „kontrolovat“ své pocity prostřednictvím ega. Také můžeme omezit míru svých citů a při tom jednat, jako kdybychom city měli. Ale právě v tom je problém. Emoce jsou tělesné reakce. Z tohoto důvodu člověk například nemůže potlačit nebo popřít strach, aby v tom samém okamžiku nepotlačil pocit hněvu. Pro terapeuty je důležité znát tento koncept.

Často je možné vidět pacienty, kteří jsou schopni vyjádřit hněv, ale už ne strach nebo smutek. Zdánlivé předvedení hněvu je bez jeho pocítění. Je to obranný manévr určený k zastrašení toho druhého, spíše než vyjádření opravdové emoce. A navíc, tím, že se člověk chová vztekle, zastírá svůj vlastní strach. Může věřit, že je vzteklý, jako podvodníci věří svým lžím nebo jako se herci identifikují se svými rolemi, ale opravdový pocit hněvu pramení z pocitu, že nám bylo ublíženo. Když člověk popře, že mu bylo ublíženo, proč je tedy vzteklý? Jestliže člověk nemůže cítit vlastní smutek, proč je vzteklý? Důležitý počáteční přístup ke všem narcistickým pacientům je pomoci jim dostat se do kontaktu s jejich smutkem. Toto podstoupit, ale není vždy jednoduché.⁶⁹

⁶⁹ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 62 - 69 . ISBN 0-74325-543-7.

7.2.2.1 Případ Lindy

Nyní bych ráda popsala Lowenovy postřehy, které získal během setkání s narcistkou Lindou.

„Linda mě navštívila, protože v předešlých letech často trpěla depresí a bála se, že se to stane znovu. Když vstoupila do mé kanceláře, její vzhled na mě učinil silný dojem. Byla to atraktivní žena, nápadně, ale vkusně oblečená s dobrou postavou. Usmívala se a působila uvolněně. Snad jenom její hlas byl mírně chraplavý a bez velkého rozsahu tónu. Na první pohled bylo těžké uvěřit, že by Linda měla nějaké vážné problémy.

Její hlavní potíží byla v tom, že se jí zdálo, že v životě nikam nepostupuje. Už řadu let měla stejné zaměstnání. Ačkoliv šlo o tvůrčí a dobře placené místo, cítila se nenaplněná. Myslela si, že by se měla někam pohnout, najít si práci s větší odpovědností a větším platem. Ale nevěděla, co by chtěla dělat. Byla také nespokojená se svým osobním životem. Nikdy se nevdala a byla zoufalá z vyhlídky, že nikdy nebude mít rodinu. Přesto si nebyla jistá, že by to byl její nejdůležitější cíl. Byla zmatená, jakým směrem v životě jít, chycená mezi touhou po kariéře a přáním vytvoření domova. Některé ženy, jak poznamenala, dosáhnou obojího, ale já jsem nedosáhla ani jednoho. Povrchně se zdálo, že má potenciál pro oboje – inteligenci i půvab. Co tedy bylo špatně?

Lindiny současné depresivní reakce začaly po té, co se rozpadl její vztah. Nebyla do svého přítele zamilovaná a sama vztah ukončila, protože nikam nevedl. Nicméně, považovala rozchod za neúspěch a propadla depresi.

To, co mi napovědělo o Lindině problému, byl její hlas. Všiml jsem si, že postrádá rezonanci. Necítil jsem z jejího hlasu žádné vzrušení, zněl neživě. Když jsem na to Lindu upozornil, při její první návštěvě, odpověděla, „vždycky jsem se za svůj hlas styděla. Nezní dobře.“

Hlas, jak už jsem naznačil, je jedním z hlavních kanálů sebevyjádření. Nedostatek rezonance v Lindině hlase naznačoval nedostatek citů v jejím těle.

Uvědomil jsem si, že Lindin vzhled byla pouze fasáda. Působila na okolní svět image úspěšné ženy, ale tento obraz neodpovídal jejímu vnitřnímu bytí. Mohl jsem hádat, že uvnitř se cítila neúspěšná. Strach z neúspěchu ji dovedl k její první depresivní reakci. Z nějakého důvodu pro ni byla image tak důležitá, že

pohlcovala většinu její energie a ponechávala ji bez síly vyjádřit se coby jako skutečný člověk.

Když jsme se vrátili k jejímu vztahu k otci, vyvstala otázka na sex. Linda vzpomínala: „Když jsem byla malá, myslela jsem si, že masturbace je špatná. Cítila jsem se tajně sedíc někomu na kolenou, například strýčkovi, a dělalo mi to dobře. Ale nevzpomínám si na fyzickou náklonnost k otci, on mě nikdy ani nedržel“.

„Moji rodiče se navzájem očerňovali,“ pokračovala, „a já jako dítě jsem musela naslouchat každému zvlášť. Stěžovali si jeden na druhého mě, desetiletému dítěti, a říkali mi, jak se cítí. Přirozeně jsem potlačila jakékoliv vyjádření toho, jak jsem se cítila já. Nikdy jsem neměla odvalu říct jim, aby zmlkli, když se hádali. Byla to nesnesitelná situace. Cítila jsem, že on je podněcováč, protože to bylo jeho hazardní hráčství, co způsobovalo hádky - a zároveň jsem nemohla snést ji, když se hádala. Chodila jsem v noci spát s polštářem přes hlavu, abych neslyšela jejich křik. Dokonce si vzpomínám, že když mi bylo šest nebo osm, chtěla jsem spáchat sebevraždu, protože jsem nemohla vydržet jejich hádání. Bála jsem se, že on ji uhodí. Ale oni se ve skutečnosti nikdy neudeřili.“

Nicméně, Lindin příběh se nezdál být úplný. Reagovala na konflikt mezi svými rodiči, jako by to byla noční můra. Popisovala ho jako „nesnesitelný“, říkala, že byla strnulá a přála si „zemřít“. Ale rodičovské hádky jsou velmi běžné, aby sami o sobě byly hororovým příběhem. Proč potom tak mnoho pacientů mluví o svých zážitcích z rodičovských sporů jako o hororu? Dítě se bojí, že takováto hádka bude mít za následek zabití jednoho z rodičů. Linda dala najevo tento strach, což jsem dal do souvislosti s Oidipovským komplexem.

Ona sama tuto souvislost tušila. V Oidipovském období, od tří do šesti let, mají děti přání, aby zemřel rodič stejného pohlaví. Zároveň však dítě cítí za tyto pocity nesmírnou vinu a snaží se je potlačit. Domnívám se, že se Linda obávala, že by otec mohl její matku zabít, protože si to zároveň přála, aby ho pak mohla mít sama pro sebe. Nicméně, na úrovni vědomí se Linda obrátila proti svému otci a přála si, aby zemřel on. Dokonce řekla, že si to stále přeje, protože by to ulehčilo život její matce. Ale obrácením se proti otci se Linda také obrátila proti sobě samé, proti své lásce k němu a proti své sexualitě, která byla vyjádřením této lásky. Při nejmenším taková byla moje hypotéza.

Už dříve jsem si položil otázku, týkající se Lindiny image: Co opravdu znamenala? Být úspěšnou ženou znamenalo být jiná, než její matka. Neúspěch znamenal, že nebyla lepší než matka. Ale jak vzniká tato myšlenka soupeření mezi matkou a dcerou (otcem a synem)? Nedomnívám se, že je přirozená. Domnívám se, že Oidipovská situace je více či méně univerzální pro naši kulturu, ale toto ji nečiní přirozenou. Pochází z bojů o moc v rodině. Je přirozené, že každé dítě má sexuální pocity pro rodiče opačného pohlaví, ale tyto pocity, podle mého názoru, nevedou k soupeření s rodičem stejného pohlaví.

Tato situace je výsledkem žárlivosti jednoho z rodičů na pozornost věnovanou dítěti druhým rodičem, který dítě svádí. Jak jednou k svádění dochází, dítě je postaveno do pozice soupeření s rodičem stejného pohlaví. Podle přírodního řádu, mají děti sklon napodobovat své rodiče a ne se s nimi porovnávat. Soutěžení nebo porovnávání se s rodičem vede k rovnosti na určité úrovni. Děti se mohou cítit rovnými rodičům pouze tehdy, jestliže jeden nebo oba rodiče je jako sobě rovné berou - zachází s nimi jako s rovnými. Oba rodiče takto s Lindou jednali, dělili se s ní o své problémy a obavy. Rodič, který hledá porozumění a sympatie u dítěte a zachází s ním jako se sobě rovným, tak dítě staví do pozice dospělého. Podobná situace nastává, když rodič dává najevo, že je dítětem sexuálně přitahován. V obou případech je dítě sváděno a využíváno. Nicméně, výsledkem je, že se dítě cítí jako někdo výjimečný. To se přihodilo Lindě.⁷⁰

K případu Lindy se vrátím ještě v kapitole Terapie, kde popíši, jak probíhala její léčba u A.Lowena.

7.2.2.2 Potlačení versus popření citů

Základní porucha narcistické osobnosti je popření citů. Člověk může potlačit city tím, že umrtví tělo a omezí jeho hybnost. Jestliže neexistuje vnitřní pohyb, není zde nic, co by bylo možno cítit.

⁷⁰ LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 63 - 74 . ISBN 0-74325-543-7.

Emoce je pohyb (motion) směrem ven (předpona „e“ označuje vnější směr). Každá emoce je tedy pohyb ze středu na okraj a je vyjádřena určitým činem. Například láska je vyjádřena nutkáním dotknout se, hněv nutkáním udeřit a smutek pláčem. Podnět emoce musí dosáhnout povrchu těla, aby byl prožíván jako pocit. Nicméně, nemusí vyvolat žádnou zjevnou reakci. Jestliže podnět způsobí stav připravenosti k činu ve svalstvu, bude to prožito jako emoce. Člověk nemusí uhodit, když se cítí rozzlobený, ale tělo musí být připraveno na takovýto čin. U většiny lidí má silný pocit hněvu za následek sevření pěstí. U jiných se může projevit ve výrazu jejich očí.

Zabránění pohybu chronickou svalovou tenzí má za následek potlačení pocitů. Takováto tenze vyvolává ztuhlost těla, částečné umrtvení. Není překvapující, že vojáci jsou drilem cvičeni stát strnule v pozoru. Jak jsme viděli, dobrý voják musí potlačit mnoho pocitů a následně se díky tomu stane vraždícím strojem.

Protože strnulost je úzce spojena s potlačením pocitů, může člověk odhadnout, které city jsou potlačovány, tím že bude studovat svalové napětí. Například sevřené svaly čelistí zabraňují impulsu kousání. Můžeme předpokládat, že tito lidé tyto impulsy potlačili už jako děti. Tyto impulsy se však mohou projevit kousavým sarkasmem. Sevřená čelist také blokuje sací impulsy a potlačuje tak touhu po blízkosti a kontaktu. Sevřené hrdlo zabraňuje hlubokému vzlykání a pomáhá člověku potlačit smutek. Ztuhlá ramena zase zmenšují vzteklé reakce.

Celková tělesná strnulost umrtvuje tělo omezením dýchání a pohyblivosti. Normálně není dýchání vědomě řízeno, k nádechu a výdechu dochází samovolně. Novorozenci a malé děti dýchají tímto přirozeným způsobem. Ale jak se učíme kontrolovat a potlačovat naše city, napínáme naše těla a bráníme tak přirozenému dýchání. Tím omezujeme příjem kyslíku a zmenšujeme činnost metabolismu a snižujeme energii, kterou máme k dispozici pro spontánní pohyby a pocity. Samozřejmě, že se stále můžeme hýbat díky vůli, ale takovýto pohyb je mechanický. Podobnou celkovou ztuhlost lze najít u některých narcistických jedinců, kteří působí dojmem „živé“ sochy. Ale mnoho narcistických osob má těla, která jsou hbitá a ohebná. Mohou být herci, atleti nebo mohou vést intenzivní společenský život. Jejich těla mají zdánlivou živost a půvab a vzbuzují dojem přítomnosti emocí.

Nicméně jejich chování je bez citů, to znamená, že musíme pátrat po dalším mechanismu, kterým jsou city odřezávány. Tento mechanismus blokuje funkci vnímání, spíše než pohyby.

Protože vnímání je funkce vědomí, je většinou pod kontrolou ega. Normálně vnímáme ty věci, které nás zaujmou a nevšímáme si těch, které pro nás zajímavé nejsou. Můžeme také záměrně zaměřit naši pozornost na určité předměty nebo situace a vnímat je více jasněji. Ale stejně tak můžeme odmítnout je vidět nebo je ignorovat. Často je naše rozhodnutí učiněno podvědomě, na okraji našeho vědomí. Například málokdy sami sobě dovolíme vidět bolest nebo smutek ve tvářích a očích našich milovaných. Málo rodičů vidí nešťastnost ve tvářích svých dětí. Děti se velmi rychle naučí nevidět hněv a nepřátelství v očích svých rodičů. Podobně nenecháme sami sebe vidět opravdový výraz našeho vlastního obličeje, když se díváme do zrcadla. Můžeme vidět nějaké ty vrásky, ale zavíráme oči před evidentním zoufalstvím; muž může opatrně přistříhovat svůj knír, ale nevidí sevřená krutá ústa pod ním. Ve skutečnosti nevidíme, co nechceme vidět. Mnoho lidí chodí ulicemi velkoměsta, jako je například New York, a nevidí špínu ani neslyší hluk.. Jejich pozornost je obrácena jinam.

Základní princip podmiňující selektivní vnímání je, že nechceme vidět problém, se kterým nemůžeme nic dělat. Vidět problém by nás mohlo dostat do nesnesitelného stavu stresu nebo bolesti, které by mohly ohrozit naše duševní zdraví. Ve skutečnosti v sebeobraně blokujeme nebo popíráme některé aspekty reality. Ale toto popření vyplývá z předchozího uvědomění si situace. Nemůžeme popřít to, co nevidíme. Popření je sekundární proces. Nejprve vidíme bolestivou situaci a pak, když si uvědomujeme, že ji nemůžeme snášet, ani změnit, popřeme její existenci. Zavíráme před ní oči.

Na počátku je naše popření vědomé. Člověk nečiní toto rozhodnutí, aby popřel realitu situace, ale protože si uvědomuje její obtížnost a touží se jí vyhnout. Nicméně, mezi tím se popření stane nevědomé, to znamená, že člověk už si dál neuvědomuje obtížnost situace ani nevnímá její nepříjemnost. Místo toho si utvoří představu příjemné situace, která mu umožňuje pokračovat dál, jakoby všechno bylo v pořádku. V tomto bodě se popření začleňuje do těla jako lokální svalová tenze, spíše než jako celková strnulost. Centrum této tenze je na spodu lebky ve svaly, který spojuje hlavu s krkem. Tato oblast je spojena se zrakovými centry v mozku a má určitý vliv na zrakové vnímání. Často je možné pomoci pacientovi tím, že mu dáte možnost vidět vzteklý nebo šílený pohled v jeho očích tím, že vyvinete určitý tlak svými prsty na tyto svaly. Napětí těchto svalů blokuje průchod vzruchů od těla k hlavě,

kteřá je tak odříznuťa od tělesných pocitů. Psychologický efekt oddělení ega od tělesných pocitů je určitým způsobem podobný oddělení od reality, které se objevuje u schizofrenie, ačkoli v mnohem menší míře. Zablokování vnímání způsobuje popření citů, což je záměr. Vyvolání citů by mělo odstranit tento blok a stejně tak odstranění tohoto bloku by mělo vést k cítění.⁷¹

7.3 Interpersonální vztahy

Švrakić popisuje interpersonální vztahy utvářené narcistickými osobami ve třech rovinách:

- a) Interpersonální vztahy utvářené grandiózním self – zahrnují zrcadlení (střídání idealizace a devalvace), nedostatek empatie, pseudoaltruismus, nárokování si, egocentrismus, svádění, patologická závislost na lichocení.
- b) Interpersonální vztahy utvářené skutečným já – zahrnují závist a agresivitu vůči druhým, snahu o splynutí se silnou osobou, čímž se snaží překonat svůj pocit méněcennosti, selektivní interpersonální nechuť (snaží se vyloučit ze svého okolí ty osoby, ve kterých poznávají některé z vlastních nepřijatelných rysů spojených se skutečným já), patologická netolerance ke kritice.
- c) Interpersonální vztahy utvářené nezralým superegem – zahrnují parazitismus a využívání druhých, nedůvěru vůči druhým, interpersonální pragmatismus a patologickou rivalitu.

Yontef vnímá narcistické klienty jako konfluentní a závislé na poli. Když jsou na určitém poli závislí, prožívají sami sebe jako část tohoto pole, hranice nejsou dále diferencovány. Se svým okolím pak zacházejí jako se zcela samozřejmým podpůrným systémem. Významní druzí nejsou pojímáni jako skutečně odlišní autonomní jedinci s vlastními potřebami a zájmy.⁷²

⁷¹ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 56 - 60 . ISBN 0-74325-543-7.

⁷² Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 21

7.3.1 Znamky narcistických milostných vztahů

Podle Sachseho vyhledávají narcističtí jedinci takové partnery, kteří jsou ochotni se za ně za každých okolností postavit a často se dokonce i vzdávají své autonomie, aby se jim dostalo náklonnosti, např. partnery se závislou osobnostní strukturou. Ze začátku většinou do vztahu hodně investují – obdarovávají svého partnera, dávají mu pocit důležitosti. Postupně je tento partner manipulován k tomu, aby převzal některé závazky narcistického jedince, až se to stane zvykem. Je možné říci, že platí, že narcistické osobnosti si hledají partnery podle toho, jak snadno jsou manipulovatelní. Nedokáží se do druhých vcítit, uvědomit si jeho vlastní potřeby.⁷³

Také v sexuální oblasti žijí narcisisté v neskutečném světě. Často se vtělují do donchuánské role a cítí bezuzdnou touhu po nevěře. Někoho svést pro ně znamená potvrdit si vysoké mínění o své osobě, přitažlivosti a inteligenci. Pokud někoho svedou, bývá to jen povrchní záležitost. Je pro ně obtížné, ne-li přímo nemožné, navázat dlouhodobý a stabilní milostný vztah.

Osoba s nepatologickým narcismem je schopná se zamilovat a milostný vztah udržovat po značně dlouhou dobu. Nejtěžší případy narcistické osobnosti se zamilovat nedokážou, což je jasně určujícím příznakem pro patologický narcismus.

Když se narcistická osobnost zamiluje, idealizace milovaného objektu se může zaměřit na tělesnou krásu jakožto na zdroj obdivu, nebo na moc, bohatství a slávu - na obdivované atributy, které se nevědomě stávají součástí self.

Oidipské dozvuky ve všech milostných vztazích způsobují, že se narcistická osoba nevědomě pokouší o vztah, v němž je agrese stejně nebo více důležitá než láska, a to následkem hluboké frustrace a odporu k minulosti, jež bude ve fantazii magicky překonána sexuálním uspokojením ze strany nového objektu. Narcističtí pacienti vykazují nevědomý strach z milostného objektu, jenž se váže k projikované agresi: rovněž výrazně postrádají vnitřní svobodu zajímat se o osobnost druhého.

Život narcistického partnera probíhá v izolaci. Obává se závislosti na druhém, protože to znamená přiznat si jak závist, tak vděčnost. Když nejsou splněny jeho požadavky, vymění závislost za pokrytecké požadavky a frustraci. V nejhorším případě

⁷³ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 21.

se objevuje tísnivý pocit uvěznění a pronásledování druhých. Nepřiznané a tolerované aspekty self projikuje na partnera, aby ochránil idealizovaný obraz self.

Otázkou je, zda je narcistická osobnost schopna milovat jen sama sebe. Narcisté milují sebe stejně špatně jako ostatní.

Narcistická osobnost nejčastěji navenek projevuje své patologické grandiózní self a znehodnocenou část self projikuje na partnera, jehož nekonečný obdiv toto grandiózní self potvrzuje. Méně často projikuje narcistická osobnost patologické grandiózní self na partnera a navenek projevuje vztah mezi tímto grandiózním self a jeho projikovanou reflexí.

V souboru základních dynamických mechanismů, nacházejících se za těmito obrannými manévry, zaujímá nejdůležitější postavení v nevědomých konfliktech předoidipsky podmíněná závist - tedy specifická forma vzteku a odporu proti potřebnému objektu, který je prožíván jako frustrující a odpírající. Co je předmětem touhy, se tak zároveň stává i zdrojem trápení. Jako reakce na toto utrpení se objevuje vědomé nebo nevědomé přání zničit, zkazit, přivlastnit si silou to, co je odpíráno. Subjekt vždy skončí s pocitem prázdnoty a frustrace.

Narcistická osobnost potřebuje obdiv spíše než lásku. Obdiv ze strany druhého podporuje a potvrzuje sebehodnocení, sebeidealizaci potalogického grandiózního self.

Narcističtí lidé potřebují obdiv a tyto zásoby obdivu z druhých nevědomě vymáhají jako pomstu a obranu proti závisti. Nedovedou tudíž tolerovat partnerovu závist. Normální vzájemnost lidských vztahů vnímají jako vykořisťující a invazivní. Nedostatek vděčnosti jim zabraňuje posílit jejich schopnost láskyplného uznání za obdrženou lásku.

Potřeba pár zničit pramení více z primitivní agrese proti oidipskému páru než z oidipské viny. Jednou z nejdramatičtějších charakteristik narcistické patologie je to, že nevědomá nenávist a závist dobrého vztahu mezi rodičovským párem se mohou změnit na destruktivní přání proti vlastnímu fungování člověka jako součásti páru.

Tyto nevědomé konflikty se obvykle dají vysledovat zpět k rané patologii ve vztahu matka-dítě.

U mužů raný vztah s matkou v průběhu života dále podbarvuje jejich vztahy se ženami a patologická nenávist a závist ženám se může stát mocnou nevědomou silou, umocňující jejich oidipské konflikty. Obraz svádějící matky pak zesiluje agresivní

prvky sexuálního vzrušení a podporuje disociaci mezi erotickým vzrušením a něhou. Tito muži vnímají sexuální touhu po ženě jako opakování raného svádění matkou, a vytouženou ženu tedy nevědomě nenávidí. Intenzivní a obranná idealizace žen a jejich rychlé znehodnocení jako sexuálních objektů může vést k sexuální promiskuitě.

Z této dynamiky pochází široké spektrum sexuálních patologií. Někteří narcističtí muži vykazují těžkou sexuální inhibici, strach, že budou ženami odmítnuti a zesměšněni, což souvisí s tím, že na ženy projikují svou vlastní nevědomou nenávist vůči nim.

Někteří narcističtí muži mohou být schopni udržovat něžné vztahy se ženami, na kterých jsou závislí, jen do té doby, než je jako sexuální partnery nevědomě znehodnotí.

Narcistické osobnosti obou pohlaví mají často nevědomou fantazii, že jsou zároveň obojího pohlaví, a tak popírají potřebu druhému pohlaví závidět.

Nevědomé přání získat charakteristiky obou pohlaví někdy vede ke vztahu s mužem nebo ženou, kteří jsou nevědomě znehodnocováni ve všech oblastech, kromě jejich sexuální komplementarity. Vybrat si ženu, kterou člověku jiní muži závidí, může uspokojovat jak narcistické, tak homosexuální touhy.

Nevědomá nenávist vůči ženám - a strach z nich následkem projekce této nenávisti - je důležitým zdrojem narcisticky podmíněné homosexuality u mužů.

Hlavním zdrojem konfliktů narcistů v heterosexuálním nebo homosexuálním vztahu, jež se mohou objevovat sice postupně, ale pak v interakcích převládají a nakonec vztah zničí, je ochrana fantazie o dvojčatech. Partner musí naplnit narcistův ideál, ale nesmí být lepší než on, protože to by vyvolalo závist; ani nesmí být horší než pacient, protože to by způsobilo znehodnocení a zničení vztahu. Nepřekvapuje, že právě ti narcistiti, kteří omezují svobodu svých partnerů, se nejvíce bojí, že budou druhým omezováni nebo vězněni.

U relativně lehčích případů milostných vztahů mužských narcistických osob se od doby dospívání jako životní vzorec udržuje typická dichotomie "madona-prostitutka".

Syndrom Dona Juana odráží široké spektrum mužské narcistické patologie. Na jednom konci může být Don Juan mužem, který zoufale potřebuje svádět ženy a je hnán do sexuálního vztahu, který končí frustrováním nebo ponižováním ženy; nebo

Don Juanovo usilovné nutkavé hledání nových dobrodružství pramení z toho, že si ženy idealizuje a přeje si najít takovou, která ho nezklame.

Na zdravějším konci spektra je Don Juan, který v sobě má směs narcistických a infantilních rysů, muž-chlapec s ženskými vlastnostmi, který svádí ženy právě tím, že postrádá ohrožující mužnost.

Narcistické ženy mohou být též přitahovány muži, jejichž pocit nadřazenosti a velikášství uspokojuje jejich vlastní potřebu narcistického doplnění tím, co bychom mohli nazvat heterosexuální dvojče.

Za sexuální promiskuitou narcistických žen se může skrývat přechodná idealizace a rychlé znehodnocení mužů. Tradiční patriarchální společnost posiluje sexuální promiskuitu u mužů, ale potlačuje ji u žen.

Pokud je přemístění agrese z matky na otce příliš intenzivní a nevyřeší ambivalenci děvčátka k matce, strach a nenávist vůči ní mohou vést ke hledání idealizované náhradní matky, což obvykle znamená zklamání a odpor. Stejným způsobem se může hledání uspokojivějšího vztahu s muži přeměnit na nevědomou identifikaci s nimi - to jest na sekundární popření této ohrožující závislosti. Žena vyhledává homosexuální vztahy se ženami, na něž může projíkovat svou vlastní potřebu závislosti.

Nevědomá identifikace s narcistickou, chladnou a odmítající matkou se může projevit v kontrolovaném exhibicionismu a ve svádění mužů, v úsilí ovládnout je a využít, což uspokojí sexuální potřeby ženy a ochrání ji před závistí.

Narcistické ženy někdy přijmou stabilní vztah s mužem, kterého považují za "toho nejlepšího", a v nevědomém heterosexuálním sourozeneckém vztahu hledají kompromisní vyřešení nevědomé závisti vůči mužům. Některé těžce narcistické ženy mohou udržovat dlouhodobé sebeničící svazky s extrémně narcistickými muži, jejichž moc, sláva nebo neobvyklé nadání je staví do pozice ideální mužské postavy. Jiné narcistické ženy, společensky úspěšnější, se mohou ve skutečnosti s těmito idealizovanými muži plně identifikovat.

Zatímco sexuální promiskuita u mužů je převážně narcistického typu, sexuální promiskuita u žen může má buď narcistický, nebo masochistický původ.

U narcistických žen se může patologie projevovat ve vztahu k dětem. Některé se zdráhají mít dítě, protože se bojí jeho závislosti, kterou by nevědomě prožívaly jako

chamtivě vykořisťovatelskou a omezující. Jiné ženy děti milují, pokud jsou naprosto závislé - pokud představují narcistické prodloužení matčina těla nebo osobnosti.

Dalším důležitým narcistickým symptomem je neschopnost žárlit, což znamená neschopnost odevzdat se druhému, a nevěra pak nehraje žádnou roli. Nepřítomnost žárlivosti může také poukazovat na nevědomou fantazii o takové nadřazenosti všem soupeřům, že partnerova nevěra je zcela nemyslitelná.

Narcistická žárlivost je zvláště nečekaná, když byl předtím partner přehlížen nebo opovrhován. Narcistický typ žárlivosti může uvolnit agresi a zhoršit ohrožený vztah. Zároveň se v něm však také odráží schopnost obsazovat druhého a vstoupit do oidipského světa.

Při volbě partnera jsou narcističtí lidé postiženi svou neschopností ohodnotit i druhého člověka do hloubky. Tento nedostatek může dát vzniknout nebezpečné kombinaci. Partnerovy "ideální" vlastnosti mohou být znehodnoceny následkem nevědomé závisti, zatímco skutečnost partnerovy osobnosti je vnímána jako invaze, omezení, požadavek, což si pacient vykládá jako vydírání a co opět vyvolá závist.

Neadekvátní vývoj superega podporuje lhostejnost, nezájem a necitelnost, což dvojici rozděluje; nebo přítomnost nějakých funkcí superega může způsobit projekci pocitů viny na partnera, což do vztahu vnáší paranoidní prvky.⁷⁴

7.3.2 Uměle udržované vztahy narcistických partnerů

Vztah může být citově prázdný, ale různý stupeň vzájemné podpory, využívání a pohodlí ho může stabilizovat. Často se aktivují nevědomé objektní vztahy z minulosti. Vztah může být zničen nevědomým soupeřením mezi partnery, když se jeden nebo druhý setká s neobvyklým úspěchem nebo neúspěchem.

Nevědomá závist matce se stává nevědomou závistí oidipovskému páru. Manželství narcistního člověka se nevědomě stává kopií oidipovského páru, jenž musí být zničen. Stýká se tu nevědomá závist a vina za nahrazení rodičů v oidipovské situaci.

⁷⁴ Srov. TYL, J. Narcismus jako psychologie postmoderní kultury. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2005, roč. 1, č. 1. str. 24 – 28.

Narcistické znehodnocení mohlo způsobit, že partner není eroticky vzrušující. A pokud sexuální vztah přesto existuje, schopnost přechodného vzrušení ani možnost sexuálního styku partnery neuchrání před vědomím, že jsou si vzdáleni.

Jeden z nejobtížnějších narcistických vztahů představuje vzájemná přitažlivost pacientů se syndromem maligního narcismu - těžkých destruktivních a autodestruktivních snah se sklonem k paranoidnímu nebo antisociálnímu chování.

Asi nejdramatičtějším příkladem sdružování oidipovských a předoidipovských konfliktů při determinaci narcistického milostného vztahu je vývoj zpětné triangulace.

Rozštěpení obrazu matky na mateřskou a desexualizovanou manželku a na sexuální vzrušující, ale citově znehodnocovanou milenku se liší od čistšího oidipsky podmíněného štěpení. Předoidipovské determinanty se projevují v dětinském, závislém, jemně vykořisťujícím vztahu narcistického muže k oběma ženám, v jeho pocitu, že na ně má nárok, v pohoršení, když jejich potřeby zcela neodpovídají těm jeho, a v neschopnost udržet alespoň jeden z těchto vztahů po delší dobu, aniž by zároveň neměl kompenzující vztahy s jinými ženami. Stejný vzorec můžeme pozorovat u žen, které potřebují, aby se jim dvořili současně a neustále dva nebo více mužů.⁷⁵

Narcistický muž se zamiluje do ženy, u níž nenachází odezvu. Narcistická osobnost je pak náchylná nevěřit, že ho žena nemiluje. Bude uvažovat o tom, že by ji nemohl tolik milovat, kdyby ho nemilovala také nebo že je nemožné ho nemilovat, když on miluje ji. Ženinu nedostatečnou odezvu si také zdůvodňuje tak, že ho miluje nevědomky, bojí se síly své vlastní lásky a chce ho jen zkoušet a mučit.⁷⁶

7.4 Vzhled narcisty

Narcistická osoba často v obličeji září nebo se usmívá, což jedněm dodává dojem uhlazenosti, jiným dojem blaženosti, důvěřivosti, dětskosti. Narcismus se často vyznačuje zvláštním třpytem v očích, jež někteří považují napůl za příznak svatosti, jiní za příznak polovičního šílenství. Mnoho silně narcistických osob bez přestání

⁷⁵ Srov. TYL, J. Narcismus jako psychologie postmoderní kultury. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2005, roč. 1, č. 1. str. 24 – 28.

⁷⁶ FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969. str. 54.

mluví, často při jídle, kdy zapomínají jíst. Plet' bývá zdravě vypadající, červená, úsměv, který vystavuje zuby i dásně. Narcista je často rozzářený. Řeč doprovází gesta jako rozmáchnutí paží, kdy ruce jsou natažené do strany s dlaněmi vzhůru a prsty roztaženými od sebe. To je póza často převzatá zpěváky a náboženskými vůdci. Písmo může být rozličné. Narcista může krásně psát s ozdobnými tahy, ale také nečitelně čmárat, zvláště muži.⁷⁷

Narcista se pohybuje jako každý jiný člověk. A tak na povrchu je těžké rozeznat nedostatek citů, s výjimkou dvou znaků. Jedním z nich je přítomnost fasády, která prozrazuje skutečnost, že člověk funguje spíše ve vztahu k image, než k cítícímu já. Fasáda se dá poznat podle toho, že má vždy pevný, ustálený výraz, například strnulý úsměv, který nosí hodně lidí. Fasáda je skutečně maska, která je charakterizována svým nedostatkem oživlosti. Dalším znakem je zvláštní výraz očí nebo spíše nepřítomnost výrazu. Oči jsou bezvýrazné, nevyzařuje z nich žádné světlo, nevyjadřují žádný pocit. Tato prázdnota očí v žádném případě neodráží prázdnotu mysli. Právě naopak. Mentálně jsou narcisté chytří a pohotoví, jejich myšlení je jasné a logické. Jsou známi narcisti, kteří byli profesionálními hráči bridže, počítačovými experty, finančními čaroději a chytrými právníky. Nicméně, jejich myšlení nebylo spojeno s city, jejich mozky pracovaly jako počítače. Oční kontakt je vyjádřením přátelskosti, neboť reprezentuje stupeň důvěrnosti, kterou člověk neposkytuje úplně neznámému člověku. Je zajímavé poznamenat, že běžná forma pozdravu mezi některými Afričany je výraz „Vidím tě.“

Je pravda, že lze také vidět nepřítomnost pocitů v očích schizoidních nebo schizofrenických osob, ale kvalita je odlišná. Oči schizofrenika mají vzdálený nebo nepřítomný výraz, jako by se dívaly skrze vás. Zatímco část z nich vás vidí a slyší, další část je někde jinde. Když schizofrenici získají tento vzdálený výraz, říkáme, že jejich oči unikají. Oči narcistů nikdy neunikají. Jejich myšlení se neodděluje od reality situace, ve které se nacházejí. Když se na vás dívají, vidí vás -

⁷⁷ Srov. VAKNIN, S. *Self malignant love – narcissism revitised*. USA : Narcismus Publication, 2005. str. 135 – 137. ISBN 80-238-3384-7.

ale ne jako cítící bytost, ale jako image. Je to jako kdyby vás viděli jako odraz v zrcadle.⁷⁸

7.5 *Narcismus managerů*

V této kapitole uvádím zkušenosti Sama Vaknina s narcistickými managery.

Mnoho vedoucích si také v práci snaží kompenzovat rány, které utrpělo jejich narcistické já. Různé ty šrámy na sebeúctě, získané už v dětství od rodičů, kteří byli buď příliš odtažití nebo bez zájmu. Dítě si v takové rodině nedokáže vytvořit vyvážený cit pro osobnosti. Lidé s narcistickými bolístkami mají velkou touhu po uznání a vnějším potvrzení. Bojují se svými pocity bezmocnosti a nedostatkem sebeúcty a neustále hledají obdivné publikum.

Vysoce úspěšní vedoucí pracovníci přiznávají rodičovský hlas, který jim přetrvává z dětství v podobě výroků typu: "Nejsi tak dobrý, jak se děláš. Jsi podvodník."

Ale všichni lidé - a zejména vůdci - potřebují mít zdravou dávku narcismu, aby přežili. Je to dynamo, které pohání vedení. Bez ní nemohou existovat ani asertivita, sebedůvěra, houževnatost, a tvořivost. Ale jakmile se narcista dostane na vedoucí místo, začnou se dít směšné věci. Protože narcističní vůdci jsou obvykle charismatičtí, zaměstnanci začínají promítat své vlastní grandiózní fantazie do těchto narcistických vůdců. A začne se vytrácet smysl pro realitu. Chcete příklad?

„Pamatuji si, že jsem byl na schůzi v jižné Evropě. Třicet vedoucích pracovníků se sešlo na poradě o budoucnosti podniku. Prezident byl bohatý muž, který se rád chlubil, že by mu nestačilo ani deset životů na to, aby své peníze utratil. Celý sál byl také vyzdoben jeho sochami a obrazy. Dorazil dvacet minut po začátku a při vstupu do místnosti telefonoval mobilním telefonem. Nikdo z přítomných nedal najevo nelibost. Když konečně začala prezentace, prezidentův telefon opět zazvonil. Zvedl to a mluvil dalších patnáct minut a všichni seděli a čekali. Pak se prezident najednou zvedl a řekl,

⁷⁸ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 118 - 129. ISBN 0-74325-543-7.

že už musí jít. A přitom to byla nejdůležitější schůzka roku, ale nikomu jakoby to nevadilo. Bylo to, jako kdyby tento muž měl okolo sebe jen samá zrcadla.“

Problém s mnoha tak zvanými narcistickými vůdci je ten, že úmyslně a neodvratně aktivují latentní narcismus svých následovníků. Tito následovníci jsou často osobnosti, které touží po ideálech a prosazují je divoce a nekriticky. A pokud je vůdce rád, když ho ostatní napodobují, může se stát závislý na tom, jak ho jeho příznivci idealizují. Někteří vůdci se dostávají až k tomu, že vyhazují lidi, kteří je dostatečně neobdivují.⁷⁹

8 Terapie narcismu

„Kdo chce vystoupit na vysokou horu, musí začít dole!“⁸⁰

Tito lidé vehementně vyžadují léčbu svých rozmanitých potíží a zároveň odmítají doporučení lékařů.

Narcistickými poruchami osobnosti trpí mnoho lidí. Do ordinace psychologa či psychoterapeuta je však většinou přivádí jiný, avšak s narcismem související problém. Třeba neurotická porucha, potíže v partnerských vztazích či různé závislosti.

Třeba pan S., o němž se zmiňuje Heinz-Peter Röhr, skončil v protialkoholní léčbě. Obchodní zástupce větší firmy, který přišel kvůli opilosti několikrát o řidičský průkaz, se chtěl zbavit své závislosti.

Během léčení na klinice se choval jako dokonalý pacient, byl velice vstřícný. Jeho přátelský a příjemný přístup měl však v sobě cosi manipulativního. Terapeut zjistil, že pan S. odešel od manželky kvůli nové partnerce. Cítil však, že i tento vztah omezuje jeho svobodu. Později se ukázalo, že pokud začínají být vazby mezi partnery užší, vyhledává pan S. jinou ženu. Není totiž schopen udržovat hlubší vztah.

⁷⁹ Srov. VAKNIN, S. *Self malignant love – narcissism revisited*. USA : Narcismus Publication, 2005. str. 128 – 139. ISBN 80-238-3384-7.

⁸⁰ ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 11. ISBN 80-7178-450-8.

Řada lidí, u nichž se objevila narcistická porucha osobnosti, však žije celkem spokojeně. Narcismus je pro ně někdy dokonce výhodný.

Vysoký výkon a vzorné chování vyžadují od dětí školou povinných jejich učitelé. Své svěřence tak vlastně nutí, aby se chovali jako narcisté.

Také celá řada firem upřednostňuje především sebejisté, dravé, iniciativní a úspěšné zaměstnance. Například schopnost navazovat hluboké citové vztahy však budoucího zaměstnavatele příliš nezajímá. Člověka s narcistickou poruchou osobnosti tak dnes často čeká slibná kariéra.⁸¹

Obvykle se používá individuální psychoterapie, podpůrné nebo orientované na získání vhledu. Psychofarmakologická léčba bývá jen přídatná, zejména anxiolytická při přechodných vypjatých emočních situacích.⁸²

Klíčem terapie je porozumění. Bez něj nemá žádný léčebný přístup nebo technika smysl ani význam na hlubší úrovni. Pouze porozuměním je možné nabídnout opravdovou pomoc. Všichni pacienti touží po někom, kdo by jim rozuměl. Jako děti nebyli svými rodiči pochopeni, nebylo na ně pohlíženo jako na osobnosti s vlastními pocity, nebylo respektováno jejich lidství. Terapeut, kterému se nepodaří poznat bolest pacientů, cítit jejich strach a znát s jakou intenzitou bojují za udržení svého duševního zdraví, jim nemůže pomoci překonat jejich narcistickou poruchu.⁸³

8.1 Psychoanalýza

Pro léčbu narcismu byly vypracovány a zkušeny terapeutické postupy, z nichž psychoanalýza se ukázala nejúčinnější.

A. Millerová o psychoterapii píše: "Zkušenost nás učí, že v boji s duševními chorobami máme natrvalo k dispozici pouze jediný prostředek: emocionálně se dobrat pravdy jedinečné a neopakovatelné historie svého dětství. Lze se někdy zcela

⁸¹ Srov. ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 10 - 65. ISBN 80-7178-450-8.

⁸² SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha : Maxdorf, 1996.str. 380. ISBN 80-85800-33-0

⁸³ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 2 - 3. ISBN 0-74325-543-7.

osvobodit od iluzí? Každý život je jich plný, zřejmě proto, že pravda se často jeví jako nesnesitelná. A přece je pravda pro nás tak nezbytná, že za její ztrátu platíme těžkými chorobami. Proto se pokoušíme v dlouhodobém procesu objevit vlastní osobní pravdu, která vždycky bolí, než nám daruje prostor pro novou svobodu - pokud se ovšem nespokojíme s intelektuálním poznáním. Potom však opět zůstáváme v oblasti iluzí.

Svoji minulost nemůžeme ani v nejmenším změnit, škody, jež jsme utrpěli v dětství, nemůžeme vymazat. Můžeme však změnit sebe, můžeme se "vyspravit", získat zpět ztracenou integritu. Můžeme to udělat tak, že se rozhodneme povšimnout si poznatků o minulém dění, jež jsou uloženy v našem těle, a dostat je do vědomí. Tato cesta je určitě nepohodlná, avšak pouze ona nám dává možnost opustit konečně to neviditelné a přesto tak kruté vězení dětství a změnit se z nevědoucí oběti minulosti v zodpovědného člověka, jenž zná svůj příběh a žije s ním.

Většina lidí dělá pravý opak. O svém příběhu nechtějí nic slyšet, a proto také nevědí, že na ně v základě stále působí určujícím vlivem, protože žijí v nevyřešené, vytěsněné dětské situaci. Nevědí, že se obávají a snaží se vyhnout nebezpečí, jež jim kdysi skutečně hrozilo, ale dávno už jim nemůže ublížit. Jsou hnáni nevědomými vzpomínkami stejně jako potlačenými pocity a potřebami, jež často určují zkresleným způsobem veškeré jejich aktivity tak dlouho, dokud zůstávají nevědomé a nevyjasněné."

Narcisticky narušené osobnosti, které se vůbec rozhodnou léčbu vyhledat, podstoupit a absolvovat musí mít zcela speciální motivaci, léčbu nelze předepisovat. Někteří vědomě přicházejí se svými obtížemi, jiní vidí terapii jako vhodný prostředek k ještě většímu zdokonalení se.

"V 60. letech psychoanalýza získala respekt té nejlepší psychoterapeutické metody, vhodné i pro zdravé lidi, kteří si mohou dovolit konzultovat své introspektivní zvyklosti. Kdo se domohl společenského úspěchu, a přesto se necítil dost šťastný, považoval psychoanalýzu za hodnou zabývat se jeho vzácnou osobou.

Volně asociovali, přijímali a zužitkovávali interpretace, ale jejich vágně formulované obtíže to neovlivnilo. O těchto nositelích narcistické nerovnováhy bylo už z klasického období známo, že nevytvářejí přenos, a proto byli považováni za neanalyzovatelné.

Teprve zakladatel psychologie self Heinz Kohut popsal zvláštnosti jejich přenosového vztahu a způsob jeho interpretace. Pacienti s narcistickou nerovnováhou

zaujímají k analytikovi specifický funkcionální vztah. Potřebují ho jako nositele své lidské hodnoty. Jejich porucha je spojena s pocitem povinnosti být zcela mimořádný člověk. Jak uvěří, že dostali, nechtějí-li se vzdát zdravého rozumu? V praktickém životě za každou cenu usilují o úspěch. Pokud je nikdo nechválí, tvrdě pracují na budoucím ocenění, nebo si zoufají. Výkon analytické profese se neslučuje s projevy obdivu nebo s pochlebováním analyzantovi. Pacient vydrží v léčbě s pomocí idealizujícího nebo některého ze zrcadlících přenosů. V preobjektním přenosu idealizujícího typu se na analytika přenáší útvar zvaný idealizované rodičovské imago. Podle Kohuta je tento typ idealizace rodičů součástí normálního raného (preverbálního) vývoje. Ožije-li v analýze, je lékař vnímán jako nejskvělejší člověk na světě. "zajímám-li tak dokonalého člověka, jsem i já někdo zcela mimořádný," konstatuje s uspokojením pacient. V zrcadlících přenosech se aktivuje grandiózní self, podle Kohuta rovněž součást raného úseku preverbálního vývoje."

V procesu terapie pacient zakouší různá narcistická zranění a jeho citlivost na ně se v terapii mění, zmírňuje. Ústup narcistické zranitelnosti se projevuje zejména vzrůstem tvořivosti, smyslu pro humor a schopnosti sebeironie. Cílem terapie obecně je dosáhnout takového vnitřního naladění, aby byl pacient přijímán sám sebou takový, jaký skutečně je.

"Člověk disponovaný k narcistickým konfliktům potřebuje projít optimální desilusí, zbavit se pro sebe povinné grandiosity, aby mohl s pocitem určitého uspokojení využít svých reálných možností."

Jako model, ilustrující "narcistický rozměr" psychické reality navrhl Kohut "bipolární self". Můžeme si ho představit jako ovoid, jehož jeden pól tvoří ambice a druhý ideály. K sobě navzájem jsou poutány silokřivkami individuálních schopností a dovedností.

Jistě není bez zajímavosti dodat, že self-psychologie řadí mezi narcistické poruchy kromě narcistické nerovnováhy osobnosti též jako tzv. narcistické poruchy chování i sexuální perverze, delikvence a závislosti na alkoholu a drogách, tedy jevy, znepokojující právě postmoderní společnost.⁸⁴

⁸⁴ Srov. TYL, J. Narcismus jako psychologie postmoderní kultury. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2005, roč. 1, č. 1. str. 26 – 28.

8.1.1 Základní pilíře psychoanalytické teorie

Předpoklad existence nevědomých duševních pochodů, uznávání učení o odporu a vytěsnění, oceňování sexuality a oidipského komplexu jsou hlavním obsahem psychoanalýzy a tvoří základy její teorie, a kdo s nimi nedokáže se všemi souhlasit, neměl by se řadit mezi psychoanalytiky.

Jejím nejdůležitějším teoretickým pokrokem bylo asi uplatnění učení o libidu na vytěsňující Já. Dospěli jsme k tomu, že si samotné Já představujeme jako rezervoár libida - nazývaného narcistickým - z něhož připlouvají obsazení objektů libidem a do nějž mohou být tato obsazení opět stažena. Za pomoci této představy se stalo možným přikročit k analýze Já a provést klinické rozdělení psychoneuróz na přenosové neurózy a narcistické postižení. U prvních z nich (hysterie a nutkavé neurózy) je k dispozici jisté množství libida usilující o přenos na cizí objekty, jehož se využívá k provádění analytické léčby; narcistické poruchy (dementia praecox, paranoia, melancholie) jsou naopak charakterizovány stažením libida z objektů a jsou proto analytické terapii sotva dostupné. Tato terapeutická nedostatečnost však analýze nezabránila v tom, aby nepřinesla ty nejhojnější náběhy k hlubšímu pochopení těchto nemocí přiřazovaných k psychózám.

8.1.2 Psychoanalýza jako terapeutická metoda

Psychoanalýza se nikdy nevydávala za všelék ani si nečinila nárok na to, že bude konat zázraky. V jedné z nejobtížnějších oblastí lékařské činnosti je pro některé nemoci jediné možnou metodou, pro jiné nemoci metodou, která přináší nejlepší nebo nejtrvalejší výsledky, nikdy bez odpovídajícího vynaložení času a práce. Lékaři, který není zcela oddán jen úkolu poskytování pomoci, se jeho námaha bohatě vyplatí díky netušeným vhledům do zápletek duševního života a souvislostí mezi duševnem a tělesem. Tam, kde se v současné době nemůže nabízet pomoc, nýbrž jen teoretické pochopení, razí snad tato námaha cestu pozdějšímu přímějšímu ovlivňování neurotických poruch. Polem její působnosti jsou především obě přenosové neurózy, hysterie a nutkavá neuróza, u nichž přispěla k odhalení vnitřní struktury a účinkujících mechanismů, kromě toho ale i všechny druhy fobií, zábran a charakterových deformací a sexuální perverze a potíže v milostném životě. Protože psychoanalýza vyžaduje

u svých pacientů jistou míru psychické tvárnosti, musí při jejich výběru dbát na jisté věkové hranice, a protože předpokládá dlouhou a intenzivní práci s jednotlivým pacientem, bylo by neekonomické vyplývat vynaložení takové námahy ve prospěch zcela bezcenných jedinců, kteří jsou vedle toho také neurotičtí. Jakých úprav je zapotřebí, aby se psychoanalytická léčebná metoda učinila dostupnou širším lidovým vrstvám a aby se přizpůsobila lidem se slabší inteligencí, o tom nás musí poučit teprve zkušenost s poliklinickým materiálem.⁸⁵

8.1.3 Psychodynamická terapie

Klienti s touto poruchou osobnosti patří mezi nejčastější klienty psychoanalytických terapií. Důvodem, proč se rozhodnou vyhledat léčbu, bývají nejčastěji problémy ve vztazích nebo deprese, která se objevila po narcistickém zranění. Kohut zdůrazňuje empatii jako základní prvek terapie a vyhýbá se kritickým postojům. Klient má mít možnost zidealizovat si terapeuta, který by ho měl spíše přijímat než interpretovat. Terapeutickou změnu očekává spíše v nevědomé oblasti. Kernberg vidí idealizaci jako obranný mechanismus proti pocitům vzteku a závidění a doporučuje je interpretovat spíše než jen přijímat – tím je jeho přístup více konfrontační než Kohutův. Zastává názor, že potřeby narcistických klientů neodpovídají normálnímu vývoji, proto je nutné je konfrontovat. Jako cíl léčby vidí kognitivní porozumění, kterého lze dosáhnout vhodnými interpretacemi primitivních obranných mechanismů. Narcistický klient není schopen snášet závislost ani pociťovat vůči terapeutovi vděčnost; terapeuta může „ničít“ jen svou nenávistí a záviděním. Postupně může klient terapeuta vnímat jako rodičovskou postavu, která toleruje jeho agresivitu, aniž by byla sama zničena nebo toužila po odplatě. Kernberg dává velký důraz na neutralitu terapeuta, jen tak je podle něj umožněna terapeutická práce – interpretace přenosu, zejména klientovy agrese.⁸⁶

⁸⁵ Srov. FREUD, S. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 – 1924*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1999. str. 167 – 188. ISBN 80-86123-09-X.

⁸⁶ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 22.

Psychoterapeutické techniky Kohut versus Kernberg

Kohut

1. Přijímá idealizaci jako normální vývojovou potřebu.
2. Empaticky přijímá pacientovy pocity jako srozumitelnou reakci na selhání rodičů.
3. Přijímá pacientova sdělení bez komentáře, vnímá odpor jako zdravou psychickou aktivitu, která chrání self.
4. Vyzdvihuje pacientovu lepší stránku.
5. Podporuje pacientův vývoj.
6. Cílem terapie je pomoci pacientovi dosáhnout psychické stability a navázat přiměřené vztahy.

Kernberg

1. Interpretuje idealizaci jako obranu.
2. Pomáhá pacientovi vidět jeho podíl na problémech ve vztazích.
3. Konfrontuje a interpretuje odpory jako obranný mechanismus.
4. Zkoumá jak pozitivní, tak negativní stránku pacienta.
5. Zaměřuje se na závist a její důsledky – neschopnost říci si o pomoc a opětovat ji.
6. Cílem terapie je umožnit pacientovi prožít pocity viny a zájem o druhé, integrovat idealizaci a důvěru se vztekem a pohrdáním.⁸⁷

8.1.4 Podpůrná psychoterapie

Souhrnně lze říci, že Kohutova technika je spíše vhodná pro odtažitý typ narcistických pacientů a Kernbergova pro netečný typ. Oba autoři se domnívají, že léčba narcistických pacientů je velmi těžká, někteří pacienti především s antisociálními rysy se pokládají za neléčitelné. Některé rysy však přispívají k příznivé prognóze:

⁸⁷ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 22.

schopnost prožít smutek a truchlení, více pocitů viny než paranoidity v přenosu, schopnost sublimovat primitivní afekty, relativně dobrá kontrola pudových impulzů a dobrá motivace. Kohut a jiní self-psychologové vyvinuli přístupy, kterou jsou sice metodologicky psychoanalytické, ale obsahují hodně podpůrných elementů. Patří sem empatická akceptace pacienta a rozvoj dvou typů vztahů:

- idealizující přenos, ve kterém terapeut má roli idealizované matky
- zrcadlící přenos, ve kterém pacient vnímá terapeuta jako objekt podobný jemu samotnému.

Kernbergův přístup obsahuje také interpretaci přenosu a více konfrontačních metod, jako je zdůrazňování pacientova výběru použití obranných mechanismů. Kernberg však sám u pacientů s těžší narcistickou poruchou se sekundárními zisky a nízkou tolerancí afektů doporučuje expresivní a podpůrnou psychoterapii.

Greenberg nabízí několik léčebných doporučení týkajících se terapie narcistické poruchy:

1. empatické naladění – pokusit se vidět věci z jejich úhlu pohledu
2. zrcadlící interpretace narcistické zranitelnosti
3. porozumění tomu, jak jejich výkyvy v náladě a v sebedůvěře jsou propojeny s vnímáním toho, jak je druzí vidí
4. dovednost péče o sebe
5. zaměření pozornosti na jejich pozitivní kvality skutečného já
6. přerámování jejich negativních stránek
7. podpoření klientova skutečného já, experimentování s jeho přímým vyjadřováním.

Benjaminová v interpersonální psychoterapii navrhuje jako terapeutický nástroj poukazování na břímě, které s sebou nese člověk usilující o kontinuální bezpodmínečný obdiv. Další důležitý bod je naučit se nebýt zranitelný vůči nezájmu a nedostupnosti permanentního sebe-potvrzování v běžných mezilidských vztazích. Má se poukazovat na velikou cenu, často placenou zdravím, pocitem štěstí a kvalitou vztahů obětovanou za tyto zaryté sebe-hýčkájící požadavky.

8.1.5 Skupinová psychoterapie

Narcistický klient může těžit ze skupinové terapie, ale je pro něj těžké být ve skupině v jiné než výjimečné roli. Soupeří s ostatními členy skupiny i s terapeutem, dokáže se snadno prosadit, často začíná hovořit jako první, bývá zraněný, pokud není akceptováno jeho „výsadní postavení“.⁸⁸

8.1.6 Srovnání psychoanalýzy a psychoanalytické psychoterapie

V posledních letech se psychoanalýza ocitla pod větším společenským tlakem, aby se pokusila dokázat efektivitu psychoanalytické terapie pomocí vědecké metodologie, kterou je však obtížné aplikovat na složité a snadno narušitelé procesy probíhající mezi terapeutem a pacientem. S jistými kompromisy jsou však ve vědě běžné přístupy použitelné při studiu efektivitu psychochoanalytického procesu.

V roce 2001 se objevily dvě větší studie (jedna švédská a druhá německá) porovnávající efektivitu psychoanalytické psychoterapie a psychoanalýzy. Psychoanalýza jako terapie prováděná čtyřikrát týdně se ukazuje jako efektivnější než méně intenzivní psychoanalytická psychoterapie. Potvrdila se známá klinická zkušenost, že proces pozitivních psychických změn pokračuje ještě nějakou dobu (rok a více) po skončení terapie, a to ve větší míře u psychoanalyticky léčených pacientů než u pacientů léčených psychoterapií. Intenzivně prováděná terapie po dobu několika let tedy produkuje jakýsi kumulativní efekt, který zdaleka nekončí reálným koncem terapie. Psychoanalytiků ve světě přibývá. Tvrzení, že psychoanalýza je jednostranně „sexualizující“ již dnes neplatí. Nejdůležitější u psychoanalytika je rozmanitost myšlení a schopnost klást všechny druhy relevantních otázek, i ty nepříjemné.

Psychoanalýza má z tendenčního hlediska v současném světě také řadu nevýhod: je „pomalá“, vyžaduje určitou „obět“ časovou a ekonomickou. Lidé většinou chtějí všechno rychle a lacině. A to v případě psychoanalýzy nelze.

⁸⁸ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 22.

V psychoanalýze proběhlo několik integračních procesů ve vztahu k jiným psychologům. Sám Freud byl ovlivněn asocianistickou psychologií té doby, Heinz Hartmann ve 30. letech importoval do psychoanalýzy pojem adaptace z biologických a sociálních věd, D. Rapaport se inspiroval teoriemi učení. Vznikly též práce, které se nadchly pro Piagetovu teorii inteligence. V posledních letech se do psychoanalýzy stále více dostávaly poznatky vývojové psychologie, zejména výzkumy interakce matky a kojence, a ovlivnily teorii motivace současné self-psychologie – jednoho z rozšířených směrů dnešní psychoanalýzy. V současné době probíhá řada pokusů o integraci psychoanalýzy s neurovědami.⁸⁹

8.2 Kognitivně-behaviorální terapie

Cílem terapie je zmírnit přecitlivělost na zranění, zvýšit citlivost a vnímavost pro pocity potřeby druhých lidí i sebe samotného, „otužit“ se proti kritice a projevům nesouhlasu. Změna stylu spočívá v uvědomování si vlastních kognicí, nácviku empatie, zvládání pocitů vzteku, impulzivity, zmírnění přecitlivělosti. Změna schémat se týká uvědomění a zpochybňování automatických negativních myšlenek, analýzy a zpochybňování maladaptivních schémat a testování schémat pomocí behaviorálních experimentů. Klient s narcistickou poruchou osobnosti často vyžaduje speciální zacházení a bývá uražen, pokud se mu ho nedostává, respektive dostává stejnou péči jako ostatní klienti. Spouštěčem bývá většinou kritika, porovnávání se s druhými, které klient považuje za lepší a úspěšnější, nebo nedostatek obdivu. Dekompenzace má podobu výbuchů hněvu, žárlivých nebo závistivých epizod či depresivních propadů. Jádrová schémata, která se týkají vlastní neschopnosti, kompenzatorně přeměňuje v pohled na sebe jako na výjimečného člověka, který dosahuje daleko větších kvalit než ostatní lidé a pro něhož neplatí běžná pravidla. Kognitivní styl zahrnuje nekritické, ale velmi křehké pozitivní sebehodnocení. Afektivní styl se projevuje buď mírně nadnesenou náladou nebo v případě zranění výbuchy vzteku. V chování se často objevují manipulace druhými ve svůj vlastní prospěch, neschopnost rovnocenného

⁸⁹Srov. ŠEBEK, M. Psychoanalýza krátkou cestu nenabízí. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2001, roč. 2, č. 1. str. 3 -6.

vztahu, horší vnímavost k potřebám a pocitům druhých lidí (25). Pacient si zpravidla představuje sám sebe jako úspěšného, mocného, obdivuhodného, krásného, žádoucího a předpokládá, že mu porozumí jen výjimeční lidé. Vyžaduje obdiv a poslušnost; nesnáší kritiku a nesouhlas. To, že využívá druhé pro své vlastní potřeby, považuje za samozřejmé. Cílem terapie je zmírnění přecitlivělosti na zranění, zvýšení schopnosti rozumět druhým i sobě samotnému, lepší uvědomování si a respektování potřeb a pocitů druhých.

8.2.1 Zapojení do terapie

Pacient zpravidla vyžaduje speciální pravidla, bývá uražen, pokud je léčen „stejně jako druzí“. Zrcadlení je náročné, protože pacient snadno prožívá narcistické zranění při jakémkoliv náznaku kritiky nebo konfrontace. Je potřebné ho zpočátku dostatečně vyslechnout a vyjádřit pochopení pro jeho prožívání, nikoliv však souhlas s jeho postoji.

8.2.2 Analýza vzorců

Spouštěčem frustrace bývá neúspěch, porovnávání se s druhými, které pacient pokládá za úspěšnější, kritika, nedostatek obdivu nebo neposlušnost ze strany druhých. Často druhým závidí nebo předpokládá, že druzí závidí jemu. Vzorcem dekompenzace jsou žárlivé nebo závistivé epizody, výbuchy hněvu nebo propady bolestnému smutku při zranění.

Jádrová schémata o vlastní méněcennosti jsou kompenzatorně proměněná na pohled na sebe jako na výjimečného člověka, lepšího než druzí, pro kterého běžná pravidla neplatí. Týkají se výlučnosti a sebestřednosti. Od světa očekává, že jej bude obdivovat a poslouchat.

Afektivní styl se projevuje buď mírně nadnesenou náladou nebo výbuchy vzteku až zuřivosti při „zranění“.

Kognitivní styl obsahuje nekritické, ale labilní pozitivní sebehodnocení.

V chování pacient zpravidla manipuluje druhými ve svůj prospěch, není schopen navázat rovnocenný vztah, je neochotný brát ohled na potřeby a pocity druhých. Může se chovat k druhým arogantně, nadřazeně a hrubě.

Důležité komponenty KBT modelu narcistické poruchy osobnosti

1. Jádrové přesvědčení o sobě:

Jsem méně než druzí.

Manifestní kompenzátorní: jsem více než druzí.

2. Jádrové přesvědčení o druhých lidech:

Druzí jsou lepší.

Manifestní kompenzátorní: druzí jsou horší.

3. Odvozené předpoklady:

Jsem výjimečný, lepší než druzí, běžná pravidla pro mě neplatí.

Když se mnou druzí zacházejí normálně, znamená to, že si o mně myslí, že jsem horší.

Druzí musí uspokojovat moje potřeby.

Druzí nemají právo mě kritizovat.

Jsem originál, a protože jsem něco lepšího, mám nárok na zvláštní zacházení a privilegia.

4. Nedostatečně rozvinuté strategie:

Zvládání afektů, reciprocita, sdílení, empatie, uvědomování si vlastních kognicí, identifikace se skupinou

5. Nadměrně rozvinuté strategie:

Sebezdůrazňování, soutěživost, přecitlivělost

6. Zaměření pozornosti:

Porovnání se s druhými, kritika

7. Nejčastější způsoby zpracování informací:

Nekritické přeceňování sebe, projektivní identifikace

8. Typické chování:

Soutěživost, vyžaduje zvláštní zacházení

8.2.3 Změna vzorců

Hlavním cílem terapie je zvýšit schopnost a ochotu pacienta brát ohled na pocity a potřeby druhých. Pacient je přecitlivělý na kritiku a nesouhlas, potřebuje se „otužit“ proti jejich projevům a zároveň být empatický k protějšku. Terapeutické metody změny jsou následující:

a) Změna stylu: nácvik uvědomování si vlastních kognicí; nácvik zvládnání vzteku; nácvik empatie; nácvik zvládnání impulzivity; nácvik zmírnění přecitlivělosti.

b) Změna schémat: analýza a zpochybňování automatických myšlenek; analýza a zpochybňování maladaptivních schémat; testování schémat pomocí behaviorálních experimentů.⁹⁰

Příklad kognitivní rekonstrukce a restrukturační

Situace	Automatické myšlenky	Emoce	Chování	Racionální reakce	Akce
Pozdní příchod domů a výčitky partnerky.	Nechápe mě, že mám svoji práci. Neumí mě ocenit. Neumí si vážit, koho má, a jak se o vše starám.	Sebelítost Vztek Napětí	Demonstrativní odchod za sportem.	Má pravdu, byl jsem v práci dlouho. Taky potřebuje, abych se jí věnoval. Mohl jsem jí dát vědět, že přijdu později	Zavolám jí, když se zdrím. Omluvím se za svoje arogantní chování. Půjdeme na večeři, výběr nechám na ní.

Dysfunkční schéma: Mám právo na speciální zacházení a toleranci k tomu, co dělám.

Vliv na vztahy:

Vyžaduje speciální pravidla a výhody
Má vysoké nároky na partnera
Nedokáže se vcítit do potřeb druhého

Vliv na práci:

Musí být vždy úspěšný
Vybírá si individuální obor
Nedokáže spolupracovat v týmu, protože zásadně se všemi soutěží
Potřeže se vztahem s nadřízeným, který neuznává požadovanou „privilegia“

Vliv na životní styl:

Pěstuje individuální sporty
Je málo doma, musí se věnovat „svým zájmům“
Utrácí za exkluzivní obědění, auto, dovolenou
Stýká se s exkluzivními přáteli

Akomodovaný postoj: Všichni lidé jsou originály a zároveň v něčem stejní. Všichni máme stejná práva a pravidla, na kterých se musíme vzájemně dohodnout. Nejsem horší než druzí, ani oni nejsou horší než já.

Potenciální vliv na vztahy:

Dohoda s manželkou o domácích povinnostech a trávení volného času. Větší tolerance k chování manželky, snížení nároků na ni. Lepší vcítění do manželčích potřeb a do potřeb dětí.

Potenciální vliv na práci:

Nemusí zůstat tak často přestčas
Lepší spolupráce v týmu
Zlepšení vztahu s nadřízeným

Potenciální vliv na životní styl:

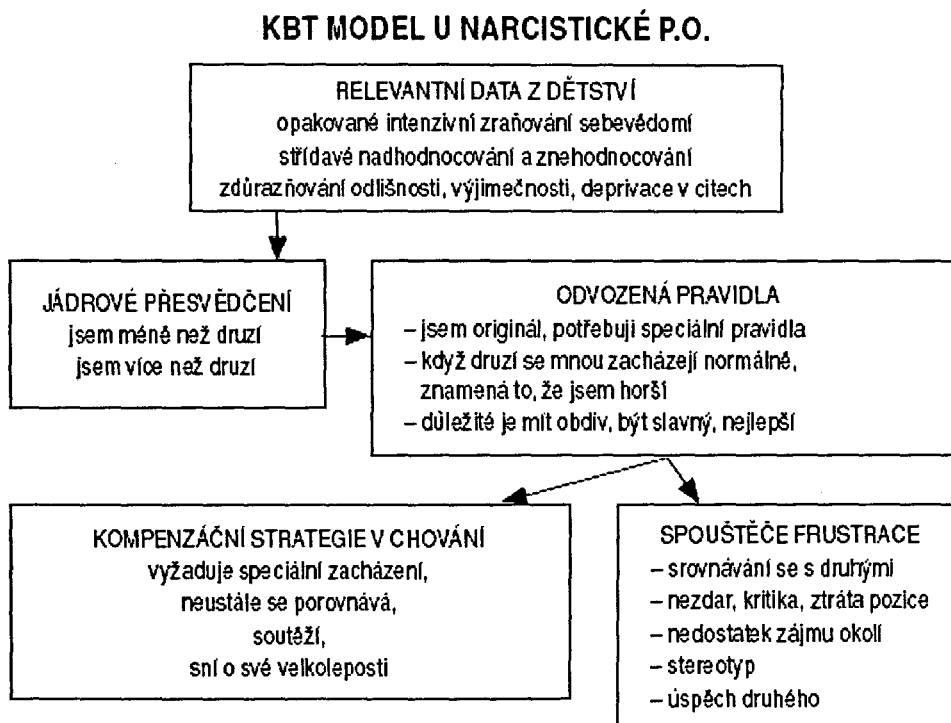
Více možností trávit příjemně volný čas s partou známých i rodinou společně
Menší výdaje na „luxus“
Zrušení kontaktu se „snoby“

Dovednosti, které je potřebné se naučit: empatické naslouchání, přijímání kritiky, požádání si o kritiku, uzavírání kompromisů a dohod

⁹⁰ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 22 – 23.

8.2.4 Individuální KBT formulace případu

Na základě anamnézy a důkladné behaviorální, funkční a kognitivní analýzy pacientových problémů terapeut formuluje hypotézy o tom, jak dysfunkční postoje ovlivňují myšlení a chování pacienta. Typické situace, automatické myšlenky, emoce a chování se daří identifikovat poměrně záhy, ovšem dysfunkční předpoklady a jádrová přesvědčení se identifikují obtížněji, až na základě opakovaně se objevujících témat. Svá pozorování terapeut předkládá jako hypotézy, které se v průběhu terapie ověřují. Proto původní formulace případu může být pozměňována na základě nových zkušeností. Formulace případu pomáhá terapeutovi a pacientovi předvídat reakce na situace v budoucnosti a tím si postupně připravit optimální strategii na jejich řešení.⁹¹

⁹¹ Srov. PRAŠKO, J., KOSOVÁ, J., PAŠKOVÁ, B. Léčba poruch osobnosti I. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2001, č. 1. str. 15 - 17

8.3 Bodyterapie

Následující cvičení z bodyterapie je vhodné především pro skupiny. Nejprve se věnuje následkům, které způsobil nějaký deficit. Proto je první nutností postavit se čelem ke skutečnosti selhání a přijmout je. Druhý krok spočívá v přijetí pomoci a ve třetím jde o opětovné získání sebeúcty.

V první části cvičení jde o to stát v předklonu na jedné noze téměř až do zhroucení. Když už není možné stát na jedné noze, stojná noha se vymění a opět se pokračuje až do zhroucení. Během stání si má cvičící představit toho z rodičů, kterým se cítil zanedbávaný a kterému říká: Pomoz mi!

V okamžiku, kdy už se téměř hroutí, s pocitem, že se žádné pomoci nedočká, má cvičící opět vstát a zaujmout pozici, jakou musel zaujmout, aby přežil. Jako by se na toho rodiče díval s pocitem: „Nedovolím ti vidět bezmoc, kterou cítím. Nesmíš vidět, jak jsem zoufalý a jak zle se mi vede.“ Je to typický postoj citového opancérování.

Jakmile je toto držení těla nalezeno, má člověk intuitivně vycítit, co rodič potřeboval, když bylo dítě malé.

Cvičící má opět pocítit tíži odpovědnosti. Stojí v předklonu na jedné noze a snaží se dát rodiči to, co mu chybí. Například: „Vždycky jsem dělala všechno, co jsi požadoval. Nikdy jsem nechtěla být zlá.“ Jde o to pocítit, že se cvičící snažil být tomu rodiči dobrým otcem nebo dobrou matkou a představoval si, že když se rodiči povede lépe, budu mít rodiče, který je schopen něco dát.

Cvičící záhy pocítí vztek a bolest nad tím, že všechno jeho úsilí je marné a cena, kterou musí platit, je příliš vysoká.

Nyní má říci: „Vzdávám se, cena je příliš vysoká!“ Když už se dokáže vzdát, má se podvolit svému tělu, nechat je zhroutit a sesunout na podlahu. Ostatní členové skupiny kolem něj, vytvoří kruh.

Ze cvičícího se dere ven hluboký smutek a zoufalství. Většina cvičících si zakrývá hlavu, protože se stydí, že selhali.

Terapeut především respektuje tyto pocity studu a opatrně se cvičícího ptá, jestli dokáže navázat s ostatními členy skupiny zrakový kontakt. Jestliže je to možné, může cvičící vycítit, zda je mezi členy skupiny někdo, kdo skutečně chápe jeho bolest, a zda chce tuto osobu požádat, aby ho vzala za ruku.

Na tomto cvičení je nejtěžší přijmout pomoc. To narcista totiž vnímá jako selhání. Cítí zoufalství, prázdnotu a ztrátu. Tím, že přijme ruku, vzdává se svého narcistického pancíře, a tím všech zvláštností své osoby. Jeho tělem opět začne proudit energie. Smí být takový, jaký je – nemusí již podávat výkony, aby byl milován. Tato náklonnost je fyzickou zkušeností a vede k integraci měkkých, laskavých částí osobnosti.⁹²

8.4 *Terapeut pro narcistu*

Klient s narcistickou poruchou osobnosti potřebuje pro sebe takového terapeuta, který je „ten nejlepší ve svém oboru“, „kapacita“, nemůže pracovat s kýmkoliv. Terapeut je buď idealizován jako dokonalý, nebo zase naopak devalvován jako neschopný. Častou verzí také bývá idealizace současného terapeuta a devalvace předešlých terapeutů. Protipřenosově se naopak může objevit pozice vzájemného obdivu s klientem, pocity zklamání, nuda, pocit manipulace ze strany klienta, zlost, dotčenost při znevážení klientem. Při menší osobní angažovanosti terapeuta se může objevit nuda jako protipřenosový fenomén. Kohut popsal dva typy vztahů, které v sobě obsahují podpůrný element: idealizující přenos, kdy terapeut zaujímá roli idealizované matky, a zrcadlící přenos, kdy klient vnímá terapeuta jako objekt, který je podobný jemu samému. Je důležité vytvořit si s klientem dobrý terapeutický vztah, ve kterém se klient může odvážit otevřít pro něj ponižující témata. Je možné, že bude mít tendenci určovat pravidla – na čem se smí pracovat a na čem ne, jak má terapeut reagovat a jak ne. Toto stanovování pravidel ze strany klienta může být pro terapeuta značně obtížné; zejména pokud sám nemá své narcistické stránky zpracované, bude velmi snadno zažívat zlost. Potom se může stát, že terapie se změní na „souboj o moc“. Sachse uvádí jako terapeutické cíle u narcistické poruchy osobnosti mimo jiné:

1. Terapeut musí společně s klientem vytvořit takový terapeutický vztah, ve kterém se klient nebude cítit jako méněcenný.
2. Klient si musí uvědomit, že je součástí problému a že na něm může pracovat.

⁹² Srov. ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 99 - 102.
ISBN 80-7178-450-8.

Je třeba, aby udělal rozhodnutí, že na něm pracovat chce. Terapeut akceptuje klientovu definici problému s tím, že je ale třeba situaci přesně zanalyzovat a porozumět jí, aby bylo možné najít řešení problému.

3. Klient se musí naučit se znovu začít chovat autenticky.

8.5 Ukončení léčby

Vzhledem k vysoké zranitelnosti je zde velké riziko předčasného ukončení terapie. Pro klienta může být velmi těžké překonat období v terapii, kdy se zdánlivě žádné změny nedostavují nebo když je vystaven konfrontaci. Pokud se tímto krizovým okamžikem podaří projít, je důležitým kritériem možného ukončení terapie to, že klient je schopen navazovat pro něj uspokojivé a blízké interpersonální vztahy a nemusí již dále potlačovat ani popírat pro něj dříve nepřijatelné emoce.

8.6 Farmakoterapie

Pro narcistickou poruchu osobnosti nebyla zjištěna žádná cílená farmakoterapie. Podávání léků je na místě v době dekompenzace do depresivní, úzkostné nebo somatoformní poruchy. V době dekompenzace může pomoci podávání antidepresiv, které snížením celkového tenzního nabuzení umožní větší odstup od soutěžení a srovnávání a otupí nesmírně bolestné emoce narcistických zranění.⁹³

8.7 Lowenova terapie Lindy

Ráda bych se vrátila k případu Lindy , která popřela všechny své city. Jako dítě zakrývala svou hlavu pokrývkami tak, aby neslyšela rodiče jak na sebe křičí. Řekla, že to nemohla vydržet. Vybrala jsem některé momenty její terapie s Lowenem.

⁹³ Srov. HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1. str. 21 – 23.

Jelikož Linda řekla, že je nešťastná a frustrovaná svou životní situací, Lowen ji navrhl, ať to zkusí vyjádřit prostřednictvím nějakého pocitu. Mohla by vyslovit nějaký nesouhlas se svým osudem? Požádal ji, aby si lehla na lůžko a kopala do něj nohama, což měla být forma protestu. Kopat proti něčemu, znamená protestovat. Je to jedno z běžných cvičení při bioenergetické terapii. Při bioenergetické analýze je místo pohovky používáno lůžko nebo podložka, protože pro "vyjadřovací" cvičení jako je bití nebo kopání, je vhodnější než pohovka.

Všichni pacienti mají kvůli čemu kopat. Neurotici potlačují své pocity a kopání je jeden ze způsobů, jak jim pomoci, aby je vyjádřili. Hlas je do tohoto cvičení také zapojen. Pacientovi je řečeno, aby zároveň s kopáním říkal „Ne“ nebo „Proč?“. Obě slova naznačují protest. Lindu konkrétně vedl k tomu, aby zvýšila hlas, jak jen to půjde a nechala ho přejít až ke křiku nebo jekotu.

Linda zkusila toto cvičení, ale její kopání bylo mechanické a hlas zněl slabě. Chyběla tomu nějaká známka přesvědčení. Stěžovala si, že v sobě nemá žádný pocit protestu, takže nemůže toto cvičení dělat pořádně. Měla nějaký pocit smutku, který by mohla vyjádřit pláčem? Necítila se smutná a nemohla plakat. Necítila ani hněv. Ve skutečnosti necítila žádnou emoci dost silnou, aby ji byla schopna vyjádřit. To byl její problém.

Aby Lindě pomohl, musel pochopit jak přesný význam její image, tak její vztah k uvědomování si vlastního já. Co image úspěchu ve skutečnosti skrývala? Proč a jak se zmocnila veškeré důležitosti v Lindině životě? Co znamenal neúspěch? Je nedostatečné odpovědět na tyto otázky v obecných termínech. Narcistická image se vyvíjí z části jako náhrada za nepřijatelný sebeobraz a z části jako obrana proti nesnesitelným pocitům. Tyto dvě funkce splývají, protože nepřijatelný sebeobraz je spojený s nesnesitelnými pocity. Jakmile Lindina terapie pokročila, začali chápat přesný význam a roli její image úspěchu.

Terapie je proces kontaktování se s vlastním já. Přiblížení se k vlastnímu já bylo tradičně dosahováno prostřednictvím analýzy. Každá terapie musí zahrnovat důkladnou analýzu pacientovy minulosti, aby byly nalezeny zážitky, které formovaly pacientovu osobnost a determinovaly jeho chování. Tato minulost, bohužel, není snadno dostupná. Potlačení a popření citů má za následek potlačení významných vzpomínek. Fasády, které vztyčujeme, skrývají naše pravé já před námi stejně jako

před okolním světem. Ale analýza má k dispozici ještě jiný materiál než jsou vzpomínky z minulosti.

Analýza snů je jedním ze způsobů získávání dalších informací. Také je zde analýza současného chování, které je zvláště zřetelné v terapeutickém vztahu. Tento vztah je často vysoce emocionální, protože city k důležitým osobám z minulosti, jako třeba k rodičům, jsou přeneseny na psychoanalytika. Prostřednictvím analýzy pacienti vidí vztah mezi jejich dospělými postoji a jejich zážitky z dětství. Tento tradiční přístup je ovšem limitován, protože je příliš závislý na slovech, která jsou sama pouze symboly nebo obrazy.

Dostat se do styku s vlastním já vyžaduje více než jen analýzu. Vlastní já není mentální konstrukt, ale tělesný jev. Být v kontaktu se sebou, znamená uvědomovat si a být v kontaktu se svými city. Aby člověk znal své city, musí si je uvědomovat v jejich plné intenzitě a k tomu může dojít pouze tehdy, když je vyjádří. Jestliže vyjádření citů je zablokováno, nebo je mu zabráněno, cit je buď potlačen, nebo snížen. Jedna věc je mluvit o strachu, jiná věc je cítit zděšení a vykřiknout. Říci „Jsem rozzlobený“ není to samé jako cítit emoci vzdouvající se tělem. Aby člověk opravdu cítil svůj smutek, musí plakat. Toho Linda nebyla schopna. Zablokovala v sobě svůj vzlykot a křik. Stejně tak polykala své slzy. Chronická tenze v jejím hrdle, ovlivnila hlas a proto zněl neživě.

V návaznosti na verbální analýzu Lindina terapie obsahovala také práci s jejím tělem za účelem zmenšit jeho strnulost, prohloubit dýchání a uvolnit hrdlo.

Cvičení, která používá jsou např. kopání do lůžka, zatímco člověk říká „ne“ jako vyjádření protestů a mlácení do lůžka jako vyjádření hněvu. Toto jsou „vyjadřovací“ cvičení. Dále je to natahování rukou k dotyku, volání matky nebo žádání o pomoc a nastavování rtů k polibku nebo sání. Většina lidí má problémy s dotýkáním, brání jim v tom strach z odmítnutí, který se projevuje v napětí okolo ramen a úst. Používá také několik pozic, abych pomohl člověku cítit jeho tělo od hlavy až k prstům u nohou. Nejjednodušší je pozice ve stoje s chodidly souběžně vedle sebe, asi ve vzdálenosti šesti palců, kolena mírně pokrčená, váha těla na bříškách chodidel, břicho vystrčené a pánev mírně podsazená. Jestliže člověk bude dýchat zvolna a zhluboka s uvolněnými rameny, uvědomí si sám sebe až dolů k chodidlům. Je to pozice, do které se člověk uvolňuje ze strnulého držení. Mnoho lidí při tomto cvičení cítí určitou úzkost a znepokojení ze ztráty ovládnutí svého těla nebo z pádu.

Člověk potom cítí jak pevně musí svírat své tělo k udržení kontroly. Další pozice, nazývaná „zakotvení“, umožňuje člověku cítit kontakt s podlahou nebo zemí. Člověk se předkloní a dotkne se konečky prstů podlahy. Chodidla jsou souběžně vedle sebe, asi ve vzdálenosti dvanácti palců, kolena mírně pokrčená. Opět je důležité hluboké a uvolněné dýchání. Jestliže člověk cítí své nohy plné energie, budou se trást jak jimi prochází proud podráždění. Vibrace zmírňuje napětí v nohách a dává člověku pocit energie v dolní části těla. Všechna cvičení musí být sladěna s potřebami člověka, které jsou manifestovány ve výrazu těla. Takováto práce s tělem je zaměřena na usnadnění uvolnění citů. A toto uvolnění často znovu oživuje významné vzpomínky z minulosti. Uvolnění citů odstraňuje blok ve funkci vnímání.

Po řadě sezení a značné práci Linda prolomila blok ve svém hrdle. Jak poznamenala, „byla jsem schopná plakat s hlubokým vzlykáním a prožila jsem spoustu smutku. Vzpomněla jsem si, že jako dítě jsem byla často vyděšená, protože máma a táta se hodně hádali. Bála jsem se, že se navzájem zraní. Vždycky, když se hádali, ležela jsem celá ztuhlá v posteli, strnulá a vyděšená z toho, že jeden z nich bude zraněn nebo dokonce zabit. Ale nemohla jsem vyjádřit své pocity, svůj strach nebo svou bolest. Chtěla jsem podvědomě aby táta zabil matku a já ho mohla mít celého jen pro sebe?“

Při následujícím sezení se na tento problém podívali blíže. Linda se vyjadřovala ke dvěma oblastem, kde si nevěděla rady - tedy k milostnému životu a kariéře. V této době žila s mužem, který byl stále přitahován ke své bývalé ženě, pil a neměl svůj vlastní domov - dokonce neměl ani poštovní adresu. Poznamenala, „cítím, že mě dusí, když je stále se mnou. Ale myslím, že ho miluji nebo přinejmenším ho potřebuji.“ S ohledem na svou práci řekla, „mám problém se svou kariérou - potřebuji změnu.

Nechci dělat to samé ještě další rok nebo ještě dalších pět let, to mě děsí. Jsem opravdu zoufalá. Necítím se na sebevraždu, ale mívám záchvaty malomyslnosti.“ Když se jí zeptal, jestli se cítí neúspěšná, odpověděla, „samozřejmě, že se tak cítím.“ Potom se jí zeptal, jestli je kvůli tomu schopná plakat a ona začala mírně vzlykat. Řekla, že ji rozesmutilo to, že si uvědomila, jak se uzavřela svým citům.

Aby ji ověřil, přezkoumal její city k němu, jejímu terapeutovi, protože jako terapeut představoval náhradu jejího otce.

Jak Linda ležela na lůžku, sklonil se nad ni a nechal svou tvář asi dvanáct palců od její. Když se jejich oči setkaly, pocítil, že se na něho dívá s prokazatelnou úctou. Požádal ji, jestli by ho mohla políbit (nelíbá své pacienty, ale nechává je, aby mohli vyjádřit své city verbálně). Linda řekla, že se obává ho políbit, protože je to nevhodné, neslušné a „hříšné“. Ale když to říkala, začala plakat a vzlykat. Dostala se do konfliktu se svými city. Když je nemohla přijmout, mohla přinejmenším protestovat. Tak jí navrhl, aby kopala do lůžka a křičela „Proč?“. Po tomto cvičení, které dělala s určitými pocity, Linda pocítila jisté uvolnění.

Na příštím sezení Lindu požádal, aby natáhla ruku a dotkla se jeho tváře. Zde jsou její slova o tomto zážitku, jak je zaznamenala ve svých poznámkách po sezení: „Byl to velký průlom, když jsem musela držet jeho tvář a říct mu, že ho mám ráda. Nemohla jsem to udělat. Tato slova byla uvízlá v mém hrdle - nemohla ven - když jsem je nakonec ze sebe dostala, rozplakala jsem se. Opravdu jsem strašně plakala, než jsem byla schopna cokoliv říct. Nemohla jsem říct „Miluji tě.“, nemohla jsem tato slova dostat ven ze svého hrdla. Ale jak jsem vzlykala, řekla jsem si, „Čeho se bojím? Proč nemůžu říct miluji tě?“. Nyní už můžu cítit svůj smutek.“

Řekl Lindě, že vytušil její pocit, že nemá právo zatěžovat někoho svým smutkem. Její postoj, jak čelit žalu, byl nasadit si „šťastný obličej“ a usmívat se. Poznamenala, „Moji rodiče mi říkali všechny své problémy a jak jsou nešťastní. Přirozeně, že jsem cítila, že bych se s nimi neměla dělit o mé zármutky. Takže jsem všechny své smutné pocity potlačila. Proč jsem nemohla říct svým rodičům, že jsem nešťastná a smutná z jejich neustálých hádek a cítím se mizerně?“

Nyní vidí, proč mám takovou neurózu ze svého hlasu a hrdla včetně velkého strachu, že objevím nádor v krku. Nikdy jsem se necítila jako výřečný člověk.“

Po tomto sezení si Linda do svých poznámek zapsala, „konečně jsem se zhroutila. Bylo to smutné a bolestivé, ale cítím se povzneseně a báječně, když jsem odešla, zůstalo mi to po celý zbytek dne.“

Nyní vidíme, že Lindina image a její vnitřní realita byly v opozici. Image, kterou prezentovala okolnímu světu byla image váženého, schopného a úspěšného člověka. Byla „někdo“. Bohužel Linda se necítila hodnotná, necítila, že má právo vyjádřit sama sebe jako člověka, že má právo mít možnost mluvit do svých vlastních záležitostí. Kdyby to cítila, nebyl by zde žádný problém. Ale na počátku její

terapie ji nemohl říci, co cítí. Potlačila všechny své pocity. Pouze po této zkušenosti, kterou popsal, byla schopná otevřít se a odhalit své vnitřní já.

Vědomí vlastního já je podmíněno pocity těla. A odráží se ve výrazu těla. Zmínil se, že Linda byla atraktivní žena. Nicméně, v jednom ohledu bylo její tělo deformované. Její pánev a hýždě byly příliš velké a široké. Bylo něco „pasivního“ v této oblasti a opravdu, bylo pro ni obtížné pohybovat pánví volně a lehce. Linda si toho byla vědoma, neboť tuto pasivitu dolní části těla zažívala při sexuálním styku. (Nikdy nedosáhla vyvrcholení.) Tato pasivita se vztahovala k pocitu, že sex je „zde“ pouze pro muže, ale ne pro ni samotnou. Když diskutovali o významu nepohyblivosti její pánve, Linda poznamenala, že její matka měla stejný problém. Identifikovala se tedy se svou matkou? „Připouštím, že v něčem jsme si podobné,“ odpověděla Linda, „ale vždycky jsem se snažila být jiná než ona.“ Tento rozdíl byl vyjádřen v roli, kterou Linda přijala a v image, kterou působila. Nicméně, podobnosti vyšly najevo, co se týče těla a určitých vzorců chování, které jsou podmíněny nevědomě. Obě ženy byly sexuálně pasivní, což naznačují hluboké pocity viny, která způsobuje pocity méněcennosti a nedostatečnosti. Protože patřila k moderní generaci, vzbouřila se proti svému „osudu“, narozdíl od její matky, která ho přijala, vdala se a starala se o rodinu. Ale Linda musela za svoji vzpouru zaplatit vysokou cenu, tím že se nevdala a neměla děti.⁹⁴

9 Narcisové v dějinách

Narcisty žene k úspěchu v práci nebo ve společenských vztazích především obdiv ostatních. Potřebují aplaus, lichotky a zbožnění. Řada z nich svůj exhibicionismus ukáží v pracovní činnosti. Tak je tomu například u herců, modelek, vrcholových sportovců nebo politiků. Nadměrný egocentrismus a narcismus se v dějinách často pojily s výraznými osobnostmi nebo přímo tyrany. Jmenuji namátkou egyptskou královnu Kleopatru, Napoleona Bonaparte či římského císaře Caligulu,

⁹⁴ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 63 - 73. ISBN 0-74325-543-7.

který byl přesvědčen, že je bohem. Caligulova agresivita, egoismus a naprostý nedostatek jakýchkoli zábran se projevovaly neúnosným způsobem i vzhledem k normám tehdejší doby. Nechával např. bez zábran vyvraždit svoje odpůrce, skutečné i zdánlivé, vyžadoval, aby jej uctívali jako božstvo. Do kategorie narcistů lze zařadit i Stalina či čínského Mao Ce-tunga. Jejich snaha dokázat světu vlastní moc stála životy statisíců lidí. Do jiného rejstříku patří anglický básník a spisovatel lord Byron. Jako velmi mladý se zamiloval a musel vyslechnout z úst své vyvolené, že by nikdy nemohla mít ráda kulhajícího člověka. To v něm posílilo patologický narcismus, kterým kompenzoval svou méněcennost způsobenou kulháním. Stejnou fyzickou vadou trpěl i nacistický ministr propagandy Goebbels, který ji překonal závratně rychlou politickou kariérou. Do psychologického profilu narcisty dokonale zapadají některé další význačné kulturní a sportovní osobnosti jako například americká tanečnice irského původu Isadora Duncanová nebo zpěváci Freddie Mercury či Elton John. Patří k nim i americký herec Warren Beatty všemožně podporující svou pověst svůdce nebo americká běžkyně Florence Griffithová, která podle vlastního prohlášení je spokojena jen tehdy, když lidé obdivují její svalnaté tělo a rychlý sportovní vzestup.⁹⁵

Narcismus se vyskytuje u některých lidí, kteří dosáhli neobyčejné moci. Přisvojili si absolutní moc. Jejich slovo znamená poslední soud nade vším, počítaje v to život i smrt. Zdá se, že jejich možnost dělat si, co chtějí, je neomezená. Pokoušejí se předstírat, že jejich choutky a jejich moc nejsou ničím omezeny, a tak spí s nespočetným množstvím žen, zabíjejí bezpočet lidí, budují si všude hrady a zámky, chtějí nemožné. Příkladem může být Ceasar, který přinutil každého, aby souhlasil s tím, že on je bůh, nejmocnější a nejmoudřejší z lidí.⁹⁶

Mají potřebu najít ty, kdo by jim věřili, přetvářejí skutečnost tak, aby vyhovovala jejich narcismu a snaží se umlčet veškerou kritiku. Tato potřeba měnit svět vyžaduje také talent a nadání, které obyčejný člověk, ať už psychotický nebo ne, obvykle nemá.

⁹⁵ Srov. Narcismus. In. 100+1. 2001, č. 21. str. 15

⁹⁶ Srov. FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969. str. 52.

9.1 A.Hitler

Nejznámější extrémně narcistickou osobností byl Hitler, zakladatel a vůdce německého nacismu. Komplex méněcennosti způsobil, že se bránil úzkosti způsobené malým sebevědomím. Přesvědčil sám sebe, že jeho průměrnost je vlastně nadřazeností. Řečnické umění a teatrálnost jej dovedly až do čela mas, s kterými léta manipuloval. S úspěchem přesvědčil miliony lidí, aby uvěřily v jeho obraz, který nabyl sám o sobě. Braly vážně jeho nabubřelé fantazie o tisícileté třetí říši a dokonce podle toho přetvářely skutečnost. Hitler však přecenil sílu Německa a podcenil nejenom sílu Spojených států, nýbrž i sílu ruské zimy právě tak, jako to udělal jiný narcistický generál, Napoleon. Přestože byl jinak Hitler chytrý, nebyl s to vidět skutečnost objektivně, protože jeho přání zvítězit a vládnout vážilo v jeho očích více než takové skutečnosti, jako bylo vlastní válečné vyzbrojení a podnebí v Rusku. Po utrpeném nezdaru spáchal sebevraždu, protože nemohl snést skutečnost, že jeho narcistický obraz je zničen.⁹⁷

Hitler se nezajímal o nic jiného než o sebe, žil ve světě polopravd a fantazií, naplněn touhou dobýt svět a potvrdit svou výjimečnost. Ve vztahu k lidem pociťoval nenávisť a zlobu za to, že jej nedoceňovali. Hitler ovšem měl schopnost lidi ovlivňovat, působila na ně jeho неотřesitelná jistota, přesvědčení o jednoznačné správnosti jeho myšlenek. Měl všechny typické znaky narcistické osobnosti: citový chlad a lhostejnost k jiným lidem, ale na druhé straně nadměrnou shovívavost k sobě samému a tendenci k sebepřeceňování. Jeho vztah k ženám byl chladný, ale zároveň plachý a pravděpodobně neuspokojivý. Údaje o jeho chování k Evě Braunové svědčí pro fakt, že s ní jednal naprosto bezohledně a nestaral se o její pocity. Na druhé straně byl sentimentální. Jediná živá bytost, k níž něco cítil, byl jeho pes.⁹⁸

Pro Hitlerova spolupracovníka Himmlera nebylo důležité šíření ideologické propagandy, nýbrž zavedení systému disciplíny a poslušnosti. Himmler upřednostňoval

⁹⁷ Srov. FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969. str. 61 – 68-

⁹⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2002. str. 261. ISBN 80-7178-678-0.

vztah slepé poslušnosti vůči postavám, které mají v rukou absolutní právo na život a smrt. Proto pro něho nebyl problém Hitlera uznat jako nejvyšší autoritu.⁹⁹

9.2 Salome

V ženském pokolení je nejpozoruhodnější postavou Salome kráčející s uťatou hlavou. Salome se daří jen na vrcholech společenského života. V Palestině to byla zhýčkaná a zahálčivá princezna. Vyrostla v prostředí neomezené moci, takže v jejím duchu se rozmazala ona dynamická čára, která odděluje skutečnost od fantazie. Všechna její přání byla vždycky splněna a všechno, co se jí zdálo nežádoucí, bylo z jejího okolí vzdáleno. Salome dostává všechno, oč požádá. Protože touha a její splnění jsou u ní jedno, zakrněly v její duši všechny schopnosti, kterých obvykle používáme, abychom dosáhli uskutečnění svých přání. Energie tímto způsobem uvolněné, se vlévají do turbíny fantazie a proměňují Salome v úžasnou továrnu na výrobu tužeb, snů a bájných postav.

Její ženství je však vychýleno k mužství. Salome považovali za frigidní. Když Salome tančí, její tuhé a elastické maso s jemnými svaly akrobatky zahalenými do jiskření drahokamů v nás zanechává pocit „intaktního plaza“.

Salome by nebyla ženou, kdyby nepocítovala potřebu vzdát svou bytost nějaké bytosti jiné, ale jakožto žena frigidní a obdařená bohatou obrazností, vzdává se přeludu, obrazu, který si stvořily její vlastní sny.

A přece je Salome nakonec svou chimérou lásky upozorněna na rozdíl mezi fantazií a skutečností. Mocný tetrarcha nemůže opatřit žádného muže, který by se podobal obrazu v její hlavě.

Konečně, ve vrcholný den, se Salome zdá, že našla ztělesnění svého ideálu na zemi. Je to vysněný obraz z masa a kostí, zvaný Jan Křtitel. Jejímú snu se podobá jen v tom, že je tak odlišný od ostatních. To jej známka její zvrhlé ženskosti. Jan Křtitel je ježatý, zuřivý chlap, křičící v poušti a hlásající nějaké vodoléčebné náboženství.

⁹⁹ Srov. FAIMBERG, H. *Narcistický rodič a střet generací*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 2001. str. 108. ISBN 80-86123-17-0.

Salome však miluje svůj vysněný obraz. To jemu se oddala, nikoli Janu Křtiteli. Salome pouze potřebuje jeho lásku, musí se zmocnit jeho těla. Proto tedy nese uťatou hlavu. Ta hlava je její nejvzácnější kořistí.¹⁰⁰

10 Narcismus v umění

10.1 Narcismus v literatuře

Narcismus, označení patologické samolibosti, shlížení v sobě samém, vznikl z jména Narkissos. O něm se zmiňuje Ovidius ve svých *Proměnách*. Mýtus o Narkissovi se objevuje ve všech řeckých a antických bájích. Tento mýtus se objevuje ve dvou různých zakončeních. V jedné verzi se Narkissos utopil ve studánce a ve druhé verzi (Ovidiova) zemřel žalem.

Pod Ovidiovým vlivem věnovali Narkissovi pozornost i novověcí básníci a dramatikové. Divadelní hru *Echo a Narcis* napsal roku 1681 P. Calderón. Z básníků inspiroval P. Valéryho k skladbě *Narcis vypravuje* (1861), R. M. Rilkeho k *Narkissovi* (1913), u nás J. Karáska ze Lvovic k básni *Narkissos*.¹⁰¹

Ráda bych se také věnovala literárním postavám, které se jako narcistické projevovali.

10.1.1 Mýtus o Narcisovi

Podle řeckého mýtu byl Narcis krásný mladý Thespian, do kterého se zamilovala nymfa Echo. Echo byla zbavena řeči Herou, manželkou Dia, a mohla opakovat pouze poslední slabiky slov jež slyšela. Nebyla schopna vyjádřit svou lásku k Narcisovi, byla jím odmítnuta a zemřela žalem. Bohové potrestali Narcise za jeho bezcitné zacházení s Echo tím, že ho nechali, aby se zamiloval sám do sebe, do svého

¹⁰⁰ Srov. GASSET, J. O. *Meditace o ženách a lásce*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1996. str. 42 – 46. ISBN 80-901916-4.

¹⁰¹ Srov. ZAMAROVSKÝ, V. *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha : Brána, 2005. str. 285. ISBN 80-7243-266-4.

obrazu. Bylo předpovězeno věštcem Tiresiem, že Narcis bude žít, dokud nespátí sám sebe. Jednoho dne, zatímco se nakláněl nad čirou vodou ve studánce, spatřil svůj odraz ve vodě. Vášnivě se do něj zamiloval a odmítl se hnout z místa. Zemřel vyčerpáním a touhou, a proměnil se v květinu - narcis, který roste na březích pramenů.

Je příznačné, že se Narcis zamiloval do svého vlastního obrazu, poté co odmítl lásku Echo. Zamilování se do svého vlastního obrazu, což se narcistům stává, je v legendě viděno jako forma trestu za neschopnost lásky. Ale rozeberme legendu ještě o něco hlouběji. Kdo je Echo? Mohla by být naším vlastním hlasem, který se k nám vrací. A tedy, když by Narcis mohl říct „Miluji tě,“ Echo by tato slova zopakovala a Narcis by se cítil milován.

Neschopnost říci tato slova prozrazuje narcistu. Tím, že odebrali své libido ze vztahu k ostatním, jsou odsouzeni zamilovat se do vlastního obrazu, to znamená že zaměřili své libido na své ego.

I další možná interpretace je zajímavá. Odmítnutím Echo Narcis odmítl svůj vlastní hlas. Hlas je vyjádřením našeho vnitřního bytí, tělesného já jako protikladu k vnějšímu vzhledu. Kvalita hlasu je určována rezonancí vzduchu ve vnitřních průchodech a komorách. Slovo „osobnost“ odráží tuto ideu, myšlenku. Persona znamená, že podle jeho nebo jejího hlasu můžete poznat danou osobu. Podle této interpretace Narcis popřel své vnitřní bytí ve prospěch vnějšího vzhledu. A toto je typický způsob jednání narcistů.

Jaký je význam proroctví vyřčeného věštcem Tiresiem - že Narcis zemře, jakmile spatří sám sebe? Jaký základ měla tato předpověď? Věřím, že to byla Narcisova výjimečná krása. Takováto krása, ať u muže nebo u ženy, bývá často spíše prokletím než požehnáním. Jedno nebezpečí je, že vědomí této krásy může stoupnout člověku do hlavy a může z něj učinit sobce. Další možností je, že krása vyvolá závist u ostatních, což vede k tragédii. Historie i fikce jsou plné příběhů o nešťastných koncích životů krásných lidí.¹⁰²

¹⁰² Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 26. ISBN 0-74325-543-7.

10.1.1.1 Narkissos a Écho

Podívejme se však podrobněji na mýtus o Narcisovi podle Ovidia a pokusme se odhalit, o čem a o kom vlastně vypráví a vypovídá. (viz. Příloha I. Ovidius: PROMĚNY, Kniha III, verš 339-510)

Co říká příběh sám? Vezměme jednotlivé dramatis personae příběhu jako reálné osoby, jednající v reálném životě. Kdo je kdo?

10.1.1.2 Narkissos a jeho rodina

Kdo je Narkissos?

Na počátku příběhu jsou podány hlavní zdroje jeho psyché.

Narkissos pocházel z boiótských Thespií, střediska múzických závodů nedaleko Théb. Jeho matku, nymfu Leiropé, znásilnil říční bůh Kéfisos. Kéfisos je skutečná řeka v Boiótii, právě tak jako bůh řeky.

Kdo je Narkissův otec?

Je bůh. Ne Bůh, jenom bůh. Geograficky i fenomenologicky regionální bůh. Jako božstvo si může dovolit, co se mu zlíbí ... ve svých říčkách. Není všemocný. Kromě svých říček. Tento motiv všemoci, přesněji illuse (doslova: vehrání do) všemoci tam, kde se jedná pouze o moc regionální, si zapamatujme. Tvoří nepominutelnou součást Narkissova dědictví. Ovšem jako motiv, který nemohl být Narkissem osvojen autenticky, opravdově přivlastněn v magickém prstenci lásky, hrdém a vděčném předávání a přejímání tradice v rodinném kruhu.

Narkissův otec žije, ale nestará se: stížnost tak často uváděná postmoderními rozvádějícími se či neprovdávajícími se matkami.

Jak se regionální bůh chová jako muž? Obeplovává, obklíčí, znásilní... A to je vše. Znásilňovat je božské, zní snad skrytý smysl tohoto motivu. Viz Zeus, nejmocnější bůh a mnohočetný násilník. Nebo vítězní vojáci kdekoliv a kdykoliv v historii, potvrzující svou nabytou neomezenou moc tím, že se zmocňují žen poražených, ne-mocných, mužů.

Tento motiv možná Řekové nepotřebovali zvlášť vykládat: v matriarchátu se řeckám připisovala důležitost za to, že oplodňují ženy. "Přišla k tomu u vrbiček," řekli by v Čechách. V příběhu nejde o žádnou nahodilost, nýbrž o vztah mužského

a ženského principu.

Řeka je muž a svým vléváním se do moře i předobrazem jeho oceánské všepločnosti: v homérském mýtu o stvoření světa všichni bohové a všichni živí tvorové vznikli v proudu Ókeanu, tvořícího pás kolem světa.

V mytologii je motiv vítězství patriarchátu (helénských nájezdníků, kterým vládli muži) nad matriarchátem (původními obyvateli, kterým vládly ženy) zdůrazněn postavami Helénů, kteří vtrhnou do hlavních svatyní Medúzy a strhnou kněžkám ochranné masky Gorgon.

Pravděpodobně ani náš vodník nesloužil jenom ke strašení před utopením: Erbenův vodník, také podivný vodní tatík, vraždí své dítě, když se jeho - lidská - žena vrací na souš a jeho nechá v louži.

Kéfisos byl ovšem bůh. A jak je tomu u lidí?

Násilník smrtelník propadá iluzi všemoci, vehrává se do božské role. V naší realitě odpovídají imagu regionálního božstva třeba nebezpeční návštěvníci diskoték. Mnozí z nich jsou antisociální osobnosti, které tam chodí "socializovat" svým osobitým způsobem. O mnohých z nich se to často ví, a přesto v jejich "společnosti" uvíznou další a další oběti. Jiným příkladem jsou členové gangů s vysokým (regionálním) sociálním statusem na žebříčku klovacího pořádku.

Je jen jedno místo, kde se říční proud jakoby sám pozastaví. Je to vír, vír v zatáčce zdržující věčně protékající božstvo. Vír v hlubinách tůně, kam se chodí koupat božské riziko milující nymfy. Vír mocný a násilný, božstvo, proti němuž je nymfa bezmocná. Jak šálivá (a šilivá) je víra, že se bůh zdrží déle než na otočku, že snad též nepolapitelný proud se právě tady zastaví. On však odplouvá ... a mizí. Víc o něm neuslyšíme.

Můžeme na Kéfisa klidně zapomenout, jako si ho ostatně nepřipomínají ani ti, kteří o narcismu napsali celé knihy, aniž se pozastavili nad originálním mýtem. Vskutku, je opovržením hodný, a tedy ne pamětihodný.

Může však zapomenout znásilněná? Může zapomenout matka vychovávající syna, které jeho otec jen tak protekl mezi stehny?

Kéfisos samozřejmě není voda, z pouhé vody dětí nenaděláš. Je božstvem toho neuchopitelného, mezi prsty protékajícího živlu.

Jakým je vlastně božstvem, to dokládá třeba tuzemská verze motivu v Němcově Babičce. Ošálená šílená Viktorka, nařikající u splavu, nepochybně svýma

vytřeštěnýma očima vidí nad vodou uhrančivé oči myslivcovy. Musí být ovšem šílená proto, aby svého svůdce a otce svého dítěte mohla nadále "doopravdy" (pro nás nešílené "jakoby") vidět.

Psychoanalýza by označila její šílenství za regresi do stavu původní symbiózy kojence s matkou či do stavu snu, kdy není rozdíl mezi vnitroduševní skutečností fantazijního či skutečného objektu. Proto v realitě mimoniterné Viktorka a její dítě končí tak, jak končí. Ne tak Leiropé a její Narkissos, který vyrostl v mládence půvabně svůdného... po kom asi? (Narcis je též svádějící!)

Co odkazuje, aniž by se staral, takový lokální bůh jí a svému synovi jako otec? Otec je v předmoderní tradici ten, jehož dědictví se ujímá jeho syn. Věděl vůbec Kéfisos o tom, že je otcem? Nestaral se,.....nevíme.

Může se jeho potomek nedotazovat? Co o něm může slyšet malý Narkissos, ptá-li se po tátovi?: "Neptej se." "Nevím." "Byl to bůh." "Byl to hajzl." Zdrhnul." "Chtěl si jen užít." "Vykašlal se na mě." "Vykašlal se na tebe." "Je bůh." "Jednou budeš jako on, vyrovnáš se mu. Skvělý. Ale ty mě nikdy neopustíš, vid'?"

A tak dále dokola, vír otázek a odpovědí. Nebo nezodpovězených otázek nebo otázek, zodpovězených slzami. Jaká odpověď, myšlená či nevědomá, po nich zůstává?: "Co to mám udělat?" "Jak se tak mohl zachovat?" "Nebudu jako on." "Co tu nechal pro mě?" "Nechci tě, kašlu na tebe, pro mě neexistuješ." "Můžeš lidi opouštět, jak se ti zlíbí." "Všechno je dovoleno."

Ambivalence, smísení lásky a nenávisti v jednom nerozlišeném víru, kdy nelze ani na okamžik myslet to či ono, avšak to i ono - vylučující se - zároveň zdá se jediným logickým vyústěním takovéto nesnesitelné situace.

Co za takového stavu věcí Narkissos přejímá? Co dědí jako obraz otce a jako předsevzetí jeho vztahu k sobě?: "Jsem božský, odmítnutý."

(Všechno je dovoleno. Mohu kašlat na druhé. Mohu je opouštět. Nemusím na ně brát ohled. Je samozřejmé být bezohledný. To, co udělal táta, se smí. Můžu všechno.)

Na tuto nemyslitelnou situaci má odpověď psychoanalýza v popisu obranného mechanismu štěpení: jedna část nemyslitelného/neudržitelného rozporu je vědomá, je přijata do obrazu sebe, druhá je vytěsněna, nevědomá, neprožívaná. Rozštěp však probíhá vertikálně všemi strukturami psychiky. To také znamená, že se manifestuje

v chování navenek, aniž by si toho byla dotyčná osoba vědoma. Myšlenka na odmítnutí a zavržení je pochopitelně hůře snesitelná. Skutečnost odmítnutí však lze popřít. Odskutečnit nikoliv.

Kdo je Narkissova matka?

Zdá se, že jakkoli je obraz jeho otce temný, jeho rysy jsou nicméně zřetelně načrtnuty. Motivy jeho chování k Leiropé jsou až příliš zřejmé. Motivy jeho nehlášení se k otcovství (nevěděl, nebo nedbal?) jsou koneckonců z hlediska obrazu, který si syn utváří, snad i irelevantní.

Jaký vztah si však vytváří k synovi Leiropé? "Nechtěla jsem to - tě." atd. (Porodila jej, dala mu jméno, ptala se na jeho osud. Jen odtud ji známe. Poté se z mýtu vytrácí. Vytrácí se i z Narkissova života? Jaký je jejich další vztah? Ani v mýtu není zaznamenána jediná jejich interakce, jediný rozhovor, jediné sdílení čehokoliv.)

Obrací se na věštce, je tedy v nejistotě o budoucnosti svého syna. Je to normální? Ano, zvláště dnes. Stále více matek se obrací na experty - pediatry, psychiatry, psychology, pedagogy - s touž otázkou: Co z něho bude? Co z něho může být, když byl takto počat? Co bude se synem, který nezná tátu? Expert ví lépe.

Kdo je Teiresiás?

Slepec, vidoucí však to, co vidoucím zůstává skryto. Ten, kdo nevidí vnější realitu, má však vnitřní vidění, je nadaný "věštným duchem." O vnější realitě samozřejmě ví, není slepý od narození, byl oslepen.

Institut slepého věštce v křesťanské kultuře už přežívá jen jako literární vzpomínka, jinde dosud trvá jako součást lidového náboženství. (V severním Japonsku je posvátná hora, zvaná Osorezan (Hora hrůzy), kde na okraji zmodernizované skutečnosti jsou dodnes oslepovány ženy, ze kterých se stávají šamanky. Šamanky, zvané itako, komunikují v mediálním transu se zesnulými předky a často mluví i jejich hlasy. Necháávají se oslepovat, aby se staly vidoucími = vědoucími.)

Teiresiás má vědomí vnějšího pohledu, ale více než kdo jiný musí naslouchat svému vnitřnímu pocitu. Jeho slepota není pádem do prvotního chaosu, jeho svět temnot a stínů, do kterého byl uvržen za trest, je cestou, návratem do vnitřního vědomí těla.

Mýtus říká, že Teiresia oslepila bohyně Athéna, když ji spatřil v koupeli nahou. Později svoji kletbu zjemnila a dala mu dar rozumět řeči věšteckých ptáků.

Podle jiné verze ho oslepila Héra, když dal v jejím sporu s Diem za pravdu Diovi. Ten mu pak věnoval věštecký dar.

Ke sporu byl Teiresiás přizván jako expert vybavený velmi speciální zkušeností: přeměnil se totiž ve svém životě na sedm let v ženu poté, co udeřil dva pářící se hady holí a zabil samičku. Stal se pak proslulou děvkou. Podobným způsobem se pak opět změnil v muže, když při stejné příležitosti zabil samečka. Zakusil tedy obojí sexuální rozkoš, rozuměl ženě i muži. Když Zeus tvrdil Hére, že ženy mají z lásky větší slast, a ona to popírala, přizvali Teiresia za rozhodčího.

Byla to jeho první expertiza mocným. A jakkoli důsledky pro něho byly ambivalentní, přišel skrze ně ke své profesi.

Leiropé byla jeho první zákaznice. Věštba o Narcisovi byla první a hned úspěšná. Předpověděl i Héraklovy budoucí slavné činy. Thébskému králi Oidipovi a královně Iokastě zjevil, že jsou matka a syn, kteří se stali manželi. Opakovaně předpověděl Thébským události, které se pak skutečně přihodily, včetně zkázy jejich města, o které věděl, že ji nepřezijí, třebaže mu Zeus daroval sedm životů. I v podsvětí mu Persefoné jako jedinému z duší zemřelých ponechala rozum a paměť. Věštil pak Odysseovi mnoho věcí, které se vyplnily, včetně způsobu jeho smrti.

Teiresiás byl sice slepý, ale vodila ho jeho dcera, věstkyně Mantó - odtud mantika, umění věstecké (či chiromantie). Druhá dcera Dafné se stala Sibylou. I jeho vnuk toto umění zdědil.

Čím jsou Řekům věstecké schopnosti? Podle obecného mínění jsou některé sny věstecké, těmi se řídil i Sókrates. Platón považoval věstecké schopnosti za projev nerozumné části duše. Vykládání toho, co bylo věštěno, posuzování, co to znamená dobrého nebo zlého v budoucnosti, minulosti či přítomnosti považoval za projev rozumu. Cení si tvořivého snění, rozumu, uvažování, kdy se snaží duše vnímat to, co nezná. "Věštba" je iracionální, intuitivní. Interpretace je využití rozumu "snovým", věštebným způsobem.

Patočka nazývá "neustále působícím Teiresiem" právě Sókrata: je pověřencem božím a to tak, že jako člověk stále znovu odhaluje zaslepení těch, kdož se domnívají, že mohou setrvat v naivitě. Podle Patočky toto odkrývání klamu však Sókrates neprovádí z pozice vědění, nýbrž na základě pozitivního náhledu, který však nesmí být chápán jako něco víc než opět jen lidský pokus, třebaže obsáhlejší a podloženější. "Vždyť sókratovské daimonion (vnitřní hlas) není nic jiného než tato božská ochrana,

keré se dostává filosofujícímu, jenž bojuje proti zaslepení, a stálým tázáním, vynalézáním a rozvíjením řeči a ochotou odpovídat tak pečuje o duši obce, obojí je neoddělitelné." Je zřejmé, že Patočka tu má na mysli Teiresiův postoj a jeho poslání.

Kdo je tedy Teiresiás po našem? Je tím, kdo zná pravdu o vnitřním pohybu lidí. Ti o něm nemusí mít ani tušení. Proto zná Teiresiás jejich budoucí vývoj, jejich budoucnost lépe než oni sami. Je tím, kdo varuje. Je tím, kdo sceluje mužskou a ženskou polaritu, neboť jeho zkušenost a znalost je androgynní: ví, jak se cítí muži i ženy. Je tím, kdo je objednáván jako rozhodčí a expert, když si ostatní nevědí rady, aniž by ho zřejmě nějak potřebovali jinak. Pracuje pouze pro motivované, zjevuje jen těm, kdo mají zájem, své vědění jinak neprosazuje. Je tím, kdo je jiný, kdo není každý, ale právě proto může vědět pro každého. Je tím, kdo sceluje vědomé a nevědomé. Jeho vědění uvádí do pravdy, ať je jakákoli. Předvídá dobré i zlé.

Jeho statusu by nejspíš odpovídaly významy, které pro soudobou společnost hrají ti, kteří "myslí za druhé" v hlubokém slova smyslu. Pro obec filosof, v setkání dvou bytostí psychoanalytik. Oba přidávají k běžnému, "pozitivnímu" naivnímu vědomí negaci, překonání. Filosof odhlédnutí od toho, "co ví každý", k tomu, co se nemyslí. Psychoanalytik překonání vlastního nevědomí o sobě samém, překonání své zranitelnosti z tohoto nevědění.

Po Teiresiově věštbě se Leiropé smířila s tím, že se jí přihodilo dítě. Jako dívka skutečně nevěděla, že řeka oplodňuje? Opravdu tak dětsky věřila? Nebo si lehkovážně říkala: "Proč by se to mělo přihodit právě mně?" Jako těhotná žena přec jen dokázala svou bezbrannost proměnit v rozhodnost, odejít za věštcem, který dosud žádnou věštbu nevyřkl, nebyl osvědčený, nebyl dosud použitý právě tak jako studánka, zrcadlíci Narkisse, právě tak jako Leiropé, prvorodička. Věštcí, Leiropé i studánce dělo se cosi (zjevování Narcise) poprvé. Jen taková čistá zrcadla jsou pro Narkisse dost dobrá, vybraná. Leiropé se táže na osud svého syna. A také musí jeho narození sdělit světu. Komu?

Narkissos v příběhu je neustále obklopen jinochy, sestry nymfy pláčou na jeho hrobě. To se zdá přitakat domněnce, že Narkissos není úplně sám s matkou, ale s bandou jejich družek.

Jak přijímají nymfy zprávu o nastávajícím mateřství své kamarádky? Nejspíš se jí nevysmívají, protože: Kdo jsou ti jinoši, Narkissovi vrstevníci, žijící mezi nymfami? Nejsou také sami dětmi nymf, děti bez otců? Snad Leiropé říkají: "Nebreč, holka, to už

je takový náš osud nymf. Vždyť se tak nic zlého nestalo (jenom byla znásilněna), vychováš syna boha a nic tím neztratíš. Beztak jsme my nymfy věčně mladé a šanci se zamilovat máme nekonečně mnoho. My ti s malým Narkissem pomůžeme, pohlídáme ti ho, víme, jak to chodí. To zvládneš, budeš skvělou matkou, budeš mít krásného syna."

Může se mít Leiropé jako znásilněná vůbec ráda? Měla se vůbec ráda, když se sebou naložila tak, aby byla znásilněna?

Obraz Narkisse v matčiných očích byl nutně zbarven okolnostmi jeho početí. Nikoliv zrovna tuctovými, že? On je dítětem boha. Leiropé byla na jednu stranu znásilněna, bezmocná, ale na druhou stranu obdarovaná, bohem vyzdvižena. Na jednu stranu má toho parchanta nemanželského, ale na druhou stranu je to Dítě boží. Oboje platí, jinak to není možné. Vztah ambivalence.

Leiropé musela Narkisse na jednu stranu vidět jako dokonalého, a na druhou stranu v sobě i v něm musela udržovat vědomí jeho nedostatečnosti, protože jako už dokonalý by Narkissos od matky mohl odejít. Ale on se od ní vlastně nikdy neoddělil. A Leiropé od syna vlastně také ne. Nenašla si (jiného) muže, nějakého smrtelníka (bůh není k mání), aby nekontaminovala to božské, kterým byla poznamenána. Jenomže tomu prvotnímu božskému se Leiropé vzdalovala v čase. Hle sekvence: Nejprve jako miminko byl Narkissos dokonalý, a pak když povyrosl, tak už ne. Když se Narkissos narodil, ještě to bylo čerstvé. Ale za tři čtyři roky, to už není žádné božské dítě. To už je parchant, který třeba taky něco rozbije a nechce jíst příborem. To už se zapomíná. Čím dál tím víc ten bůh uplývá do minulosti a matka je tady pořád s dítětem.

I tohle neposlušné dítě musí Leiropé nějak zhodnotit, aby zůstala přítomna stopa božského: Leiropé zbožstí Narkisse, vytvoří obraz jeho krásy a dokonalosti. Jak? Projikováním a zrcadlením.

Leiropé musela u sebe Narkisse držet, protože současně s tím, že by odešel Narkissos, odešlo by i to božské, čím ona byla poznamenána a pozdvižena. Není pravda, že by Narkissos nemohl navazovat vztahy k ženám jenom proto, že nemohl napodobovat otce. Ona ani matka mu nezjevila nijakou sexualitu. Tím, že by si ještě někoho vzala, kdyby ona synovi ukazovala, jak se to dělá, jak žije žena s mužem, jednou by o svého (za penis dosazeného) syna přišla. Proto musela Leiropé žít s družkami, s ženami.

Žena je přeci ženou ve vztahu k muži, k němu je vymezena jako žena. Dokud tam není diference mužského a ženského, jak může být ženské rozeznáno jako ženské? A proto on byl Narkissos asi taky nediferencovaný, nezralý. Možná kdyby to překonal, kdyby neumřel u té studánky, možná by byl schopen stát se mužem, po té bolesti.

Modravá Leiropé se stala matkou. Svě mateřství neplánovala, byla do něho násilně uvrtána. Rozhodla se dobře hrát roli matky. Byla však dobrou matkou? Mnoho neplánovaných maminek se trápí pocitu viny za to, že ke svému nechtěnému dítěti nemohou najít hluboký mateřský vztah, nemilují jej.

Psychoterapeuti se stále častěji setkávají s matkami, které nejsou se svým mateřstvím zdravě a plně ztotožněny. Trpí tím, že nemají rády své dítě. Zoufale a bezmocně se ptají: "Co mám dělat, pane doktore? Jak ho mám mít víc ráda? Jak to v sobě najdu? Nemůžu se donutit. Připadám si špatná. Mám strach ze sebe."

Tyto matky, matky vnitřně nepřipravené, jakoby mateřstvím zaskočené, často matky nechtěné, ale často také chtěné, samy nedostaly dostatek lásky, aby věděly, jak ji vyzařovat. Nemají dost, co by daly svým potomkům, protože samy neměly. Přitom obvykle hrají dobře roli matky. O dítě se vzorně starají. Snaží se nahradit nedostatek citu lásky komfortem, podporou. Často také zdůrazňují snahu o rozvíjení alespoň intelektové a pohybové stránky dítěte.

Matky, které alespoň vědí a táží se. Kolik je matek, které nevědí, že vědí? Byla Leiropé, znásilněná nymfa, bez muže, dostatečně vědoucí a milující matkou? Není pravděpodobné, že by syna hrubě odmítala. Narkissos, jak nasvědčuje jeho zamilovanost do obrazu sebe sama, spíš primitivně zvnitřnil, introjikoval milovaný a uctíváný obraz své matky o sobě.

Milovala a obdivovala ho přespříliš? Taková matka musí být do značné míry uzavřena před druhými i před sebou tím, že je pohlcena sebou. Pohlcena tou částí sebe, která slouží k tomu, aby se vyrovnala s nepříznivou situací a vnějším světem.

Psychoanalýza hovoří o takzvaných obranných mechanismech. Označuje tak postupy, kterými se chráníme před neúnosnými myšlenkami. Typy narcistických osobností se liší podle toho, jaké obranné mechanismy matka používala k zakrytí toho, jací jsou. Popření a pýcha. Umístění toho špatného do okolí, jeho externalizace. Přeoobsazení. Proti odmítnutí dítěte nastolení reaktivní formace, přehnaného přijetí a zájmu.

Narkissos jako dítě potřebuje matku k něčemu, a ona jeho k něčemu jinému. Míjejí se ve svých potřebách. Potřebují se, ale míjejí se v tom, v čem se potřebují. Dítě mj. potřebuje být zrcadleno a milováno za to, že je. Matka tedy nemá být jen k tomu, aby zrcadlila, má být i k něčemu dalšímu, a ona k tomu není. Může vůbec milovat, když jí láska byla vyrvána či vnucena násilím?

Jak se vyrovnat s tím, že ona je ta, která zrcadlí, a zároveň ta, která do něj projikuje svůj idol? Zrcadlo přeci potřebuje objekt jenom k obrazu.

Leiropé jak matka je živým zrcadlem, obraz vytváří, dává mu vyrůst ("Jsi ze všech dětí nejkrásnější." "Nikdo se ti nevyrovná." "Jsi božský." "Nemám ráda, když jsi ošklivý, zlobíš.")

"Zrcadlo, řekni mi, kdo je nejkrásnější?" ptá se dítě a chodí si pro odpověď, kterou čeká, do matčiných očí.

"Ty jsi nejkrásnější, ale běda ti, jestli se budeš na to ptát někde jinde!"

Narkissos propadl subjektivnímu vnímání někoho jiného. Nevnímá obraz jakožto obraz, ale jakoby originál. Co to znamená? Celý sebeobraz ztotožnil s tím obrazem sebe, který mu byl zprostředkován. Narkissos nemá o sobě jiný obraz, jiné vědomí sebe než to, které mu bylo matkou ušito. Jediný obraz o sobě, převzatý. Narcis necítí sám sebe, je bez možnosti kontaktu se sebou. Přístup k sobě má zatarasen matčinou projekcí.

Narkissos tak trochu je jako bůh, hrdý a pyšný. Tak jako byl jeho táta. Jeho táta se tak jevil, přepadl matku a zmocnil se jí z lásky. Alespoň to tak. Kdežto Narkissos toho nebyl schopen. Neměl ani sám sebe. Nezmocnil se ani sám sebe. Táto, cos mi po sobě zanechal? (Tak se také ptá postmoderní syn bez otce Pink, typicky "narcisticky" nejprve uctíváný a pak zhroucený pohrobek matkou zbožštěného válečného "hrdiny" z rockové opery Pink Floyd The Wall.) Když nejsi, jako bys byl mrtvý. Nenechals mi tu živého, milujícího otce. Nechals mi tu obraz. Já jsem chladný, pyšný a nešťastný. (To vypovídá ledacos i o pocitech vtiskujícího zrcadla, Leiropé).

Narkisův život v mýtu je pohybem mezi zrcadly v různých podobách (Teiresiás, matka, druhové, nápadníci, Échó, studánka). Na konci cesty má spatřit svůj obraz už svýma očima, poznat sám sebe, zmocnit se svého Já, prožít se autenticky, v původním

znění. Poznat, že je rozdíl mezi tím, co po něm chtějí, a tím, co chce on sám. Mezi tím, kým má být, kým se cítí být, kým je.¹⁰³

10.1.1.3 Narcisova družina

10.1.1.3.1 Échó.

Échó je také vlastní bytostné určení být oslovoována "Slout", tj. mít pověst, být jako ten, o němž se mluví, a "oslovovat" mají týž slovní kmen, přináleží k sobě. Ona nemůže mít svůj vlastní projev, proto v tom oslovení je tak mohutně oslavena. Je to vlastně jediný způsob, kterým se může projevit. Chce poskytnout právě to, co poskytuje, protože jinak by byla němá - také by vztahově neexistovala. Chce být sluchadlem, ozvěnou. Ozvěna je pro sluch to, co je zrcadlo pro vid: je-li zrcadlo z definice věrné, musí být ozvěna taky věrná.

Échó jako první v Narkissově životě mu nenabízí a nevrací jeho sebe-obraz, ale to, čím on je vztažen k druhým. Záleželo jen na něm, jestli se pozná v tom, jak zachází s druhými. Jestli pozná ten ovládající a kontrolující způsob zacházení se svým okolím: "Pojď sem! Proč se schováváš?" Ovládající, kontrolující a zároveň odpuzující: "Raději umřít, než s tebou spát," což se také stalo. (Narkissova představa ztráty sebe v intimitě, u některých i sexu vůbec!).

Snad proto se poprvé odehrává odhalení Narkissova způsobu komunikování s okolím, a nikoliv jeho krása, protože se jedná o setkání v rovině zvuku, slova, hlasu, ozvěny. Ve vidění jsme více vztaženi k sobě, ve slyšení jsme vztaženi k druhým.

Narkissos má potřebu kontrolovat - sebe i druhé. Ale co mu Échó zrcadlí, když je jeho věrnou ozvěnou? Dělá mu zrcadlo v tom, jak on zachází s druhými. A Échó to těší. Že říká, že může opakovat. Narkissos předvádí pohyb preobjektové vztažnosti, ambivalenci, nespojení. Chodí kolem Échó, nevidí ji, nevnímá ji jako objekt, všímá si jen svých vlastních pocitů z této chvíle. Přivolává nymfu k sobě, zakusí hrozbu intimity, a tak ji zase rychle zapuzuje.

¹⁰³ Srov. TYL, J. Narcismus jako psychologie postmoderní kultury. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2005, roč. 1, č. 1. str. 15 – 25.

Dokud mladík Échó láká, může mít ona pocit, že situaci zvládá. Splní se, co si ona přeje: může mít pocit kontroly. Ale to je právě to, co Narkisse děsí, co v něm vyvolá paniku. Narkissos atrahuje Échó odrazem self, pak ji zapuzuje. Échó jen chce, aby bylo zřejmé, že ona je ten druhý.

Échó se nechala zahnat, plná bolesti a studu odchází, ztrácí své tělo, které Narkisovi nahnalo hrůzu, vytrácí se ve skalách.

Lze říci, že je taky narcisticky zranitelná. Její úcta a láska k sobě závisí na tom, jestli ještě funguje, jestli ještě mluví, jinak je němá. Živá a projevující se je Échó jen ve vztahu. Velmi záleží na tom, jestli je oslovena, jen tak může cítit úctu a lásku k sobě. Opravdu nemůže začít hovor první, byla skutečně zraněna, Hérou uskřínuta. Jestliže Échó to táhne k lidem, aby vůbec mohla promluvit, a zároveň je odsouzena být pasivní, nesmí mít vlastní projev myšlení, zaujímá depresivní pozici par excellence. Échó sama má své trauma, které odehrává ve vztahu k Narkisovi, ale nevyřeší. Mladík prchne a ona je znovu odňatá sama sobě.¹⁰⁴

10.1.1.3.2 Ameinios

Krasavec Narkissos měl nápadníky obého pohlaví. Kromě Échó vznášel na něho nárok i Ameinios. "Jednou poslal Narkissos meč svému nejvytrvalejšímu nápadníkovi Ameiniovi, po němž je pojmenována řeka Ameinios. Je to přítok Helissónu, který teče do Alfeia. Ameinios vyzval bohy, aby pomstili jeho smrt, a zabil se na Narkisově prahu. Artemis prosbu zaslechla a dosáhla toho, že se Narkissos zamiloval. Milostné naplnění mu přitom odepřela."¹⁰⁵

¹⁰⁴ Srov. TYL, J. Narcismus jako psychologie postmoderní kultury. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2005, roč. 1, č. 1. str. 25 – 26.

¹⁰⁵ Srov. GRAVES, R. *Řecké mýty*. Plzeň : Mustang, 1996. str. 299 ISBN 80-7191-156-9.

10.1.2 Obraz Doriana Graye (Oscar Wilde)

Dorian Gray, estét a milovník umění, obdivuje herečku Sibylu z tuctového divadla jen pro její projev. Když pozná, že Sibylino umění je velmi průměrné, přestane ji milovat a dožene ji k sebevraždě. Vrhá se pak do stále rafinovanějších rozkoší, až skončí vraždou starého přítele. Všechny stopy neřestí a posléze i zločinu se objevují pouze na tajemném Grayově portrétu...

Klíč ke správnému výkladu svého románu dal autor sám svým výrokiem : „Když se Dorian snaží zabít své svědomí, zabíjí sám sebe.“

Děj románu, zasazený do Anglie na sklonku století, je rozdroben četnými náladovými popisy přírody, karikaturistickými skicami příslušníků anglické společnosti a hlavně rozsáhlými konverzačními pasážemi, v jejichž dialozích je používáno paradoxů a aforismů. Ústředním tématem je rozpor mezi požitkem z krásy a morálkou. Myšlenka o utváření života podle zásad umění je podřízen i Dorianův milostný život, zejména vztah k Sibyle. V okamžiku, kdy Sibyla přestane hrát, tj. formovat sama sebe v umělecké dílo, ztrácí Dorianovu lásku. Dorian povyšuje estetický prožitek nad život. Je zde také hezky promítnut Dorianův proměnlivý postoj k portrétu a skrze něj i k sobě samému. Tento vztah se z počátečního okouzlení sebou samým postupně proměňuje v sebeopovržení. Posláním obrazu je reflektovat hrdinovo pravé „já“. Příběh v podstatě pojednává o nepodplatitelnosti lidského svědomí. Je to román spíše problémový než dějový.

Obraz Doriana Graye je klasickou studií narcistické osobnosti, byť je to fikce. Podobně jako Narcis, byl Dorian Gray výjimečně krásný mladý muž. A navíc krása jeho vzhledu se shodovala s krásou jeho povahy. Byl milý, pozorný a ohleduplný. Jeho dobrý vzhled přitáhl zájem známého malíře, který ho začal portrétovat. Vzbudil také zájem v Lordu Henrym, který se rozhodl vyučovat ho způsobům sofistického světa.

Lichotkami svedl Lord Henry Doriana k tomu, aby si myslel, že je výjimečný díky své neobvyklé kráse. Lord Henry přesvědčil mladého muže, že je jeho povinností zachovat si svůj dobrý vzhled. Jeden způsob, jak toho dosáhnout, bylo nedovolit žádnému citu narušit nevzrušenost mysli nebo povrch jeho těla. Ale jak lze zabránit působení času? Dorian se začal přehnaně zaobírat svým vzhledem a bát se o něj. Jaká škoda, myslel si, že obraz ho navždy bude ukazovat jako šťastného, oslňujícího

krásného mladíka, zatímco on sám zestárne a zoškliví. Kéž by tomu bylo naopak, modlil se, a tak se stalo.

Roky plynuly aniž by se na jeho tváři a těle objevily známky stárnutí nebo starostí.

V padesáti vypadal jakoby mu bylo dvacet. Žádná rýha ani vráska, která by odrážela starosti, se na jeho tváři neobjevila. Jeho tajemstvím byl obraz, který stárnul a ukazoval ošklivost života žitého bez citů. Dorian však obraz schoval a nikdy už se na něj nepodíval.

Za nepřítomnosti citů prožil Dorian svůj život vyhledáváním vzrušení. Sváděl ženy (což bylo velmi snadné s jeho šarmem a vzhledem) a pak je opouštěl. Mladé muže, kteří ho obdivovali, seznamoval s neřestmi a drogami, které pak ničily jejich životy. Velmi brzy ve svém novém životě zapříčinil sebevraždu mladé herečky, která se do něho zamilovala, ale on ji odmítl, když už její hraní nedosahovalo hvězdných výkonů, které ho k ní původně přitahovaly. Přes toto všechno necítil Dorian žádné výčitky svědomí. Nikdy se nepodíval na obraz, nikdy s ním nekonfrontoval skutečnost svého života.

Kromě Doriana Graye o obrazu nikdo nevěděl, s výjimkou malíře a Lorda Henryho. Když se malíř dožadoval obraz vidět, Dorian ho zabil. Aby zakryl svůj zločin, vydíral jednoho ze svých obdivovatelů, aby tělo odstranil. Tento člověk pak spáchal sebevraždu. Nicméně, nakonec se Dorian nemohl déle ubránit zvědavosti spatřit svůj obraz, stejně jako se nemohl bránit narůstajícím vnitřním mukám. Odvážil se jít na skryté místo a obraz odkryl. Pohled na zestárlou tvář byl pro něj tak děsivý, že vzal nůž a obraz rozřezal. Druhý den ráno ho sluha objevil ležícího před obrazem s nožem v srdci - jako starého muže se zkroucenou a ztrhanou tváří.

Jak se z tak krásného mladíka mohl stát tak špatný člověk? Zpočátku nebyla Dorianova krása pouze povrchní, nebyla jen maskou. Nejprve byl stejně dobrý a krásný uvnitř jako venku. Ale Oscar Wilde věřil, že lidskou podstatu je možné zkazit.

Nevinnost může být svedena sliby moci, lásky, bohatství nebo postavení. Toto svádění prostupuje naší kulturou a tím podporuje vznik narcistických osobností.

Ačkoliv příběh Dorian Graye je fikce, myšlenka, že člověk může působit fyzickým vzhledem, který popírá jeho vnitřní stav bytí, je platná. Mnoho narcistických osobností vypadá mladší než kolik jim ve skutečnosti je. Měly tváře

s hladkou pletí, které nevykazovaly žádné vrásky způsobené starostmi a problémy. Tito lidé nedovolí životu se jich dotknout a obzvláště nedovolí vnitřnímu dění, aby dosáhlo povrchu jejich myslí, nebo jejich těl. To vytváří popírání citů. Ale lidské bytosti nejsou vůči životu imunní, a v těchto případech se příznaky stárnutí objevují uvnitř. Nakonec, jako v případě Doriana Graye, bolest a ošklivost prolomí popírání a pak se zdá, jakoby člověk zestárl přes noc.

Nicméně, do určité míry jsme všichni jako Dorian Gray. Často jsme překvapeni nebo dokonce šokováni, když si prohlédneme svou tvář v zrcadle. Jsme ohromeni vráskami, které vidíme, smutkem v našich očích nebo bolestností našeho výrazu. Neočekáváme totiž, že se takto uvidíme. Očima naší mysli se vidíme jako mladé s hladkou pletí a bezstarostným výrazem. Stejně jako Dorian Gray se nechceme postavit realitě. Tento rozpor mezi tím, jak vypadáme a tím, jak se vidíme, platí i pro naše tělo, které by pro nás mělo být lépe viditelné, než naše tvář. Zavíráme oči před nedostatkem harmonie v našem těle a nedostatkem ladnosti v našich pohybech. Oblečení nám pomáhá zakrýt tuto realitu před námi samými i před ostatními a umožňuje nám vytvořit si o svých tělech obraz, který je vzdálený realitě.

Velmi brzy se naučíme skrývat své city a nasazovat si před okolním světem masku.¹⁰⁶

10.1.3 Bajka o paní Huse a panu Pávovi

Na lidi s narcistickou poruchou osobnosti se hodí prastará bajka o paní Huse a panu Pávovi. Chtěli spolu uzavřít sňatek a stanuli před oddávajícím úředníkem. Oddávající úředník je překvapen, že tak nesourodý pár touží po společné cestě životem a udiveně se snoubenců ptá, je-li vše v pořádku. Pan Páv mu rozvážně odpoví: „Má žena i já mě šíleně milujeme.“

V této bajce patří pan Páv mezi narcisty. Ani on neprožívá hluboký vztah, ke svým nejbližším se chová chladně a nedovede se vcítit do druhého.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 36 – 38. ISBN 0-74325-543-7.

¹⁰⁷ Srov. ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 53 -54. ISBN 80-7178

10.1.4 Železná kamna

Další ukázkou narcismu v literatuře je pohádka od bratří Grimmů *Železná kamna*. Celé znění uvádět nebudu, neboť se jí zabývá Heinz-Peter Rohr ve své publikaci *Narcismus – vnitřní žalář*. Vysvětlení této poruchy zde vychází ze snových symbolů a metafor z pohádky *Železná kamna*. Narcismus je zde nazýván právě železnými kamny, ve kterých je uvězněn krásný princ. Vysvobodí ho princezna, ale než dojde k sňatku, musí překonat mnoho útrap, než svého prince získá za muže.

Pohádka *Železná kamna* je tedy zobrazením vzniku a vnější podoby chorobného narcismu a nachází i možnosti dalšího vývoje osobnosti, které mohou být vnímány jako ukazatele cesty pro terapii a život po ní.

Tato pohádka patří k těm méně známým, a většinou se nachází jen v kompletních vydáních pohádek bratří Grimmů.¹⁰⁸

10.1.5 Neobyčejná doba

Poslední ukázkou narcismu v literatuře je působivý příběh o Franklinovi a Eleanoře Rooseveltových *Neobyčejná doba* (*No Ordinary Time*) od Doris K. Goodwinové, význačné politoložky. Dumá zde nad tím, proč Eleonor věnovala tolik času na pomoc černočům, chudým a nemocným. Vůbec neuvažovala o tom, že by Eleonor mohla z hloubi duše usilovat o ctnosti, ale usoudila, že to byla kompenzace matčina narcismu a zároveň otcova alkoholismu. Ukazuje na existenci záporné tajemné motivace, která se skrývá za dobrem.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Srov. ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 12 -16. ISBN 80-7178-450-8.

¹⁰⁹ Srov. SELIGMAN, M. *Opravdové štěstí*. Praha : Ikar, 2003. str. 9. ISBN 80-249-0293-1.

10.2 Výtvarné umění

Pro výtvarné umění byla inspirací postava Narkissa. Z antiky se zachovalo několik Narkissových vyobrazení a soch. K nejznámějším patří nástěnné malby z domu M. L. Frontona v Pompejích a kopie jeho helénistické sochy v neapolském Národním muzeu. V novověku zaujal už některého z žáků

G. A. Boltrafia. Jeho *Krajina s Narkissem* ze začátku 16. století je v Národní galerii v Londýně. Tinorettův *Narkissos u studánky* z poloviny 16. století je v římské Galerii Colonna, Poussinův obraz z poloviny 17. století *Narkissos se mění v květ* v londýnské Národní galerii, *Narkissos* C. Lorraina z roku 1644 tamtéž. Řada malířů ho zobrazila také s nymfou Échou. K těmto dílům se připojil svou *Narkissovou proměnou* Salvador Dali (roku 1936, dnes v Tateově galerii v Londýně). Četné sochy Narkissa jsou v ruských sbírkách a parcích z dob Petra Velikého, kdy ho umělci zobrazovali jako symbol samolibosti švédského Karla XII. (viz. Příloha II., III., IV.)

10.3 Hudba

Z hudebních zpracování Narkissova příběhu je známá opera D. Scarlattiho *Narcis* (1714) a *Echo a Narcis* Ch. W. Glucka (1779). Symfonickou báseň *Narcis* složil roku 1928 K. Bohm a orchestrální suitu *Narkissos* roku 1958 K. Kupka. Oratorium *Narcismus u pramene* od J. Myslivečka pochází už z roku 1768.¹¹⁰

11 Narcismus v kultuře

Narcismus jedince je srovnatelný s narcismem kultury. Kulturu vytváříme podle našich představ a naopak my sami jsme formováni touto kulturou.

¹¹⁰ Srov. ZAMAROVSKÝ, V. *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha : Brána, 2005. str. 285. ISBN 80-7243-266-4.

Na úrovni kultury je možné narcismus spatřit ve ztrátě lidských hodnot – v nedostatku zájmu o životní prostředí, o kvalitu života a o své bližní. Společnost, která obětuje životní prostředí za zisk a moc, prozrazuje svou lhostejnost k lidským potřebám. Hromadění materiálních statků se stává měřítkem pokroku v životě; muž je postaven proti ženě, pracovník proti zaměstnavateli, jedinec proti společnosti. Když bohatství zaujímá vyšší pozici než moudrost, když popularita je obdivována více než důstojnost, když je úspěch důležitější než sebeúcta, taková společnost přeceňuje svou „image“ a musí být považována za narcistickou.¹¹¹

Téměř všichni lidé v západních průmyslových národech mají problémy s narcismem, to znamená se svým pocitem vlastní hodnoty. Jestliže chce člověk šplhat po žebříku kariéry nebo jen získat pracovní místo, musí se základní symptomy narcismu vyvinout téměř nevyhnutelně. Zdravý narcismus – zdravá sebeláska – je významnou hnací pružinou každého vývoje. Proto je důležité, aby hodně lidí ve společnosti, zvláště ti, kteří ji chtějí vést, disponovalo skutečným, silným pocitem vlastní hodnoty.

Životní pocit naší společnosti určuje bezuzdnost, stejně jako vykořisťovatelský postoj vůči sobě a druhým.

Lidé se snaží překonávat prázdnotu a nudu vyhledáváním stále silnějších podnětů. Životem v extrémech, perfekcionismem a klamnou představou dokonalosti se přizpůsobený člověk vzdaluje stále více svým pravým pocitům. Naše společnost podporuje vývoj nepravého self.

Podstatným problémem je také chybějící schopnost navazovat a pěstovat vztahy. Fenomén desolidarizace pozorujeme na celém světě.¹¹²

¹¹¹ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 9. ISBN 0-74325-543-7.

¹¹² Srov. ROHR, H.P. *Narcismus – vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 131. ISBN 80-7178-450-8.

11.1 Technika

Věda vytvořila nový objekt narcismu – techniku. Narcistická pýcha člověka, že je stvořitelem dříve jen vysněného světa věcí, objevitelem rádia, televize a že dokonce může být tím, kdo zničí celou zeměkouli, mu poskytla nový objekt pro narcistické sebepřeceňování. Koperník, Darwin i Freud do hloubky poranili lidský narcismus tím, že podkopali víru v jedinečnou roli člověka ve vesmíru a v jeho vědomí jakožto elementární a nerozložitelnou skutečnost. Zatímco byl narcismus člověka takto poraněn, nezredukoval se ani zdaleka tak, jak by se dalo předpokládat. Reagoval na vše tak, že přenesl svůj narcismus na jiné objekty: módu, tělo, techniku.

11.2 Kult těla

Narcistické zaujetí vlastním tělem je patrné v našem každodenním počínání, projevuje se úzkostí ze stáří a z vrásek, posedlostí zdravím, linií, hygienou, rituálem celkových lékařských prohlídek a údržby (masáže, sauna, sport, diety, solária), nadměrnou spotřebou léků, lékařské péče atd.

Tělo už neznamena nic zavrženíhodného ani pouhý stroj, nýbrž je znakem naší nejhlubší identity, za kterou se nemusíme stydět a kterou lze nepokrytě ukazovat na plážích nebo na různých představeních v její přirozené pravdivosti. Musíme své tělo respektovat, tedy neustále pečovat o to, aby správně fungovalo, bojovat proti jeho stárnutí. Fyzická sešlost se nyní považuje za něco hanebného.¹¹³

Stále více lidí se snaží udělat ze svého těla symbol, který odráží jejich společenské postavení. Nadhodnocují význam vnějšího vzhledu a tělesné kondice. Mnozí trénují ve fitness-centrech až do naprostého vyčerpání a úzkostlivě dbají na své stravování. Koncentrace na každou nuanci těla, pozornost věnovaná sebemenším chybám a nedostatkům způsobují stres a pocit nedostatečnosti, které lze vyrovnat jen ještě usilovnějším tréninkem.¹¹⁴

¹¹³ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*. Praha : Prostor, 1998. str. 75 – 76. ISBN 80-85190-74-5.

¹¹⁴ Srov. ROHR, H.P. *Narcismus–vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. str. 133.

11.2.1 Tělo a image

Je příznačné pro narcistickou tendenci naší kultury, že lidé jsou přehnaně zaujati svým vnějším vzhledem - image.

Jak poukázal Christopher Lasch, tento přehnaný zájem o tělo z části odráží narcistický postoj. A částečně také odráží zájem o zdraví. Potřebujeme být si vědomi svého těla a zapojit ho do fyzických aktivit, které zvýší naši vitalitu a aktivitu. Přesto je pro mnoho lidí je cílem cvičení vypadat dobře (ne cítit se dobře), podle současného módního ideálu. Chtějí mít štíhlé, pevné tělo, schopné pracovat efektivně jako stroj ovládaný vůlí. Nebo chtějí mít sošná těla jako Adonis či Venuše. Extrémním případem je tělo získané používáním činek, které vytváří masivní svalstvo. Podle Lowenova názoru je to narcistická zábava, která je škodlivá pro duševní i fyzické zdraví. Vyvinutá muskulatura může vypadat silná, ale omezuje tělesnou spontaneitu a aktivitu a vážně ohrožuje dýchání.

Některé projevy současné narcistické oddanosti k módě vycházejí z titulu nedávno vyšlé knihy o cvičení a formování postavy: „Don't Be Fat-Be Flat“ (nebuďte tlustí, buďte „ploší“). „Plochost“ se vztahuje k plochému břichu, znamená to, žádné břicho. Ale aby toho člověk opravdu dosáhl, musel by napínat břišní svaly až na hranici, kdy by břišní dýchání (normální a zdravý jev) bylo téměř nemožné. A stranou tohoto nepříznivého efektu na zdraví, je z určitého úhlu pohledu a vkusu negativní vlastností. Popisovat něco jako „ploché“ (flat) znamená, že je to bez vkusu, chuti nebo přitažlivosti. „Vyhladit“ někoho (flatten) znamená zničit ho. V psychologické terminologii, pojem „plochost“ (flatness) popisuje nedostatek citů. Ale z těchto termínů můžeme pochopit, proč plochost může být narcisty chápána jako přednost.

Nic z toho nepopírá hodnotu dobrého vzhledu pokud je to zároveň výraz pro dobrý pocit těla. V tom případě, se dobrý vzhled projevuje jasnými očima, hladkou pleť, mírným a příjemným výrazem obličeje a tělem, které je temperamentní, vitální a má ladné pohyby.

Bez dobrého tělesného pocitu, může člověk pouze působit image o které si myslí, že dobře vypadá. Čím více se člověk soustředí na svůj vzhled, tím více je

připravován o dobrý pocit ze svého těla. Nakonec se ovšem ukáže, že image je pouhou maskou, která už nadále nezakrývá tragédii prázdnoty života.¹¹⁵

11.2.2 Krása

Uvnitř jednotlivých kultur existuje určitý model krásy. Všechny kultury vyznávají kult krásy a všude krása propůjčuje velkou moc a rozvrací vztahy, vyvolává prudké emoce, přitahuje pozornost a usměrňuje dění. Každá civilizace si ji váží, nadměrně ji odměňuje a snáší konflikty, které díky tomuto zvýhodňování vznikají.

Vlády vydávají zákony, které kontrolují míru přepychového oblečení, církve káže proti marnivosti a doktoři se děsí nad tím, co jsou lidé všechno ochotni snést ve jménu krásy. Dnes panuje při pohledu na krásu hluboká kulturní nespokojenost, ale přesto obchod s krásou nejeví známky úpadku. Tak nezměrné a neutuchající úsilí vypovídá něco o základních instinktech, které leží v jeho pozadí. Říci lidem, aby se netěšili z krásy, je jako říkat jim, aby se přestali těšit z jídla, sexu a lásky.¹¹⁶

Názory na krásu jsou nerozlučně spojeny s našimi nejhlubšími konflikty ohledně těla a ducha. Vidíme tělo jako zdroj pokušení, vězení, ve kterém je uzamčena naše nesmrtelná duše, mučitele, zahradu světských rozkoší, biologickou schránku, stroj nebo domov.

Psychoanalytici dobře vědí o studu, který se dědičně objevuje vzhledem k vlastnímu tělu. Freud napsal: „Láska ke kráse se jeví jako dokonalý příklad podnětu potlačeného v jeho smyslu.“ To znamená, že krása je odvozena od sexuálního vzrušení, jež musí být odkloněno od jeho pramene. „Cenným zjištěním je, že genitálie samy, i když jejich velikost je vždycky vzrušující, bývají těžko považovány za krásné.“ Příliš velké pěstování krásy odráží zhoubný narcismus. Narcismus založený na kráse je převážně ženským problémem, zástěrka pro pocity studu a bezcennosti, ke kterým mají ženy přirozený sklon.

¹¹⁵ Srov. LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. str. 32 – 36. ISBN 0-74325-543-7.

¹¹⁶ Srov. ETCOFFOVÁ, N. *Proč krása vládne světu*. Praha : Columbus, 1999. str. 247. ISBN 80-7249-112-1.

Až donedávna mnoho lidí, kteří vyhledali kosmetické ošetření, skončilo s psychiatrickou diagnózou jako narcistní jedinci. Byl-li pacientem muž, téměř vždy se stal předmětem zájmu psychiatra, protože zájem o vlastní zjev byl u muže považován za mnohem výraznější známku duševní nemoci než u ženy. V posledních dvaceti letech počet žadatelů o plastické úpravy v souladu s psychiatrickými studiemi rychle vzrůstá. Může to být reakce na změny v moderní psychiatrii, která uznala, že vnější zkrášlování nemusí být jen projevem duševní nemoci. Kosmetické lékařství se příliš neliší od metod, kterými psychoanalytici ovlivňují povahové rysy pacientů. Oboje se pokouší o změnu vlastního já pacienta.¹¹⁷

11.3 Narcismus v sociologickém diskurzu

Problematika narcismu, která je v běžném povědomí spjata především se jménem rakouského psychologa Sigmunda Freuda, prochází v posledních desetiletích v sociálněvědním diskurzu výraznými proměnami a u četných autorů se dostává do popředí jejich zájmu. Koncept, jenž původně tvořil jen jednu z mnoha součástí velké psychoanalytické konstrukce (o to rozhodně ne nijak privilegovanou), je v soudobých sociologických či kulturologických teoriích rozšířen a vztažen do rozměrů samotné kultury či společnosti. To, co zahájilo svou „kariéru“ u Freuda coby jedna z odchylek, deviací, poruch vůči „normální“ sexualitě, nabývá dnes rysů jakéhosi kulturního vzorce jednání či sociálního vzorce chování, narcista je chápán jako specifický a typický produkt specifické (totiž pozdně moderní) doby. V této souvislosti je třeba zmínit autory, jako jsou T. W. Adorno, Ch. Lasch a G. Lipovetsky.

T. W. Adorno se zmiňuje o narcismu v rámci problematiky vztahu individua a společnosti. Adorno víceméně přejímá popisné charakteristiky narcismu z psychoanalýzy. Narcismus se objevuje v situaci, kdy ego, které je zatěžováno neslučitelnými požadavky potřeb sebezáchovy a libidózních potřeb, nedosáhne vlastní diferencovanosti a stává se regresivním. „To, co chtělo původně vykročit za nevědomí,

¹¹⁷ Srov. ETCOFFOVÁ, N. *Proč krása vládne světu*. Praha : Columbus, 1999. str. 25 - 27. ISBN 80-7249-112-1.

znovu pak vstoupí do služeb nevědomí, čímž zřejmě ještě posílí jeho impulsy“. Při tomto procesu, kdy ego ruší sebe sama, ovšem jednoduše v nevědomí nemizí, ale zachovává si určité kvality, kterých nabylo jako společenský činitel. Ty jsou však podrobeny primátu nevědomí. Ještě jednou citujme Adorna: „Podobou pudové energie, o níž se ego opírá, když přikročuje k nejvyšší oběti, k obětování vlastního vědomí, je narcismus“. V narcismu je podle Adorna (alespoň zdánlivě) uchována sebezáchovná funkce jáství, zároveň je však tato odštěpena od funkce vědomí a vydána iracionalitě. Až do tohoto bodu Adorno příliš nepřekračuje Freudovu psychoanalýzu. Významný krok výše zmíněným směrem k „sociální“ však činí, když dává narcismus do souvislosti s historicko-sociálními podmínkami doby, v níž narcistický jedinec žije. Adornův kritický moment, který mimo jiné míří i proti samotné psychoanalýze, chce naznačit, že narcistický typ osobnosti není pouhou parciální psychickou deviací (jako u Freuda), ale důsledkem společenských podmínek pozdně moderní doby, které Adorno poměrně ostře kritizuje. Současná (pro Adorna období 50. let 20. století) doba svým fungováním (demagogie, masová kultura), svým udržováním společenských antagonismů produkuje sobě samé přiměřené typy osobnosti, „které nemají ani jáství, ani nejednají nevědomě ve vlastním smyslu, ale jakoby reflexním způsobem odrážejí objektivní trend. Společně vykonávají nesmyslný rituál, jsou poslušny nutkavému typu opakování, afektivně chudnou: s rozbitím jáství stoupá narcismus nebo jeho kolektivistické deriváty.“ Podle Adorna nemůžeme problém narcismu oddělovat od jeho aktuálních společenských podmínek. Je-li dnešní éra charakteristická rozšířeností narcistických typů, není to náhoda. Adorno se domnívá, že „daná společenská struktura specifické patologické tendence vybírá a ne snad jen „vyjadřuje“. Tímto Adornovým příspěvkem nabývá pohled na narcismus nových dimenzí a nové pozornosti.

Dokladem toho je Christopher Lasch, který narcismu a jeho dalekosáhlým důsledkům v soudobé kultuře a společnosti věnuje přímo celou jednu práci - Kulturu narcismu. V úvodu tohoto textu nastiňuje své chápání tohoto fenoménu. Oproti Frommově příliš širokému a obsahově povrchnímu pojetí narcismu jakožto synonyma pro asociální individualismus, které silně kritizuje, zdůrazňuje, že narcismus toho má více společného spíše než se sebeobdivem se sebenenávistí. Narcismus je odmítnutou láskou vracející se zpět k já jako nenávist. Stejně jako Adorno i Lasch se nejprve snaží objasnit psychologické, intrapsychické aspekty vzniku narcismu, které sleduje v rámci

objektních vztahů a jejich vývoje během ontogeneze. Lasch ukazuje, že narcismus postupně vytlačuje ze zorného pole zájmu psychoanalytiků a psychologů vůbec klasické freudovské neurózy. Detailně rozebírá „příznaky“ narcismu, které jsou, narozdíl od jasně vymežitelných a stanovitelných symptomů neuróz doby Fredovy, velmi nejasné a těžce uchopitelné. Zmíním jen některé z nich. Strach ze závislosti, touha po přijetí a souhlasu druhých, tendence k manipulaci s lidmi, vnitřní pocit prázdnoty, bezmezný potlačený vztek, strach ze stárnutí a smrti, absence smyslu života, hypochondrie. Lasch upozorňuje, že během posledních desetiletí si psychologická obec uvědomuje nástup nové formy psychické poruchy. Při svých úvahách navazuje na linii naznačenou Adornem, když tvrdí, že rozmach narcistických typů v dnešní době je do značné míry vyvolán povahou této doby, fungováním soudobé společnosti. Vychází z durkheimovského schématu, v němž vždy každá společnost reprodukuje svou kulturu v jednotlivci, ve formě osobnosti. Osobnost je socializované individuum, které skrze právě socializaci proměňuje svou povahu směrem ke přizpůsobení se převládajícím sociálním normám. Všechny společnosti si tudíž „vytvářejí charakteristickou podobu osobnosti, charakteristickou podobu její psychologické deformace“. Jeho pohled na narcismus lze dle mého názoru shrnout v tvrzení, že společnost s narcistickou kulturou produkuje narcistické jedince. Vznik narcismu jakožto formy psychiatrické patologie společně se změnou v osobnostní struktuře, kterou tento vývoj odráží, je odvozen ze zcela specifických změn v dané společnosti a kultuře. K těm hlavním řadí Lasch byrokracii, kulturu (v užším slova smyslu) založenou na šíření obrazů, terapeutické ideologie, racionalizaci vnitřního života, kult spotřeby, změny v rodinném životě a změny ve vzorcích socializace. V důsledku těchto skutečností jsou u lidí jejich pudy a impulsy stimulovány a překrucovány, aniž by jim přitom byl dán adekvátní objekt, na němž by se uspokojily, ani koherentní formy kontroly. Výsledkem je narcistická osobnost. Laschův pohled na narcismus lze na závěr stručně vyjádřit citací: „Každá doba rozvíjí své vlastní charakteristické formy patologie, které vyjadřují v nadsazené formě její základní charakterovou strukturu“ .

Poslední ze zmíněných autorů, Gilles Lipovetsky, explicitně navazuje ve své knize *Éra prázdnoty* na analýzu narcismu provedenou Laschem. V mnoha ohledech přebírá myšlenky svého kolegy, zejména co se charakteristik narcismu týče (tendence k preferování soukromé sféry, ke zvýznamnění přítomnosti na úkor ostatních dimenzí

času či k psychologizaci vlastní osobnosti). Společně s Laschem vnímá nástup narcismu (či spíše neonarcismu) v souvislosti s nástupem nového stádia ve vývoji kapitalismu. Neonarcismus u něj představuje nový typ individualismu typický pro dnešní, tzv. hédonický kapitalismus. Koncepce, kterou předkládá Lipovetsky, je zasazena do širšího výkladového schématu, jehož ústředním pojmem je personalizace. Tento proces je přirozeným korelátorem rozvoje demokratické společnosti. Počíná 50. léty tohoto století a spočívá „v zásadním rozchodu s počáteční fází moderních společností, společností disciplinovaně demokratických, univerzálně rigoristických, ideologicky donucovacích“. Znamená proměnu socializace od disciplíny k možnostem volby a neomezování. Jeho principem je respektování osobnosti jedince, přizpůsobení se jeho přáním a tužbám a všeobecná uvolněnost a pružnost. Personalizace pak přivádí na scénu narcismus, narcista je typickým produktem procesu personalizace. Dle Lipovetského jsou základními znaky narcismu orientace na vlastní osobu (po duševní i tělesné stránce), snaha o její maximální poznání a rozvinutí a lhostejnost ve vztahu k vnějším skutečnostem (ať už ke konkrétním lidem či obecně k politice a veřejným záležitostem). Podobně jako Lasch vidí i Lipovetsky narcismus jako výslednici globálního procesu, řídicího fungování společnosti. Jeho slovy: „Narcismus vznikl ze všeobecného odklonu od společenských hodnot a cílů, vytvořeného procesem personalizace“. Narcismus je instrumentem socializace do podmínek sociální izolace. Přes určitou míru spřízněnosti se však Lipovetsky svým vnímáním narcismu od Ch. Lasche významně liší. Laschovo vidění problému narcismu považuje za negativistické a apokalyptické. Zdůrazňuje, že podle Lasche vede stoupající počet narcistů díky jejich touze po obdivu a uznání ke konkurenčnímu a napjatému klimatu ve společnosti. Lipovetsky naproti tomu argumentuje, že v důsledku přesunu zájmu narcistů od společenského postavení k touze být sám sebou mizí závist a dychtivost po obdivu a rivalita mezi lidmi se oslabuje. Narcista druhé nenahlíží jako konkurenty, jemu jsou jednoduše lhostejní. Snaží se žít v uvolněném, sympatickém prostředí a vyhýbá se nepříjemným střetům. Touha po uznání, pokud setrvává, se privatizuje a estetizuje. Stejně tak podrobuje Lipovetsky kritice i Laschovo tvrzení o významu kultu slávy a ústupu sentimentu ústícího v odlidšťování. Lipovetsky opakovaně zdůrazňuje, že centrální úlohu hraje proces personalizace, který otupuje možné hrany ve společnosti tím, že mezilidské vztahy zlhostejňuje. Narcista má rád svět uvolněný

a „měkký“, hledající v něm své vlastní já, jímž by zaplnil prázdno, jež v sobě nosí. Lipovetsky nehodnotí epochu narcismu, pouze ji konstatuje. Přitom nalézá i bezesporu pozitivní momenty této „éry prázdnoty“, z nichž lze uvést např. určitou pacifikaci jejich aktérů.

Jak jsme tedy mohli vidět, přebírají Adorno, Lasch i Lipovetsky koncept narcismu a zasazují jej do širších sociálních a kulturních souvislostí. Vnímají narcismus jako důsledek panujících sociálních a kulturních poměrů. Ve svých hodnoceních tohoto fenoménu se však mnohdy liší (od z neomarxistických pozic vedené ostré kritiky Adornovy k přinejmenším neutrálnímu postoji Lipovetského).¹¹⁸

11.4 Narcismus a církev

O sebelásce mluví bible, když přikazuje v úvodu zmiňovaný citátem „milovat bližního jako sebe samého“. Tato idea implikuje, že úcta k vlastní celosti a jedinečnosti, láska k sobě a pochopení sebe samého nemohou být odděleny od úcty a lásky k druhému člověku, od pochopení druhého člověka. Láska k sobě samému je nerozlučně spjata s láskou ke každé jiné bytosti.

Myšlenky o sebelásce nelze shrnout lépe než citátem z Mistra Eckharta: „Miluješ-li sebe, miluješ každého jiného jako sebe. Pokud budeš milovat někoho jiného méně než sebe, nepodaří se ti skutečně milovat sebe samého, ale když miluješ všechny stejně, včetně sebe, budeš je milovat jako jednu osobu, a tato osoba je i bůh i člověk. A tak ten je velký a spravedlivý, kdo tím, že miluje sebe, miluje stejně všechny ostatní lidi.“¹¹⁹

Termín „Miluj svého bližního jako sebe samého“ znamená překonání narcismu. Je zde vznesen požadavek překonat něčí narcismus alespoň do té míry, že se bližní stává stejně důležitým jako on sám. Nový Zákon říká: „Miluj svého nepřítele!“ Milovat

¹¹⁸ Srov. LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*. Praha : Prostor, 1998. str. 61 – 94. ISBN 80-85190-74-5.

¹¹⁹ Srov. FROMM, E. *Umění milovat*. Praha: Orbis, 1967. str. 47 – 48.

nepřítele je možné jedině tehdy, byl-li narcismus úplně překonán, jestliže „já jsem ty“.¹²⁰

Římskokatolická církev má zvláštní sílu, jež působí proti narcismu. Idea osobní pokory, která vyplývá z ideje Boha. Existence Boha implikuje, že žádný člověk nemůže být Bohem, že žádný jedinec nemůže být vševědoucí a všemocný. Tím je lidské narcistické sebezbožnění definitivně omezeno. Zároveň však církev narcismus podporovala. Víra, že církev je jediná příležitost ke spáse a že papež je zástupce Krista, vedla k tomu, že se v příslušnících této církve mohl vyvinout narcismus. Totéž se vyskytovalo ve vztahu k Bohu. Měla-li vševědoucnost a všemocnost boží vést u člověka k pokoře, jednatel se namísto toho s Bohem ztotožnil a v tomto procesu ztotožňování se vyvinul narcismus mimořádného stupně. Římskokatolické náboženství tvořilo základ humanismu a právě tak základy násilného a fanatického narcismu. Fanatici nad humanismem nejednou z vítězili. Náboženská pronásledování a války vrcholící v neblahé válce třicetileté. Obě strany mluvily ve jménu Boha, Krista, lásky a lišily se v bodech, jež byly ve srovnání se všeobecnými principy jenom podružné. Přesto nenáviděly jedna druhou a obě byly vášnivě přesvědčeny, že lidskost končí na hranicích jejich náboženské víry. Podstatou tohoto přecenění vlastní pozice a nenávisti ke všem, kdo se od ní odlišují, je narcismus.¹²¹

¹²⁰ Tamtéž. str. 51.

¹²¹ Srov. FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969. str. 65 – 66.

ZÁVĚR

Záměrem této diplomové práce bylo přiblížit problematiku narcistické poruchy osobnosti v širším pohledu. Proto jsem častěji psala o narcismu. Práci jsem rozdělila do dvou částí:

V první části jsem se pokusila definovat narcismus z více zdrojů a tedy autorů, zachytit historický vývoj pohledu na narcismus od dob Aristotelova až po dnešní dobu, popsat některá diagnostická kritéria a zmínit současné pojetí dle DSM a MKN-10, rozlišit typy narcismu či narcistické osobnosti, nastínit jeho výskyt a možné příčiny, zejména psychosociálního rázu, popsat různé projevy narcismu od vzhledu až po sexuální vztahy a v neposlední řadě uvést léčbu daného onemocnění. Léčbu (terapii) narcismu jsem zaměřila především na psychoanalýzu, kterou jsem se snažila charakterizovat a uvést některé psychoterapeutické postupy. Důležitou roli má i kognitivně-behaviorální terapie, bodyterapie či bioenergetická terapie, o které se zmiňuji jen okrajově v popisu Lindina případu. Její případ zabývá poměrně velkou část jak v etiologii, tak v terapii, jelikož se mi zdál výbornou ukázkou k dané problematice.

Druhou část diplomové práce jsem zaměřila na výskyt narcismu v jiných sférách než psychologických. Nejprve jsem se zabývala osobnostmi s narcistickou poruchou v dějinách. Jedním z nejtypičtějších narcistů se mi zdál A. Hitler a také jsem narazila na biblickou postavu Salome. Dále jsem našla mnoho odkazů na narcismus v umění. V literatuře je to zejména mýtus o Narkissovi, z jehož jména pojem narcismus vznikl, ale i v jiných dílech se narcismus vyskytuje jako charakteristika některých postav např. Dorian Gray. Ve výtvarném umění a hudbě byl inspirací právě mýtus o Narkissovi. Na závěr jsem nemohla vynechat souvislost kultury s narcismem. Dnešní kultura vytváří kult těla a krásy. Dá se říci, že dnešní kultura je kulturou narcistickou. V této souvislosti jsem zmínila pohled některých sociologů. Právě Lipovetsky se kultem těla zabývá nejvíce. V poslední řadě, jak se k narcismu staví církve. Inspirací mi byl zejména citát uvedený v Úvodu.

Narcistická porucha osobnosti není dosud plně probádanou oblastí. Spousta názorů je zatím hypotetických a ne všechny jsou jednotné. Proto se má práce může zdát neúplnou. Aby ovšem dosáhla veškeré oblasti bádání, vydala by nejspíše na více než jednu publikaci.

Domnívám se tedy, že stanoveného cíle nastínit problematiku narcismu v širším pohledu se mi v rámci možností podařilo. V českém jazyce snad takto obsáhlá publikace na téma narcismu chybí. Předběhli mě američtí autoři Lowen a Vankin, jejichž knihy u nás přeloženy zatím nebyly.

Tato diplomová práce by mohla posloužit k lepšímu pochopení dané problematiky narcismu a ukázat, jakým způsobem lze jednat s narcisty, či se alespoň zamyslet nad vlivem dnešní kultury.

Narcismus je v dějinách. Vyskytuje se v konfiguraci: krása, chlad, pýcha, někdy místo krásy moc jako zdroj sebelásky. Třeba Don Juane se dá pokládat za předchůdce soudobého narcismu. Patří sem šílení diktátoři, od Caliguly po Hitlera a Stalina. Co ukazují druhým? - skvící slunce, sílu, pýchu. A uvnitř, sobě? - hrůzu a nejistotu. Krása, pýcha a chlad je to, co se ukazuje navenek. Bída, ošklivý svět sebe sama. Jen sebe, když nepozná. Potřebujeme milovat sebe, to co jsme, a ne obraz sebe. Tím hůř, je-li obraz sebe nedokonalý, zrodí se deprese. Nespokojenost souvisí s neradostností.

Obdivu, po kterém navenek narcisté nejvíce touží, mají dost. Ale obdiv, obdiv je tím klamem, pseudovýživou. Nepravou krmí je v rámci toho bludu, o kterém hovoří Narkissos: bludného sebeobrazu.

Ukázat úctu, to potřebují nesmírně. Úcta taky znamená nespalující, nepřivlastňující lásku. Neobsahuje povinnost lásky - milovat s panickým pocitem ztráty a ohrožení.

V pojmu sebeúcta, užívaném v anglosaské literatuře o narcismu, jakoby tedy sebeláska nebyla tím hlavním, oč běží. Možná, že když Američané používají slova sebeúcta (self-esteem), vyjadřují určité přece jenom pokrytectví. Správně říká Kohut, že dneska je narcismus tím, čím bylo libido za časů Freudových, něčím podezřelým.

Postmoderní kultura narcismu jako by převracela zdánlivě nezpochybnitelné, samozřejmé hodnoty recipročního altruismu v masovém měřítku. Masová reprodukce v masové kultuře, obrazy, obrazy, film, foto. I my dáme velmi na svůj self-image, sebeobraz. Jde totiž o přežití, o soutěž v podmínkách hospodářské soutěže. Reciproční egoismus nabývá nadvlády s nepozorovatelnou suverenitou v myslích izolovaných individuí.

Tyto lidi je těžké milovat. Uzavřené, chladné, pyšné, ponižující. Narcistické osobnosti je těžké mít opravdu rád. Těžké. A přesto... jak jinak je můžeme vyléčit?

A nebo opravdu je úcta způsob, kterým se narcistické osobnosti, spíše tedy depresivně narcistické, ukazuje láska? Nebo prostě není ve světě dost lásky, kterou by oni potřebovali? Nebo je nemožné je milovat?

Asi od každého trochu. A taky nemůžeme asi všechny druhé pořád milovat, zvláště v přelidněném světě. Můžeme jim však dát ocenění. Jak rozumové, tak citové, nejlépe spojení obou.

Přílohy

Příloha I.

NARKISSOS A ÉCHÓ

*„Pověstí Teiresiás byl rozhlášen v boiótském kraji,
lidé chodili k němu, on bezvadné věštby jim dával.*

*První seznala platnost a jistotu výroku jeho
modravá Leiropé. Tu Kéfisos klikatým proudem
ovinul kdys a do svých vln ji sevřel a spáchal
násilí. Překrásná víla se matkou stala a hocha
zrodila, sličného tak, že už tenkrát lásky byl hoden.*

*Matka ho Narkissem zvala. I ptala se, je-li mu přáno
dlouhého věku se dočkat a dožítí zralého stáří.
"Jestliže nepozná sebe," děl věštec osudu znalý.*

*Dlouho se prorokův hlas zdál planým, potom jej stvrdil
výsledek sám i čin, druh smrti a nový druh vášně.
Třikrát pěti už jar se dožil a jednoho nadto
Kéfisův syn a hochem i jinochem mohl se zdáti.
Nejeden jinoch už po něm zatoužil, nejedna dívka,
avšak (taková hrdost a chlad byl v něžné té kráse!)
nižádný jinoch mu srdcem nepohnul, nižádná dívka.*

*Jednou však, když vháněl do sítí jeleny plaché,
řečná nymfa ho zhlédla, jež neumí mlčet, když někdo
mluví, však neumí první promluvit, ozvučná Échó.
Tělem tenkrát byla, ne zvukem, přece však ústy
činila, žvatlalka, toliko to, co doposud činí:
dovedla opřítovat jen poslední ze všeho slova.*

*Tak ji ztrestala Júnó, neb kdykoli s nějakou nymfou
mohla přistihnout chotě, když v horách se milkoval, Échó
dlouhým hovorem často ji zdržela naschvál, a zatím
rusalka prchla pryč. Když prohlédla Júnó tu šalbu,
pravila: "Podváděl mne tvůj jazyk, i bude ti dána
malá nad ním jen moc, a krátce ho užívat budeš."
Hrozbu stvrdila skutkem. Však je-li řeč u konce, víla
opakuje vždy hlas a vrací slyšená slova.
Jakmile tudíž zhlédla, že Narkissos neschůdným krajem
těká, vzplanula hned, jde potají po jeho stopách,
a čím blíže jde za ním, tím prudším plamenem hoří,
tak jako hořlavá síra, již pochodně konec byl potřen,
ihned divoce vzplane, když s ohněm do styku přijde.
Kolikrát chtěla, ach přistoupit blíž buď s lichotnou řečí
nebo tklivou prosbou! Než přirozenost jí brání,
nedá začít řeč. I chystá se, jakož jí dáno,
zvuků vyčkati, za něž by mohla svá slova mu vracet.
Od věrné průvodců čtyry se náhodou odloučil jinoch,
volá: "Kdo tu? Jsem zde!" "Jsem zde," dá v odpověď Échó.
Užasl hoch a bystře se rozhlíží na všechny strany,
hlasitě křičí: "Pojď sem!" a ona zve zvoucího k sobě.
Hoch se ohlédl, nikdo však nejde, i volá: "Proč prcháš
přede mnou?" Všechna ta slova, jež vyřkl, se vrátila k němu.
Neustal, ozvěny střídavou hrou jsa oklamán, volá:
"Tady se můžeme sloučit!" a Échó odvěti: "Sloučit -"
(nikomu s větší chutí by slovem tím neodvětila!),
příznivě sama svá slova si vykládá, vykročí z lesa,
spěchajíc pažemi svými tu žádoucí obemknout šíji.
On však prchl a volá prchaje: "Nech si své lokty!
Raději zemru dřív, než s tebou v lásce se spojím!"
"S tebou v lásce se spojím" - ta slova jen oplácí Échó.
Od té doby, co hoch jí pohrdl, skrývá se v lesích,
listím kryje nach tváře a přebývá v samotě jeskyň.*

*Láska však pevně tkví, a bolem zklamání vzrůstá.
Strastné myšlenky bdělé jí stravují ubohé tělo,
vyzáblost svrašťuje kůži, a z těla šťáva jí všechna
prchá do vzduchu: hle, jen hlas jí zbývá a kosti.
Nadále se skrývá v lesích, a nelze ji vidati v horách,
avšak slyší ji všichni: je zvukem, který v ní žije.
Takto zklamal jednu a zklamal i přemnohé jiné
víly zřídle i hor, a před tím zklamal i muže.*

*Kdosi, jímž zhrdl, prý děl, své ruce vzpínaje k nebi:
"Tak ať miluje se sám a nikdy své nedojde touhy!"
K spravedlivé té prosbě mu přikývla Nemesis mocná.*

*Pramen byl, prostý kalu a s vodou lesklou jak stříbro:
toho se nedotkl pastýř, ni kozy, jež v horách se pásly,
aniž jiného dobytka kus, a vodu tu čistou
nezkalil pták, ni zvěř, ni větev se stromu spadlá.
Kolem se zelenal trávník, ten blízká živila vláha,
kolem byl les, jenž od teplých paprsků chránil to místo.
Zde si ten hoch, jsa vedrem znaven i horlivým lovem,
ulehl: krásné místo i zřídlo ho zlávalo k sobě.
Ale když hasil žízeň, byl novou zachvácen žízní:
zatím co pil, svůj obraz uviděl. Okouzlen krásou
miluje beztělý přelud, má za tělo to, co je vodou.
Žasne nad sebou sám a bez hnutí upírá pohled,
podoben bílé soše, v níž parský mramor se změnil.
Na zemi rozložen vidí dvě hvězd, své zraky, v tom zřídle,
vidí vlas, jenž Bakcha je hoden a hoden je Foiba,
hladká mladistvá líčka a hrdlo jak ze sloní kosti,
půvabnou tvář, v níž sněžný úběl s nachem se mísí.
S obdivem patří na vše, čím sám jest obdivu hoden:
dychtí bezděky po sobě sám, sám sobě se líbí,
touží, jsa cílem touhy, a nítí plamen i plane.*

*Kolikrát v šalebné zřídlo své marné polibky vtiskl,
kolikrát do vody vnořil své paže, kterými dychtil
obejmout viděnou šíji, a nemohl chytiti sebe!
Neví, co to tam vidí, co vidí však, budí v něm vášeň,
tentýž blud, jenž mate mu zrak, jej vzněcuje také.
Lehkověrný, nač lapáš marně ten prchavý přelud?
Není toho, co hledáš, jen odstup: co miluješ, ztratíš!
To, co tu zříš, je vlastní tvé podoby přeludný odraz,
svého to nemá nic: jen s tebou to přišlo a trvá,
s tebou to odejde zas, ač můžeš-li odejít odtud!
Jeho však nemůže odtrhnout nic, ni o pokrm péče,
aniž potřeba spánku. Jsa rozložen ve stinné trávě,
zrakem nenasytným se dívá na klamnou krásu,
vlastním pohledem ničí se sám. I nadzdvihl tělo,
k lesům stojícím kolem své paže vztáhl a zvolal:
"Rcete, ach, lesy, zda byl kdo krutěji postižen láskou?
Víte to přec - tak mnohým jste bývaly příhodnou skrýší!
Tolik století přečká váš život: zdaž v paměti máte
někoho za ten svůj dlouhý věk, kdo takto by chřadl?
Vidím to, mám to rád, co vidím však, co se mi líbí,
nenalézám: tak veliký blud v mé lásce mě šálí!
Aby pak byla má bolest co největší: nesmírné moře
nedělí nás, ni dálka, ni hory, ni zavřené hradby:
trocha jen vody nás dělí! Chci sám být ode mne objat!
Kdykoli čiré vodě jsem nabídl k polibkům ústa,
vztahoval zespodu též svá ústa ke mně - i zdá se,
že se již srazí, cos malého však jest milencům v cestě.
Kdožkoli jsi, pojd' ven! Můj jediný, proč ty mě klameš?
Kam ty mi prcháš, když sahám po tobě? Neprcháš přece
před mou tváří a věkem - vždyť měly mě rády i nymfy!
Jakousi naději sladkou mi slibuješ pohledem milým,
vztáhnou-li k tobě své paže, ty sám je vztahuješ také,
směji-li se, ty též se usmíváš, leckdy i slzy*

*u tebe zřím, když slzím, má znamení pokynem vracíš,
splácíš mi jistě i slova, jež k mému nedojdou sluchu,
pokud tušit mohu dle pohybů spanilých rtů tvých.
Jsem to já sám! Teď chápu a již mě můj neklame obraz!
Hořím láskou k sobě, svým plamenem pražím i prahnu!
Co mám činit? Mám prosit, či se dát prosit? A zač mám
prosit? Je u mne, oč lkám! Mám vše, a proto jsem nuzný.
Kéž bych od svého těla se odloučit mohl! Jak zvláštní
chová to milenec přání: co miluje, toho chce pozbýt!-
Ale ten bol mi síly již odnímá, nedlouhá doba
zbyvá životu mému: já zahynu v rozpuku mládí.
Smrt však není mi těžká, vždyť bolesti pozbudu smrtí:
přál bych si jen, by tento, jež miluji, vytrval déle!
Takto v jediném dechu my dva teď zhasneme spolu."
Pravil, a smyslů zbaven, se navrací zase k té tváři,
zčeří slzami vodu, a v hladině, zvlněné takto,
nejasným stal se ten obraz. Když uzřel, jak se mu ztrácí,
vykřikl: "Kam mi prcháš? Ó, zůstaň a milence svého
neopouštěj, ty krutý! Nechť vidím alespoň, čeho
nesmím se tknout, a tak svou nešťastnou ukojím vášeň!"
Za těchto bolestných slov si strhl shora své roucho,
rukou bílou jak mramor se do nahých prsou jal bít.
Po prsou, do nichž se bil, se růžová rozlila červeň:
tak tomu u jablek bývá, jež krásně se bělají zčásti,
zčásti se nachem rdí, a u révy s pestrými hrozny,
jejichž nezralá zrnka se kráší nachovou barvou.
Voda se zjasnila zas, i viděl v ní znovu svůj obraz:
nebyl již s to, by snesl tu strast. Jak jihne a taje
pod mírným ohněm žlutavý vosk, či pod teplým sluncem
jíní napadlé zrána, tak on, jsa vyhublý láskou,
roztává též a skrytým žárem se stravuje zvolna.
Pozbyla barvy pleť, v níž úběl s nachem se mísil,
zmizela svěžest a síla i vše, co nedávno zraky*

*kochalo, není už těla, jež měla kdys Échó tak ráda.
Když to spatřila nymfa, ač chovala vzpomínku na hněv,
pojal ji bol, a kolikrát zvolal ten nešťastný jinoch
"běda!", ozvěnou svou jej provází, volajíc "běda!",
kdykoli do ramenou se udeřil rukama svýma,
Échó stejným zvukem ten úder opětovala.
Stále hledě v to zřídlo, on poslední pronesl slova:
"Hochu, ty marná má lásko!" Les tolikéž slovy se ozval.
A když vyřkl "sbohem!", tu pronesla "sbohem!" i Échó.
V měkkou zeleň trávy mu hlava znavená klesla,
smrt mu zavřela oči, jež nad krásou pánovou žasly.
Ale i pak, když v podsvětní říš byl po smrti přijat,
v styžské vodě se shlížel. - Když zhasl, zalkaly sestry,
nymfy vln, a kadeř si ustřihly bratrovi v oběť,
zalkaly nymfy stromů, v to lkaní se mísila Échó.
Nosítka chystali již a hranici, pochodní plápol:
těla tu nebylo nikde - však najdou namísto těla
žlutavý květ - šest lístků bílých mu vroubilo kalich. ¹²²*

¹²² OVIDIUS NASO, P. *Proměny*. Praha : Odeon, 1967. str. 67 – 72.

Příloha II.

Narkissos a Écho

Příloha III.

François Lemoyne 1688-1728: Narziß verliebt sich in sein Spiegelbild.
Photo © Maicar Förlag - GML

Příloha IV.

Paul Dubois 1829-1905. Narcissus.
Photo © Malcar Förlag - GML.

ABC člověka. Praha : Votobia, 1977.

CARPONI, M. *Narcissus*. Praha : Portál, 1994. ISBN 80-7178-112-1.

ETCOFFOVA, M. *První světová válka*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7249-112-1.

FAIMBERG, M. *Narcissus*. Praha : Nakladatelství, 2002. ISBN 80-7178-303-X.

FREUD, S. *Abstraktní psychologie*. Praha : Psychosomatika nakladatelství, 1998. ISBN 80-7178-112-1.

FREUD, S. *Společnost a psychika*. Praha : Nakladatelství, 2002. ISBN 80-7178-112-1.

FROMM, E. *Člověk a společnost*. Praha : Nakladatelství, 1998. ISBN 80-7178-112-1.

FROMM, E. *Úspěch a láska*. Praha : Nakladatelství, 1998. ISBN 80-7178-112-1.

GASSET, J.-O. *Medicine & Society*. Praha : Nakladatelství, 1998. ISBN 80-7178-112-1.

GRAVES, R. *Řecká mytologie*. Praha : Nakladatelství, 1998. ISBN 80-7178-112-1.

HARTL, P., HARTLOVA, M. *Psychologie*. Praha : Nakladatelství, 1998. ISBN 80-7178-112-1.

KENNEDY, R., ABEL-HIR, J. *Psychologie*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-303-X.

LIPOVETSKY, U. *Éra národnosti*. Praha : Prestor, 1998. ISBN 80-85190-74-5.

LOWEN, A. *Narcissism - Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. ISBN 0-74325-343-7.

MANNONI, O. *První světová válka*. Olomouc : Votobia, 1997. ISBN 80-7198-036-6.

OVIDIUS NASO, P. *Proměny*. Praha : Odeon, 1967.

ROHR, H.P. *Narcissus - vášniví žuláci*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-450-8.

SELIGMAN, M. *Optimální štěstí*. Praha : Ikar, 2003. ISBN 80-249-0293-1.

SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha : Maxdorf, 1996. ISBN 80-85800-33-0.

Seznam literatury

ABC člověka. Praha : Orbis, 1977.

CAPPONI, V., HAJNOVÁ, R., NOVÁK, T. *Sexuologický slovník*. Praha : Grada, 1994. ISBN 80-7169-115-1.

ETCOFFOVÁ, N. *Proč krása vládne světu*. Praha : Columbus, 1999. ISBN 80-7249-112-1.

FAIMBERG, H. *Narcistický rodič a střet generací*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 2001. ISBN 80-86123-17-0.

FREUD, S. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 – 1924*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1999. ISBN 80-86123-09-X.

FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86123-18-9.

FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Mladá fronta, 1969.

FROMM, E. *Umění milovat*. Praha: Orbis, 1967.

GASSET, J. O. *Meditace o ženách a lásce*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1996. ISBN 80-901916-4.

GRAVES, R. *Řecké mýty*. Plzeň : Mustang, 1996. ISBN 80-7191-156-9.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

KENNEDY, R., ABEL-HIRSCH, N., PAJACZKOWSKA, C. aj. *Témata psychoanalýzy II*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-703-5.

LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty*. Praha : Prostor, 1998. ISBN 80-85190-74-5.

LOWEN, A. *Narcissism – Denial of True Self*. USA : Simon & Schuster Adult Publishing Group, 2004. ISBN 0-74325-543-7.

MANNONI, O. *Freud*. Olomouc : Votobia, 1997. ISBN 80-7198-036-6.

OVIDIUS NASO, P. *Proměny*. Praha : Odeon, 1967.

ROHR, H.P. *Narcismus – vnitřní žalář*. Praha : Portál 2001. ISBN 80-7178-450- 8.

SELIGMAN, M. *Opravdové štěstí*. Praha : Ikar, 2003. ISBN 80-249-0293-1.

SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha : Maxdorf, 1996. ISBN 80-85800-33-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-678-0.

VAKNIN, S. *Self malignant love – narcissism revisited*. USA : Narcismus Publication, 2005. ISBN 80-238-3384-7.

ZAMAROVSKÝ, V. *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha : Brána, 2005. ISBN 80-7243-266-4.

Časopisy

HOLUBOVÁ, P., PRAŠKO, J., PREISS, M. aj. Narcistická porucha osobnosti – diagnostika a léčba. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2005, č. 1.

Narcismus. *100+1*. 2001, č. 21.

PRAŠKO, J., KOSOVÁ, J., PAŠKOVÁ, B. Léčba poruch osobnosti I. In. *Psychiatrie pro praxi*, 2001, č. 1.

ŠEBEK, M. Psychoanalýza krátkou cestu nenabízí. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2001, roč. 2, č. 1.

TYL, J. Narcismus jako psychologie postmoderní kultury. In. *Psychoterapeutické sešity*, 2005, roč. 1, č. 1.

ABSTRAKT

ALINOVÁ, Š. *Narcistická porucha osobnosti*. České Budějovice 2006. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra psychologie. Vedoucí práce PhDr. J. Polivka.

Narcistická porucha osobnosti se projevuje trvalou potřebou grandiozity, obdivu od druhých a nedostatkem empatie. Lidé s narcistickou poruchou osobnosti bývají velmi přecitlivělí na zranění sebevědomí. Mohou reagovat defenzivně hněvem, pohrdáním nebo nezájmem a přitom ve skutečnosti jsou zahlcení pocity šoku, zranění a studu. Narcismus se může vyvíjet v neempatické, kritické a ponižující výchově rodiči. Dítě si vytváří přesvědčení, že pocit hodnoty či smyslu je dosahován získáváním úspěchů a obdivu. Rodiče selhávají v přiměřeném zrcadlení dětské přirozené touhy idealizace. Jinou možností je, že dítě naopak dostává od rodičů nadměrné projevy idealizace a ty pak zabudovává do svých představ o sobě. Empiricky se zdají být centrální pro patologii narcistické poruchy osobnosti konflikty a deficity týkající se sebevědomí. Lidé s narcistickou poruchou osobnosti hledají léčbu pro pocity úzkosti, deprese, závislost na návykových látkách, problémy v zaměstnání nebo vztahové problémy, které se druhotně vyvíjejí v souvislosti s jejich narcismem. Bývá pro ně obtížné požádat o pomoc, protože to považují za známku slabosti a zraňuje to jejich sebevědomí. Také věří, že jim může porozumět pouze osoba, která dosahuje srovnatelného sociálního statutu nebo známostí. Jednou z možných terapií je psychoanalýza. Psychodynamické přístupy v léčbě variují v důrazu na interpretace hněvu a zahořklosti či empatii a reflektování (nebo zrcadlení) pozitivních stránek sebevědomí.

Zdá se být důležité zjistit současné vnější a historické zdroje konfliktů a citlivosti sebevědomí. Aktivní konfrontace může být užitečná pokud se podařilo rozvinout dobrý terapeutický vztah. Jinak však zranitelnost pacienta potřebuje daleko větší nepodmíněnou podporu. Kognitivně-behaviorální přístupy zdůrazňují důležitost narcistického chování a projevoování v interpersonálních vztazích. Idealizace a devalvace může dobře reagovat na hraní rolí a racionální introspekci a intelektuální přístup může pomoci řadě lidí s narcistickou poruchou osobnosti. Skupinová

psychoterapie může být užitečná pro zvýšení pozornosti pro grandiozitu, nedostatek empatie a devalvací druhých.

Narcismus se objevuje v dějinách u mnoha slavných osobností. Typickým představitelem může být A. Hitler. Také v umění nalezneme mnoho odkazů na narcismus a to zejména v literatuře u mýtu o Narkisovi, z jehož jména termín narcismus vznikl. Narcistickou poruchu osobnosti trpí i některé literární postavy např. Dorian Gray. Ve výtvarném umění a hudbě se objevuje inspirace Narkissem.

O narcismu mluvíme i v sociologickém pojetí, zejména pokud jde o kulturu. Dnešní kultura je vlastně kulturou narcistickou. To nám potvrdí i významní sociologové. Narcismus můžeme spatřit v kontextu s církví.

Narcismem jsem se tedy zabývala ve velmi široké oblasti.

Klíčová slova: narcistická porucha osobnosti, narcismus, self, ego, kultura, psychoanalýza

NARCISSICTIC PERSONALITY DISORDER

Narcissistic personality disorder is a pervasive pattern of grandiosity, need for admiration and lack of empathy. People with narcissistic personality disorder can be very vulnerable to threats to their self-esteem. They may react defensively with rage, disdain, or indifference but are in fact struggling with feelings of shock, humiliation, and shame. Narcissism may also develop through unempathic, neglectful, and/or devaluating parental figures. The child may develop the belief that a sense of worth, value, or meaning is contingent upon accomplishment of achievement. Parents failed to adequately mirror an infant's natural need for idealization. Other possibility is that infant received excessive idealization by parental figures, which incorporated into self-image. Conflicts and deficits with respect to self-esteem have been shown empirically to be central to the pathology of narcissistic personality disorder.

Persons with narcissistic personality traits seek treatment for feeling of anxiety, depression, substance-related disorder, and occupational or relational problems that are secondary to their narcissism. It is difficult for them even to admit that they need help, as this admission is itself an injury to their self-esteem. They also believe that they can only be understood by persons of a comparably high social status or recognition. One of the possible therapy is psycho-analysis. Psychodynamic approaches to the treatment of narcissistic personality disorder vary in the extent to which emphasis is given to an interpretation of underlying anger and bitterness, or to the provision of empathy and a reflection (or mirroring) of a positive regard and self-esteem. It does appear to be important to identify the current extent and historical source of the conflicts and sensitivities regarding self-esteem. Active confrontation may at times be useful, particularly when the therapeutic alliance is strong, but at other times the vulnerability of the patient may require a more unconditional support. Cognitive-behavioral approaches emphasize increasing awareness of the impact of narcissistic behaviors and statements on interpersonal relationships. The idealization and devaluation can be responsive to role playing and rational introspection, an intellectual approach that may itself be valued by some persons with narcissistic personality disorder. Group therapy can be useful for increasing awareness of the grandiosity, lack of empathy, and devaluation of others.

Many famous people were diagnosed with narcissism in the past. One of the most typical representatives could be A.Hitler. We can also find many reference to narcissism in art, mainly in literature in the myth about Narkiss. The term narcissism originated from his name. Some characters in literature, e.i. Dorian Gray suffer from narcissistic personality disorder. Narkiss is used as an inspiration in visual art and music.

In regards to culture, we can talk about narcissism in a sociology context. Contemporary culture is actually narcissism culture. This is confirmed by many significant sociologists. We can find narcissism in a connection with Church.

I have analyzed narcissism in many different spheres and points of view.

Key words: narcissistic personality disorder, narcissism, self, ego, culture, psycho-analysis.